

112 2010/2 Innehåll

Tema: Partier i förändring

Gästredaktörer: Douglas Brommesson – Gissur Ó Erlingsson

Uppsatser

<i>Gissur Ó Erlingsson – Douglas Brommesson: Partier i förändring?</i>	131
<i>Anders Lindbom: Moderaterna och välfärdsstaten</i>	143
<i>Peter Santesson-Wilson: Socialdemokraterna. Från minoritetsregering till koalitionspartner</i>	153
<i>Douglas Brommesson: Svenska kristdemokrater i förändring. Från konfessionellt universella till sekulärt partikulära.</i>	165
<i>Stig-Björn Ljunggren: Miljöpartiet De Gröna. Från miljömissnöjesparti till grön regeringspartner</i>	177
<i>Malena Rosén Sundström – Mikael Sundström: Ett smalare men vassare Centerparti?</i>	189
<i>Katarina Barrling Hermansson: Bland blåklint och totempålar. Om det kulturella tillståndet i Folkpartiet Liberalerna</i>	203
<i>Jörgen Hermansson: Vänsterpartiet. Med historien in i framtiden</i>	215
<i>Gissur Ó Erlingsson – Mikael Persson: Utmanarna. Uppkomst, idéer och opinion</i>	229

Statsvetenskapliga förbundet

<i>Magnus Erlandsson: Förbundsredaktören har ordet</i>	249
--	-----

Forts.

Statsvetenskaplig tidskrift

Ny följd, årg 90. Utgiven av Fahlbeckska stiftelsen . **redaktionssekreterare** Mats Sjölin (ansvarig utgivare) **bitr redaktionssekreterare** Björn Badersten **förbundsredaktör** Magnus Erlandsson **redaktionsråd** Christina Bergqvist, Uppsala universitet, Niklas Eklund, Umeå universitet, Mikael Gilljam, Göteborgs universitet, Ann-Cathrine Jungar, Södertörns högskola, Mats Lindberg, Örebro universitet, Carina Lundmark, Luleå tekniska universitet, Ulf Mörkenstam, Stockholms universitet, Björn Badersten, Lunds universitet, biträdande redaktionssekreterare, Mats Sjölin, Linnéuniversitetet, redaktionssekreterare, Magnus Erlandsson, förbundsredaktör **teknisk redaktör** Bengt Lundell

Tidskriften utkommer med fyra nummer per år **prenumerationspris** 2010 380 kr **enstaka nummer** 100 kr **medlemmar** i Statsvetenskapliga förbundet och **studenter** erhåller tidskriften till rabatterat pris. Prenumeration sker via hemsidan, genom insättning på plusgiro 27 95 65-6 med angivande av namn och adress eller genom meddelande till tidskriftens expedition

Eftertryck av tidskriftens innehåll utan angivande av källan förbjudes

Adress Statsvetenskaplig Tidskrift, Box 52, 221 00 Lund **telefon** 0470-708217 (Sjölin) 046-222 0159 (Badersten) 046-222 1071 (Lundell) **telefax** 046-222 4006

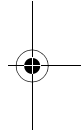
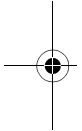
e-post statsvetenskaplig.tidskrift@svet.lu.se **hemsida** www.statsvetenskapligtidsskrift.se

tryck Studentlitteratur, Lund 2010 ISSN 0039-0747

Litteraturgranskningar

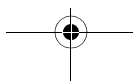
- Olsson, Karin*: Den (över)levande demokratin. En idékritisk analys av demokratins reproducerbarhet i Robert Dahls tänkta värld. Anm. av Sverker Gustavsson. 255
- Peder Rönnbäck*: Den kommunala policyprocessen. Strömmar i kollektivtrafiken och politiken. Anm. av Lena Wängnerud 264

■ www.statsvetenskapligtidskrift.se

Besök Statsvetenskaplig tidskrifts hemsida www.statsvetenskapligtidskrift.se. Där finns bl. a.:

- Utförliga anvisningar till författare om utformningen av manuskript för Statsvetenskaplig Tidskrift (kan hämtas hem som pdf-dokument).
- Tidigare årgångar av Statsvetenskaplig Tidskrift i fulltextformat – med sökfunktion till artikelarkivet. För närvarande finns artiklar i fulltext tillbaks till år 1998. Materialet kommer successivt att utökas.
- Information om innehållet i kommande nummer och en aktuell utgivningsplan för Statsvetenskaplig Tidskrift.
- Information om prenumerationspriser och möjlighet att teckna prenumeration på Statsvetenskaplig Tidskrift.
- Kontaktuppgifter till redaktionen och redaktionsrådet för Statsvetenskaplig Tidskrift.
- Enklaste möjligheten till prenumeration på tidskriften.

■ Partier i förändring?

GISSUR Ó ERLINGSSON – DOUGLAS BROMMESSON¹

Inledning

Utgångspunkten för detta temanummer av *Statsvetenskaplig tidskrift* är iakttagelsen att alla mogna demokratier i grund och botten är representativa demokratier. Dessa bärs upp av politiska partier. Att partierna är nödvändiga för det politiska systemets funktionsduglighet och demokratins legitimitet understryks av många. Bl.a. skriver Ware (1996: 1) att ”it is difficult to imagine there being politics without parties”, och Montero & Gunther (2002: 2f) att “parties have always been ... absolutely essential for the proper functioning of representative democracy”.² Detta är emellertid ingen sentida insikt. Uppfattningen var spridd redan vid tiden för den representativa demokratins genombrott då t.ex. Bryce (1921: 119) slog fast att ”parties are inevitable, no free country has been without them. No one has shown how representative democracy could work without them”. Omkring tjugo år senare slog Schattschneider (1942: 1) fast att det inte går att föreställa sig modern demokrati utan politiska partier, och Dahlberg & Tingsten (1937) att den demokratiska staten var att betrakta som en partistat.

Det är inte bara läroböcker, nutida forskare och gamla auktoriteter som säger detta. T.o.m. den rätt så deltagardemokratiskt orienterade Demokratiutredningens slutbetänkande har detta som utgångspunkt när man skriver att den ”representativa demokratin [i praktiken är] en partidemokrati... Något demokratiskt acceptabelt alternativ till att låta [partierna] utgöra huvudinstrument för den politiska maktutövningen föreligger inte” (SOU 2000:1, s. 29). Och i Kommundemokratikommitténs slutbetänkande (SOU 2001:48, s. 72) konstaterades att partiväsandets centrala roll för demokratin är uppenbar, ”vilket betyder att vad som än händer inom partierna och hur partierna väljer att agera blir avgörande för hur den svenska demokratin utvecklas”.

Med andra ord: moderna demokratier är i allt väsentligt partidemokratier. Borde då inte detta tämligen okontroversiella faktum reflekteras i den samhällsvetenskapliga forskningen om politik och demokrati? Borde man inte förvänta sig att en stor del av forskningsproduktionen vid våra samhällsvetenskapliga forskningsmiljöer ägnade sig just åt partiorganisationerna? Spridda svenska studier finns givetvis, men det sammantagna intrycket kvarstår: Givet partiernas centrala roll i moderna politiska system, utgör de ett styvmoderligt behandlat område inom svensk samhällsvetenskap.³ Den-

1 Fil. dr Gissur Ó Erlingsson är verksam vid Centrum för kommunstrategiska studier, Linköpings universitet. Fil. dr Douglas Brommesson är verksam vid Institutionen för samhällsvetenskaper, Linnéuniversitetet.

E-post: gissur.erlingsson@liu.se, douglas.brommesson@lnu.se

2 Anmärkas bör att det finns ett par undantag från slutsatsen att moderna demokratier alltid är partidemokratier. Det finns några självständiga ö-stater som i alla högsta grad ska betraktas som demokratier, men som tycks klara sig bra utan politiska partier (Anckar & Anckar 2000).

na analys fångas på ett träffsäkert sätt av Henrik Oscarsson (2009) när han förfasas över tillståndet i svensk partiforskning:⁴

[P]artiforskningen [är] tunn i Sverige ... Under 1995-2005 kan man räkna statsvetenskapliga avhandlingar om partier på händernas fingrar. Vi ser få statsvetare i bänkraderna på partikonventen. Det finns politiska journalister som har bättre koll på vissa partier än vad statsvetarna har. Frågan är om det inte är snudd på tjänstefel av den svenska statsvetarkåren. Vi saknar systematisk kunskap om en av den representativa demokratin huvudaktörer: partierna.

Detta utgör bakgrunden till att vi har tagit initiativ till detta temanummer med titeln *Partier i förändring*. Syftet är att åtminstone tentativt svara upp mot Oscarssons nödropp. Precis som Oscarsson ser vi mängder av skäl till att svensk samhällsvetenskap borde ägna betydligt större uppmärksamhet åt partierna, inte minst på grund av deras stora inflytande på hur demokratin i slutänden faktiskt tar form.

Sett över, säg, en 40-årsperiod, har en mängd strukturella förändringar ägt rum som torde ha påverkat partierna sätt att tänka och arbeta, såväl organisationsmässigt, ideologiskt som strategiskt. I denna introduktionsartikel presenterar vi översiktligt ett par av de viktigaste utvecklingstrenderna i syfte att rama in några av de teman som återkommer i de individuella artiklarna i detta nummer.

Partier i förändring? Ett fågelperspektiv

För 15 år sedan publicerades ett nummer av *Statsvetenskaplig tidskrift* där Pierre & Widfeldt (1995), Håkansson (1995) och Bäck (1995) reflekterade över frågan: Finns det en partikris i Sverige? Frågan dryftades också ett par år senare i en rapport från SNS Demokratiråd (Pettersson et al. 2000). Bakgrunden var den ökande misstron mot partier och politiker, sjunkande valdeltagande, drastiskt sjunkande medlemstal och frågan om huruvida interndemokratin i de politiska partierna hade försämrats. Men – som Bäck & Möller (2003) konstaterar – tenderar debatten om partiernas kris att vara en smula perspektivlös. Faktum är att forskare och samhällsdebattörer åtminstone sedan 1960-talet oroat sig för partiernas funktionssätt (jfr Montero & Gunther 2002). Detta är märkligt, då en mer rättvisande bild av partiernas utvecklingshistoria är att masspartiernas alternativt folk rörelsepartiernas storhetstid inföll under en väldigt begränsad tidsperiod på 1950- och 60-talen. När vi reflekterar över ”partier i kris” måste vi ta i beräkningen att det demokratiska systemet rent allmänt, och partierna mer specifikt, har en god anpassningsförmåga: de kan överleva utmaningar, till och med utvecklas och stärkas av olika samhällsförändringar (se t.ex. Mair 1983). Att samhällsvetare och journalister ibland återkommer till frågan om partiernas kris handlar säkerli-

3 Notera att vi inte säger att forskningsfältet är helt blankt, bara att forskning om partierna är en bristvara relativt deras stora betydelse för demokratin. Några av de forskningsinsatser som gjorts är t.ex. Söderfeldt (1969), Pierre (1986), Albinsson (1986), Uddman (1987), Gilljam & Möller (1996), Demker (1998), Teorell (1998, 1999), Pettersson et al. (2000) samt Demker & Svåsand (2005). Vidare finns två svenska läroböcker som tangenter detta fält, nämligen Bäck & Möller (2003) samt Erlingsson et al. (2005).

4 Citerat från Oscarssons blogg, <http://www.henrikoscarsson.com/2009/02/svensk-partiforskning.html>

gen, åtminstone i viss utsträckning, om det Teorell (1998) kallar ”den nostalgiska synvillan”:

...först [postulerar forskarna] ett ursprungligt idealtillstånd, en interndemokratis lustgård; sedan jämförs detta med den för demokratin så nedslående nutiden, varpå slutsatsen att det blivit sämre blir ofrånkomlig [...] Idag är det fler än för 30 år sedan som inifrån kräver förbättrad interndemokrati i partierna. Av detta dras den felaktiga slutsatsen att den interna demokratin har försämrats. Men i själva verket kan alltså den interna demokratin i partierna rent av vara bättre än förr – om än inte fullt så bra som medlemmarna nu skulle önska (Teorell 1998: 344f).

Icke desto mindre har de senaste tre decenniernas utveckling fått flertalet forskare – främst icke-svenska sådana – att ägna bättre delen av sin arbetstid åt att ifrågasätta huruvida partierna verkligen fullgör sina funktioner på ett bra sätt och hur ändamålsenliga de egentligen är för den representativa demokratis ändamål (t.ex. Drummond 2006; Blondel 2002). För att ge en konkret illustration till detta, är ett citat från socialdemokratiska riksdagsledamoten Lena Sandlin-Hedman illustrativt för en av de mer pregnanta diskussionerna inom partiforskningen. Hon gav uttryck för en oro över socialdemokratis utveckling och yttrade orden: ”Socialdemokraternas styrka i historien har varit att lyssna på rörelsen. Men nu håller vi på att bli ett kampanjparti i stället för folkrörelseparti” (*Dagens Nyheter* 2004-07-09).

Frågan som många har ställt sig är nämligen om partierna har genomgått en sådan drastisk intern omvandling att de numera inte finns till för sina medlemmars skull, utan i första hand bara intresserar sig för att fånga väljarnas röster för att komma åt riksdags- och fullmäktigeplatser (och de resurser som finns knutna till dessa). Utgångspunkten för detta sätt att resonera är att de flesta västdemokratiska partier initialt, långsamt men obönhörligen, utvecklades mot en organisationsmodell som liknade det s.k. masspartiets (Duverger 1954; Neumann 1956).⁵ Sinnebilden för ett massparti är ett parti som företräder välavgränsade samhällsgrupper, har höga medlemstal, vitala lokala partiorganisationer med välbesökta medlemsmöten samt en välfungerande interndemokrati.⁶ Här ska noteras att banden mellan masspartierna och civilsamhället var väldigt starka under en lång period. En stark partiloyalitet och partiidentifikation⁷ garanterade, i den svenska kontexten, att väljarna under perioden 1920–1970 närmast regelmässigt röstade på ett och samma parti från ett val till ett annat. Under drygt sju decennier, från det att rösträtten blev allmän fram till slutet av 1980-talet, tog i princip samma fem partier hand om samtliga riksdagsplatser i Sverige (Demker & Svåsand 2005).

Stabiliteten i det svenska partisystemet är unik, i synnerhet när den ses i ljuset av de förändringar som svepte över övriga skandinaviska länder med början på 1960-talet. Under 1970-talet blev väljarna i dessa länder allt mindre lojala mot de partier de tidi-

5 ”Folkrörelsepartiet” kan sägas vara en försvenskning av ”masspartiet” (Gidlund 1989).

6 I Sverige var det Socialdemokraterna och Centerpartiet som först påminde om denna idealtyp, men med tiden blev masspartiet ett ideal för alla partier i det svenska partisystemet (jfr SOU 2000:1, s. 165).

7 För att få en känsla för denna förändring över tid: 1968 sa sig 39 procent av medborgarna ha en känsla av partiidentifikation. 2006 var denna siffra nere på rekordlåga 15 procent (Oscarsson & Holmberg 2009: 11).

gare så troget hade röstat på. I Danmark och Norge fick utvecklingen drastiska återverkningar för de etablerade partierna. Tydligaste uttrycket för detta var 1973 års ”jordbävningsval” (t.ex. Bille 1990; Arter 1999). Här tog sig flera nya partier in i de norska och danska parlamenten, samtidigt som interna stridigheter utbröt inom de etablerade partierna. I Sverige lyste emellertid sådana dramatiska effekter med sin frånvaro. Fempartisystemet var intakt under hela 1970-talet, men har alltmer luckrats upp. I riksdagen har vi numera sju partier, och under 2000-talets första decennium har fyra utmanare – Sverigedemokraterna, Junilistan, Piratpartiet och Feministiskt initiativ – både stulit hyggligt med röster och rejält med medieutrymme från de etablerade partierna. I Erlingssons & Perssons artikel i detta nummer besvaras frågeställningar som rör utmanarna: varför bildades de, vad företräder de för idéer, och – inte minst – vilka väljare tycks de locka?

Uppluckringen av Västeuropas partisystem brukar tillskrivas tre sorters förändringar som ägde rum från slutet av 1950-talet och början av 1960-talet (jfr Pedersen 1983). För det första blev de konflikter som tidigare hade samlat olika samhällsklasser mot varandra (exempelvis kampen för politiska och sociala rättigheter) mindre akuta. För det andra mildrade den ekonomiska tillväxten efter andra världskriget (och den expanderande, framgångsrika välfärdsstaten tillsammans med en framväxande medelklass) spänningarna mellan de tidigare så klassorienterade partierna. För det tredje tillhandahöll den teknologiska utvecklingen partierna nya redskap för att effektivisera deras verksamheter. Framför allt rörde det sig om möjligheten att nå ut med sitt politiska budskap via televisionen och möjligheten att inhämta information om väljarnas preferenser genom opinionsundersökningar.

Här är det inte nödvändigt att bringa reda i de inbördes orsakssambanden mellan dessa tre förändringstendenser. Nedan redogör vi endast för forskning som tar för givet att dessa förändringar *har* ägt rum och som ställer frågan hur förändringarna kan ha påverkat de politiska partierna. Förändringarna tros ha fått återverkningar på:

1. De politiska partiernas strategier
2. Relationen mellan partieliten och partimedlemmarna
3. Relationen mellan partierna och staten
4. Relationen mellan partierna

De uppräknade förändringarna – förändrad konfliktstruktur, ekonomisk tillväxt kombinerad med effektiv omfördelning samt teknologisk utveckling – öppnade upp en möjlighet för partierna att tona ned retoriken som byggde på polarisering mellan samhällsklasser. Istället för att appellera till de väljargrupper som traditionellt röstat på dem, kunde de nu tillåta sig att lyfta blicken och inrikta sig på hela väljarkåren (jfr Katz & Mair 1995: 12). Kirchheimer (1966: 184) har beskrivit det som att partierna gick från att vara medlemsbaserade masspartier, som i första hand strävade efter att vinna val på ideologiskt sammanhållna program, till att utvecklas till kortsiktiga, röstmaximerande och mindre ideologiskt trogna *catch all*-partier. Förändringarna kan således antas ha gett upphov till ideologiska förändringar inom de respektive partierna, ett tema som återkommer i flera av de individuella artiklarna.

Partiforskarna är ense om att partiernas strategier har påverkats av utvecklingen. Partierna tycks ha gått från att vara masspartier/folkrorelsepartier till att bli *catch all*-partier, som kommit att utvecklas till *elektoral professionella partier* (Panebianco 1988)

alternativt *väljarpartier* (Gilljam & Möller 1996) och/eller *mediapartier* (Gidlund & Möller 1999: 17). Utvecklingen verkar även gälla Sverige (jfr Håkansson 2005; SOU 2004: 22; Gidlund 2004; Blyth & Katz 2005; Allen 2009). Detta ser ut att ha fått konsekvenser för sättet man organiserar sig på. Allt fler professionella funktionärer har anställts för att sköta uppgifter som förr utfördes på frivillig basis av partimedlemmar, varför de centrala partiorganisationerna professionaliserats och vuxit i storlek (jfr Soinin & Etzler 2006: 59). Förhållandevis samstämmiga intryck vittnar om att utvecklingen bidragit till att avståndet mellan partiledning och vanliga partimedlemmar ökat, sannolikt på grund av att partiledningarnas beroende av partimedlemmar har minskat på åtminstone tre områden (se Blyth & Katz 2005: 40; Gidlund 2004; Seyd & Whiteley 2004: 358, 363; Ahrne & Papakostas 2003; jfr även Gilljam & Möller 1996; Pierre & Widfeldt 1995):

- Partierna har blivit mindre beroende av medlemmarna som *ambassadörer* för partiet. Medlemmarnas roll som opinionsbildare genom dörrknackning och torgmöten urholkas i takt med att partierna allt effektivare kan nå ut med sitt budskap med hjälp av starka personligheter via de stora massmedierna.
- Partierna har blivit mindre beroende av medlemmarna som *opinionsmätningssinstrument*. Om partiledningen förr behövde medlemmarna för att kunna skaffa sig en uppfattning om vilka stämningar som rörde sig bland väljarna, har detta blivit en överflödig funktion i takt med att opinionsmätningar och fokusgrupper kommit att hantera uppgiften på ett betydligt mera träffsäkert sätt.
- Partierna har blivit *mindre ekonomiskt beroende* av medlemmarna. Sedan 1965 har de svenska partierna kunnat besluta om partistödets omfattning. Partierna har med tiden ökat sin finansieringsandel med skattepengar. Idag svarar det statliga och kommunala partistödet för så mycket som 70–80 procent av partiernas finansiering, medan medlemsavgifterna svarar för ynka 4–5 procent (SOU 2004: 22: s. 34f, s. 44f).

Givet att detta är korrekt, väcks en misstanke att det minskade medlemsberoendet haft en negativ inverkan på partiernas interndemokrati. Risker är att utvecklingen vidgat klyftan mellan de medlemmar som har uppdrag i församlingar på olika nivåer och medlemmar som s.a.s. ”bara” betalar medlemsavgift och/eller går på medlemsmöten.

Men partierna tros inte bara ha inneburit en ökad professionalisering och tilltagande maktkoncentration. Det skulle nämligen inte nödvändigtvis behöva ses som ett problem om partieliterna bara är tillräckligt följsamma och lyhörda gentemot väljarkårens synpunkter, krav och önskemål.⁸ Bekymret är emellertid att delar av forskningen *också* menar att partiernas band till väljarna har försvagats, och att detta *inte* enbart – eller ens huvudsakligen – beror på väljarnas förändrade attityder och värde-

8 En sådan tolkning bygger på en konkurrensdemokratisk (ibland även kallad elitdemokratisk) norm för hur demokratin kan och bör utformas. Bo Lindensjö (1999) illustrerar denna demokratisyn med Joseph Schumpeters demokratimodell. För Schumpeter är demokrati ett institutionellt arrangemang, en metod och procedur, för att uppnå politiska beslut där eliter i konkurrens om väljarnas gunst förvärvar makt att besluta i offentliga angelägenheter. Här krävs varken interndemokrati eller masspartier. Det räcker med välutvecklade professionella partiapparater där medborgarna erbjuds möjlighet att godkänna eller underkänna de eliter som kandiderar till beslutande organ.

ringar, vilket är en vanlig uppfattning i den forskning som bygger på den *postmaterialistiska* tesen (t.ex. Inglehart 1987).

Nej, Katz & Mairs (1994, 1995) inflytelserika argument är att partierna kommit att vända väljarna ryggen – inte tvärtom (jfr Håkansson 1995). Författarnas argument kallas ibland för *kartelltesen*.⁹ Partierna påstås ha tappat sin medborgerliga förankring och utvecklat ett för demokratin osunt beroendeförhållande till de resurser som följer av representation i offentliga församlingar (se även Hermanssons bidrag i detta nummer). Gidlund & Möller (1999: 10) uttrycker detta i termer av att partierna har fjärmat sig från väljarna genom att de vuxit samman med etablerade maktstrukturer, och ”tenderar därför att försvara snarare än att utmana den rådande ordningen” (jfr Pierre & Widfeldt 1995). Vidare har partierna manövrerat sig till en sådan position att de nått en stark kontroll över sina egna resurser och sin maktposition, bl.a. genom den extraordinärt gynnsamma situationen att de själva – i riksdag, regering samt landstings- och primärkommunala organ – kan besluta om det egna partistödets omfattning (jfr SOU 2004:22, s. 29). Härigenom skulle de senaste 15 årens extraordinära medlemsförluster inte behöva utgöra något större problem. Partierna har helt enkelt minskat sitt ekonomiska beroende av att ha många medlemmar genom att kraftigt öka finansieringsandelen från stat, kommun och landsting. Införandet av statligt och kommunalt partistöd har av vissa forskare t.o.m. uttryckligen tolkats i kartellliknande termer. Bl.a. går Gidlund (1983) så långt som att hävda att införandet av partistödet var ett sätt för de etablerade partierna att upprätthålla sin maktposition i förhållande till konkurrerande politiska alternativ.¹⁰

-
- 9 Mair (1997: 94) har uttryckt saken på följande sätt: "[I]t can be argued that there has been a tendency in recent years towards an ever closer symbiosis between parties and the state, and that this then sets the stage for a new party type, 'the cartel party'". Märk dock att den s.k. kartelltesen ingalunda handlar om en långt utvecklad kartell, där alla konkurrensmekanismer sätts ur spel. Vad som avses är att antalet aktörer som är etablerade på partimarknaden är *få* och *välkända*. De känner till varandras huvudsakliga målsättningar, och vet att alla som redan är invalda i t.ex. riksdagen har åtminstone två gemensamma intressen: att hålla den s.k. höger-vänsterskalan vid liv och att själva få tillgång till de fördelar det innebär att sitta i riksdagen, bl.a. genom att gemensamt arbeta för att hålla olika typer av nykomlingar borta. Inom ramen för dessa två premisser är man dock beredd att med näbbar och klor bekämpa varandra.
- 10 Det finns ytterligare exempel på de etablerade partiernas försök till att ”kartellisera” marknaden för politiska partier, dvs. kontrollera det politiska spelområdet till sin egen fördel och/eller till nya utmanares nackdel. Ett första uppenbart exempel är det som diskuteras ovan – kontrollen över partistödets utformning och omfattning. Ett andra exempel kan hämtas från von Sydows (1989: 315) analys av spelet som föregick övergången till enkammarriksdagen, där han i slutsatserna skriver att "[d]et genomgående ... är att partierna antar konstitutionella ståndpunkter som tenderar att medföra parlamentarisk egennytta för det egna partiet?". Här menar t.ex. Olof Petersson (2001), männe en smula syrligt, att fyraprocentsspärren är godtycklig och ”knappast ... resultatet av någon större statsmannakonst” utan snarare ett försök till att manipulera spelreglerna till utmanares nackdel. Socialdemokraterna påstås ha haft en önskan om att sätta spärren till tre procent (så att Vpk var garanterat riksdagsrepresentation), medan Folkpartiet ville ha fem procent (för att göra det än svårare för Kristdemokraterna att ta sig in i riksdagen). Ett tredje exempel är det som Oscarsson (1998: 298f) diskuterar, nämligen att de svenska riksdagspartierna medvetet har reproducerat vänster-högerdimensionen för att gynna sig själva och missgynna dem som försökt sätta nya frågor på agendan. Ett fjärde, betydligt mer konkret exempel, är då avgiften för att hålla torgmöten chockhöjdes vid 1990-talets början. Avsikten med avgiftshöjningen har uppfattats vara de etablerade partiernas försök att hindra nya, lokala partier att nå ut med sin politik (*Dagens Nyheter* 1992-11-01).

Från strukturell till strategisk och ideologisk förändring

De i huvudsak övergripande strukturella förändringar som diskuterats ovan torde ha kunnat ge upphov till nya strategiska och ideologiska överväganden. En faktor som är av stor vikt här är just partisystemets karaktär. I det svenska fallet har vi kunnat se hur partisystemet genomgått en förändring i två till synes motstridiga riktningar när den renodlade fempartimodellen har satts under tryck. Å ena sidan har ett mer fragmenterat partisystem vuxit fram med fler partier representerade i riksdagen och flera utmanare som hotar under fyraprocentsspärren. Å andra sidan kan en större samordning skönjas inom blocken mot något som alltmer börjar få konturerna av ett tvåpartisystem.

Fragmenteringen är en tendens i hela det västeuropeiska partisystemet. I det svenska fallet har vi sett nya partier etablera sig, både i och utanför riksdagens som seriösa utmanare (se Erlingsson & Persson i detta nummer). Men vi ser också hur framförallt de mindre etablerade partierna söker nischa sig mot bestämda sakfrågor eller nya mer ideologiskt profilerade positioner vilket på sätt och vis antyder en ideologisk fragmentering. I de individuella artiklarna i detta nummer ser vi flera sådana exempel. I Douglas Brommessons artikel om Kristdemokraterna noteras hur detta parti de senaste åren sökt en mer konfliktorienterad framtoning för att på så sätt, får vi anta, stärka den egna profilen. I debatten om Folkpartiet har det framförts liknande (motvarande) idéer vars innebörd är att Folkpartiet ideologiskt har lämnat en Westbergsk ”snällism” till förmån för vad som beskrivits som en Björklundsk ”betongliberalism”. Trots detta kan Kararina Barrling Hermansson visa i sin artikel att den interna folkpartistiska partikulturen är oförändrad, oavsett eventuella ideologiska förändringar. Även Malena Sundström Roséns & Mikael Sundströms artikel om Centerpartiet ger bilden av ett parti som lämnat en kompromissande mittenposition för att istället söka sig högerut utifrån förhoppningen om en tydligare egen profil.

Men hos de mindre rödgröna partierna – Vänsterpartiet och Miljöpartiet – ser vi snarare en motsatt tendens. Jörgen Hermansson argumenterar för att Vänsterpartiet har rört sig i riktning mot en nedtonad kommunism och att partiet också tagit avgörande steg mot regeringsfärdighet, även om frågan delvis lämnas öppen huruvida Vänsterpartiet kommer att kunna hantera regeringspositionen. I Stig-Björn Ljunggrens artikel om Miljöpartiet ser vi en än tydligare resa från en position utanför etablissemang och regeringsanspråk till en process där ansvarstagande och regeringsduglighet hamnat överst på agendan.

Dessa skillnader mellan de rödgröna och de borgerliga småpartierna kan antas ha sin förklaring, menar vi, i den andra förändringstendensen i det svenska partisystemet – i riktning mot något som i sina grunddrag kommit att påminna om ett tvåpartisystem. På den borgerliga sidan har vi sett en större samordning som kunnat tolkas som att de fyra borgerliga partierna har haft en större beredskap att bilda en majoritetsregering och regera tillsammans jämfört med de rödgröna partierna, som tidigare förlitat sig på ett lösare samarbete. Men ställda inför hotet att de borgerliga ska uppfattas som mer regeringsdugliga – en gren som Socialdemokraterna traditionellt har dominerat – har de rödgröna också sökt samordning och alliansbildning.

Inför valet 2010 ser vi således två förhållandevis samtrimmade allianser gå till val. Utvecklingen mot skapandet av de två allianserna har skett i olika takt. Givet att den

borgerliga sidan var först ute fick de mindre borgerliga partierna också tidigare möta baksidan med alliansbygget – risken för en utraderad profil. Dessa kan därför antas ha haft större anledning än sina kollegor på den rödgröna sidan att söka en tydligare egen profilering. För Miljöpartiet och Vänsterpartiet har istället behovet av samordning och att ”sitta still i båten” varit större, kanske en naturlig utveckling mot bakgrund av att såväl Miljöpartiet som Vänsterpartiet har mötts av en allmän skepsis kring förmågan att fungera i en framtida regering. Kostnaden för att uppnå en bild av en mer samordnad rödgrön allians tycks, för Miljöpartiet och Vänsterpartiet, ha blivit en något mer utslätad ideologisk profil jämfört med tidigare.

Även om de mindre partiernas agerande har varit viktigt för alliansbyggandet på båda sidor om blockgränsen är det framför allt de två stora partierna, Socialdemokraterna och Moderaterna, som bidragit till framväxten av vad som mer och mer kommit att likna ett tvåpartisystem. Socialdemokraterna har länge haft en profil av *catch all*-parti på vänstersidan, och efter det att ”De nya Moderaterna” sjösattes kom Moderaterna att få en liknande roll på den borgerliga sidan (jfr Lindboms respektive Santesson-Wilsons bidrag i detta nummer). Därmed möjliggjordes ett närmare samarbete på den borgerliga sidan, ett samarbete som kommit att matchas av det rödgröna samarbetet.

Sammanfattningsvis, vår slutpoäng här är att de båda till synes motstridiga förändringstendenserna i det svenska partisystemet – mot fragmentering och mot samordning – inte nödvändigtvis ska uppfattas som motstridiga. När vi ser en rörelse mot mer av samordning och möjligen också ideologisk likriktning i den ideologiska mitten underlättar det kompromisser och samarbete inom respektive block. Men samtidigt lämnas terräng öppen i de mer profilerade ytterkantspositionerna där de mindre partierna tvingas söka sig för att inte förgås i skuggan av de större partierna i mitten av det politiska spektrumet.

Vi har här, om än skissartat, försökt diagnosticera den svenska partiforskningens hälsotillstånd, samt använt den breda penseln för att teckna några pregnanta utvecklingslinjer för partier och partisystem i allmänhet och för svenska förhållanden i synnerhet. Det är mot denna fond detta temanummer har tillkommit, och mot denna bakgrund det också ska läsas.

Några ord om de förutsättningar vi givit de författare som återfinns i detta nummer. Som gästredaktörer har vi bjudit in de individuella författarna att inkomma med bidrag som tangerar frågeställningar om de svenska partiernas strategiska och/eller ideologiska förskjutningar. Vi har medvetet formulerat oss öppet i inbjudan. De respektive författarna har haft stort utrymme att själva välja vilka frågeställningar, vilka teorier och vilken tidsperiod de riktar sin uppmärksamhet mot. Ambitionen med detta har varit att – genom att göra nedslag vid olika aspekter av de respektive partiernas strategiska och/eller ideologiska förskjutningar – teckna en samtidshistorisk bild av vad som pågår i den svenska partidemokratin.¹¹ Oss veterligen har en sådan bild aldrig tidigare tecknats med utgångspunkt i de svenska politiska partiernas interna före-

11 Vi vill här ta tillfället i akt att tacka de fackgranskare som granskat de olika artiklarna i detta temanummer och därmed bidragit till att höja kvalitén på numret i sin helhet.

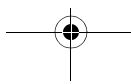
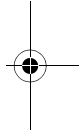
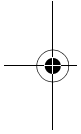
havanden. Vi hoppas, och tror, att detta ska kunna vara en trevlig, intresseväckande läsning för såväl akademiker som en bredare, politiskt intresserad allmänhet.

Referenser

- Ahrne, Göran & Apostolis Papakostas (2003). "Behövs medlemmarna?", *Sociologisk Forskning* 39(3), s 3–10.
- Allern, Elin H. & Karina Pedersen (2007). "The Impact of Party Organizational Changes on Democracy", *Western European Politics* 30(1), s 68–92.
- Anckar, Carsten & Dag Anckar (2000). "Democracies Without Parties", *Comparative Political Parties* 33(2), s 225–248.
- Bille, Lars (1990). "Denmark: The Oscillating Party System" i Mair, Peter & Gordon Smith (red) *Understanding Party System Change in Western Europe*. London: Frank Cass.
- Blondel, Jean (2002). "Party Government, Patronage, and Party Decline in Western Europe", i Gunther, Richard, José Ramón Montero & Juan J. Linz (red). *Political Parties: Old Concepts and New Challenges*. Oxford: Oxford University Press.
- Blyth, Mark & Richard S Katz (2005). "From Catch-all Politics to Cartelization: The Political Economy of the Cartel Party", *West European Politics* 28(1), s 33–60.
- Bryce, James (1921). *Modern Democracies*. New York: MacMillan.
- Bäck, Henry (1995). "Partikrisen, den nya politiken och den nya högern", *Statsvetenskaplig tidskrift* 95(1), s 51–53.
- Bäck, Mats & Tommy Möller (2003). *Partier och organisationer*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Dagens Nyheter* 2004-07-09. "S-politiker struntade i valet. Socialdemokraterna har förlorat greppet om partifolket i EU-frågan."
- Dagens Nyheter* 1992-11-01. "Inblick: Lokal gemenskap ger röster."
- Dahlberg, Gunnar & Herbert Tingsten (1937). *Svensk politisk uppslagsbok*. Stockholm: PA Norstedt & Söner.
- Demker, Marie (1998). *Religion och politik*. Stockholm: SNS förlag.
- Demker, Marie & Lars Svåsand (2005). *Partiernas århundrade. Fempartimodellens uppgång och fall i Norge och Sverige*. Stockholm: Santérus förlag.
- Drummond, Andrew J. (2006). "Electoral Volatility and Party Decline in Western Democracies: 1970-1995", *Political Studies* 54(1), s 628–647.
- Duverger, Maurice (1954). *Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State*. London: Methuen.
- Erlingsson, Gissur Ó., Anders Håkansson, Karl Magnus Johansson & Ingvar Mattson (2005). *Politiska partier*. Lund: Studentlitteratur.
- Gidlund, Gullan (2004). "Folkrörelsepartiet och kunskapsamhället", i Olof Ruin (red), *Politikens ramar och aktörer. En vänbok till Ingvar Carlsson*. Stockholm: Hjalmarsson och Högberg förlag.
- Gidlund, Gullan (1989). "Folkrörelsepartiet och den politiska styrelsen. SAP:s organisationsutveckling", i Misgeld, Klaus, Karl Molin & Klas Åmark (red), *Socialdemokraternas samhälle*. Stockholm: Tiden.
- Gidlund, Gullan (1983). *Partistöd*. Lund: Liber/Gleerups.
- Gidlund, Gullan & Tommy Möller (1999). *Demokraternas trojänare*. SOU 1999:30. Stockholm: Fakta Info Direkt.

- Gilljam, Mikael & Tommy Möller (1996). "Från medlemspartier till väljarpartier", i SOU 1996:162 *På medborgarnas villkor. En demokratisk infrastruktur*. Stockholm: Fakta Info Direkt.
- Håkansson, Anders (2005). "Vad styr partiets agerande?", i Gissur Ó. Erlingsson, Anders Håkansson, Karl Magnus Johansson & Ingvar Mattson, *Politiska partier*. Lund: Studentlitteratur.
- Håkansson, Anders (1995). "Kris för de svenska partierna?", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 98(1), 45–51.
- Inglehart, Ronald (1977). *The Silent Revolution*. Princeton: Princeton University Press.
- Katz, Richard S. & Mair, Peter (1995). "Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party", *Party Politics* 1(1), 5–28.
- Kirchheimer, Otto (1966). "The Transformation of Western European Party Systems", i LaPalombara, Joseph & Myron Weiner (red) *Political Parties and Political Development*. Princeton: Princeton University Press.
- Lindensjö, Bo (1999). "Demokrati", i SOU 1999:77 *Demokrati och medborgarskap*. Stockholm: Fritzes.
- Mair, Peter (1997). *Party System Change. Approaches and Interpretations*. Oxford: Clarendon Press.
- Mair, Peter (1983). "Adaptation and Control: Towards an Understanding of Party and Party System Change", i Daalder, Hans och Peter Mair (red) *Western European Party Systems. Continuity and Change*. London: Sage Publications.
- Montero, José Ramón & Richard Gunther (2002). "Introduction: Reviewing and Reassessing Parties", i Gunther, Richard, José Ramón Montero & Juan J. Linz (red). *Political Parties: Old Concepts and New Challenges*. Oxford: Oxford University Press.
- Neumann, Sigmund (1956). "Toward a Comparative Study of Political Parties", i Neumann, Sigmund (red) *Modern Political Parties: Approaches to Comparative Politics*. Chicago: Chicago University Press.
- Oscarsson, Henrik (1998). *Den svenska partirymden. Väljarnas uppfattningar av konfliktstrukturen i partisystemet 1956–1996*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen.
- Oscarsson, Henrik & Sören Holmberg (2009). *Därför vann Alliansen. En sammanfattning av några resultat från valundersökningen 2006*. Demokratistatistik, Rapport 9. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Panbianco, Angelo (1988). *Political Parties. Organization and power*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pedersen, Mogens N. (1983). "Changing Patterns of Electoral Volatility in European Party Systems; 1948–1977: Explorations in Explanation", i Daalder, Hans & Peter Mair (red), *Western European Party Systems: Continuity and Change*. London: Sage Publications.
- Petersson, Olof (2001). "Valsystemet knakar i fogarna." Debattinlägg i *Dagens Nyheter* (2001-12-16).
- Petersson, Olof, Gudmund Hernes, Sören Holmberg, Lise Togeby & Lena Wängnerud (2000). *Demokrati utan partier*. Stockholm: SNS Förlag.
- Pierre, Jon (1986). *Partikongresser och regeringspolitik. En studie av den socialdemokratiska partikongressens beslutsfattande och inflytande 1948–1978*. Lund: Kommunfakta.
- Pierre, Jon & Anders Widfeldt (1995). "Partikris i Sverige?", *Statsvetenskaplig tidskrift* 98(1), 41–45.
- Schattschneider, Elmer Eric (1942). *Party Government*. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Blyth, Mark & Richard S. Katz (2005). "From Catch-all Politics to Cartelisation: The Political Economy of the Cartel Party", *West European Politics* 28(1), s 33–60.
- Soininen, Maritta & Nils Etzler (2006). *Partierna nominerar. Exkluderingens mekanismer: etnicitet och representation*. SOU 2006:53. Stockholm: Fritzes.

- SOU 2000:1. *En utbållig demokrati*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2001:48. *Att vara med på riktigt: demokratiutveckling i kommuner och landsting*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2004:22. *Allmänhetens insyn i partiets och valkandidaters intäkter*. Stockholm: Fritzes.
- Söderfeldt, Björn (1969). "Oligarkins järnlag. Partistruktur och partidemokrati", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 72(1), s 43–76.
- Teorell, Jan (1998). *Demokrati eller fåtalsvälde?* Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Teorell, Jan (1999). "A Deliberative Defense of Intra-party Democracy", *Party Politics* 5(3), s 563 – 582.
- Uddman, Paula (1987). "Arbetsbörda och regeringsansvar. Centerpartiets riksstämmor under 1970-talet", i Stenelo Lars-Göran (red), *Statsvetenskapens mångfald. Festskrift till Nils Stjernquist*. Lund: Lund University Press.
- Ware, Alan (1996). *Political Parties and Party Systems*. Oxford: Oxford University Press.
- von Sydow, Björn (1989). *Vägen till enkammarriksdagen. Demokratisk författningsspolitik i Sverige 1944–1968*. Stockholm: Tidens förlag.
- www.henrikoscarsson.com

■ Moderaterna och välfärdsstaten

ANDERS LINDBOM¹

"Neoliberalism" in a Universal Welfare State

The paper argues that the Swedish 'neo-liberal' party (Moderaterna) has adapted its policies because of the popularity of the universal Swedish welfare state. The party has come to accept that the modern welfare state is irreplaceable. We furthermore argue that the party's moderate electoral platform in 2006 is earnest. In the short run the party can only hope to achieve incremental changes and it recognises this. Simultaneously however, the party in the long run wants to gradually change society. Over time the party in its rhetoric and ideological statements has emphasised the short and the long run differently. These differences between the 'neo-liberal' 1980s and 2006 should not conceal that the mechanism of welfare popularity largely remains the same. The party's actual policy proposals tend to suggest incremental changes only in both periods.

Inledning

Den svenska välfärdsstatens expansion brukar beskrivas som *Den demokratiska klasskampen* (Korpi 1981). Arbetarrörelsen sägs ha varit drivande och de borgerliga partierna – särskilt Moderaterna – beskrivs som motståndare till expansionen av välfärdsstaten (se dock Swenson 2002; Hall & Soskice 2001; Uddhammar 1993). Om den bilden var riktig, stämmer den fortfarande nu när den svenska välfärdsstaten är utbyggd och politiken istället rör om och hur den existerande välfärdsstaten bör förändras (Pirerson 1994)?

Även om det finns ett historiskt arv är inte ett parti nödvändigtvis det samma under 2000-talet som det var under 1930-talet. Det är rimligt att skilja på å ena sidan partiets grundläggande värderingar och å andra sidan föreställningar om verkligheten (Tingsten 1941). Medan de första till stor del är högst stabila, är de senare förmodligen mycket mer föränderliga. Den moderata försvarspolitikerna måste till exempel anses ha genomgått betydande förändringar sedan det kalla krigets slut.

Över tid kan generationsskiftet inom partiet vidare leda till ändrade åsikter om vad som är "naturligt". Till exempel var Moderaterna under 1960-talet motståndare till offentlig barnomsorg medan den nuvarande ledningen – född under 1960-talet – sätter sina egna barn i dessa inrättningar. Medan det ansågs vara onaturligt att göra så under 1960-talet (en kvinnas plats var i hemmet) är det inte det under 2000-talet (jfr.

¹ Anders Lindbom är professor vid IBF, Uppsala universitet
E-post: anders.lindbom@ibfu.se

Hinnfors 1992). Vissa delar av ideologin har alltså förändrats, det vill säga föreställningen att barnomsorg är skadlig för de små.

ATP är ett annat exempel på ändrade moderata preferenser. Moderaterna var under 1950-talet motståndare till ATP, men på 1990-talet tvingade det existerande pensionssystemets spårberoende partiet att reformera det rådande pensionssystemet snarare än att fundamentalt ändra det (Lindbom 2001; Green-Pedersen & Lindbom 2006). Poängen med exemplet är att distinktionen mellan en ”verklig ändring” av preferenser och en ”strategisk ändring” av preferenser blir meningslös i en kontext som i hög grad påverkas av spårberoende.

Välfärdsstaten befinner sig inte längre i sin begynnelsefas utan har varit ett faktum i 50–70 år. Det är därför vilseledande att fastslå att vissa aktörer har preferenser som om välfärdsstaten inte redan vore en realitet. När ett offentligt finansierat och inkomstrelaterat system har institutionaliserats och konkurrerat ut privata alternativ kommer många traditionella borgerliga väljare att drabbas om systemet nedmonteras (Baldwin 1990; Rothstein 1994; Lindbom 2009).

I denna artikel driver jag tesen att Moderaterna inte kan – och inte ens försöker – byta det redan existerande systemet mot ett mer residualt system, det vill säga ett system med enbart bidrag till de fattiga och privata försäkringar för övriga. Inte heller kommer Moderaterna att i maktställning (försöka att) dramatiskt sänka de formella ersättningsnivåerna i socialförsäkringarna. Detta är att gå längre än att endast hävda att rådande system har en allmän betydelse för nya politiska förslag, men jag går naturligtvis inte så långt som att säga att *endast* arv ifrån tidigare politiska policys har betydelse.

Huvuddelen av den existerande forskningen om Moderaterna har fokuserat på partiets ideologi som den presenteras i den offentliga debatten och hur denna har varierat över tid, men jag väljer istället – delvis därför – att studera partiets *agerande*. Forskningen om partiets retorik hjälper mig dock i valet av tidsperiod att studera. Moderaterna sägs ha varit relativt radikala under 1980-talet, medan man under 1960- och 1970-talen flyttade sig mer mot den politiska mittfåran (Ljunggren 1992; Boréus 1994). Efter att en ny partiledare valdes år 2003 har partiet återigen flyttat sig in mot mitten. Jag studerar både 1980-talet, den tidsperiod där sannolikheten är liten för att kunna hitta stöd för mitt argument, och perioden 2003–2010 där sannolikheten för att hitta stöd förefaller vara betydligt större.

Moderaternas förslag under det nyliberala 1980-talet

I likhet med många andra industriländer introducerades nyliberala idéer i Sverige under 1980-talet och det hävdas ofta att dessa idéer kom att dominera inom Moderaterna. Enligt Boréus (1994: 145) domineras till exempel deras partiprogram från 1984 ”klart av det nyliberala sättet att resonera”.

I partiprogrammet ifrån 1984 finns onekligen delar som lätt kan tolkas som idéer angående införande av en residual välfärdsstat. ”När offentliga och kommunala resurser är begränsade, är det viktigt att resurserna inriktas mot de som behöver dem mest” (Moderaterna 1984: 35). Ett annat exempel är formuleringen att: ”Socialförsäkringarna bör garantera en grundläggande trygghet i situationer av förlorad inkomst

och sjukdom” (Moderaterna 1984: 53). Det verkar som om inkomstrelaterade bidrag är ifrågasatta, möjligtvis bör ersättas av privata försäkringar, och som om inkomstprövade program bör prioriteras. Dock kan dessa abstrakta formuleringar också tolkas på mindre radikala sätt.

I en analys av partiprogrammen ifrån 1984 och 1993 är Teorells (1998) slutsats att båda är vaga i frågan om bidrag borde ge ett inkomstrelaterat skydd eller endast grundläggande skydd. Det ovan nämnda abstrakta påståendet från 1984 pekar på den senare tolkningen men senare i programmet uttalar partiet sig specifikt för att sjukförsäkringen bör vara inkomstrelaterad. 1993 argumenterar partiet för ett grundläggande trygghetssystem som motsvarar en del av inkomsten. Detta vaga och mångtydiga uttrycksätt används förmodligen för att främja kompromisser inom partiet. Men det är också möjligt att partiet inte ser de två principerna som distinkt olika varandra. Med en väldigt låg ersättningsnivå är de faktiskt inte det. Partiprogrammet tar inte upp specifika nivåer, men det gör partiets lagda förslag i riksdagen. På grund av detta lägger min analys fokus på partiets förslag i riksdagen. Genom att fokusera på ersättningsnivåer får jag dessutom en indikator som är meningsfull att jämföra över tid.

Jag analyserar sjukersättningen och arbetslöshetsersättningen. Båda är ersättningar som ger arbetskraften möjlighet att avstå från att bjuda ut sina tjänster på arbetsmarknaden och därför kan de förväntas vara program som speciellt drabbas av nyliberala nedskärningar (Esping-Andersen 1990, Korpi och Palme 2003). När jag bedömer hur radikal partiets politik är använder jag reglerna i 2006 års försäkringssystem som en referenspunkt. Begreppet ”nyliberal” ges en substantiell avgränsning: Om en moderat partimotion från 1980-talet föreslår en ersättning som är lika generös som de system som år 2006 administrerades av socialdemokraterna – efter 12 år vid makten – kan de knappast anses vara särskilt nyliberala.²

Motionerna tyder på att partiet inte var speciellt radikalt. Gällande sjukersättningen exempelvis, gav förslaget ifrån 1984/85 uttryck för att ersättningsnivån borde sänkas från 90 procent till 80 procent, det vill säga samma nivå som rådde år 2006 (Motion 1984/85:2431). Den socialdemokratiska regeringen hade vidare beslutat att Försäkringskassan senast ett år efter sjukanmälningsdagen skulle ha utrett om sjukskrivna skulle kunna återfå arbetsförmågan. Om så inte var fallet skulle sjukpenningen bytas ut mot sjukersättning (vilket i allmänt tal fortfarande kallas förtidspension) eller aktivitetsersättning (prop. 2002/2003:89). I praktiken betydde detta att de personer som mot sin vilja förtidspensionerades fick sin ersättningsnivå sänkt från 80 procent till 64 procent.

Den stora politiska frågan under 1980-talet handlade dock om karensdagar (Svallfors 1989; 1996). Vid denna tidpunkt var dagen för sjukanmälan en karensdag. Utöver detta föreslog Moderaterna att ersättningsnivån för de första tio dagarna av frånvaro under ett år bara skulle vara 60 procent (Motion 1984/85:2431). Med dagens mått mätt är inte detta så radikalt. Under 2006 föreslog Moderaterna till exempel två karensdagar. Men det var annorlunda under 1980-talet och i den dåvarande poli-

2 Ett alternativt sätt att använda begreppet ”nyliberal” är att ge det en relativ betydelse, att vad som är nyliberalt beror på kontexten. Så länge Moderaterna är Sveriges mest ekonomiskt liberala parti kommer de då alltid att vara nyliberala och jag menar därför att en sådan definition är ofruktbar för en analys av ideologisk förändring

tiska kontexten. Under våren 1988 hotade LO med storstrejk och arbetsgivarföreningen (SAF) accepterade ett löneavtal som höjde den faktiska (till skillnad från den lagstiftade) ersättningsnivån till 100 procent under sjukfrånvarons två första veckor (SvD 9/5 2004).

Moderaternas förslag angående arbetslöshetsstödet är svårare att bedöma. Fokus låg på att sänka den offentligt finansierade delen av stödet från 95 procent till 80 procent och på att etablera en obligatorisk arbetslöshetsförsäkring (Motion 1984/95:900; Motion 1987/88:Fi223). Ett par år senare förtydligades innebörden av detta: Under de tre första månaderna av arbetslöshet skulle ersättningsnivån sänkas från 90 procent till 80 procent. Efter denna tid skulle nivån återgå till 90 procent (Motion 1990/91:Fi217). Återigen är det här förslaget relativt generöst – den formella ersättningsnivån 2006 var 80 procent under hela perioden.

På grund av detta är det inte överraskande att den borgerliga regeringen i regeringsförklaringen deklarerade sitt stöd för den universella välfärdsstaten när den tog över makten 1991 (Rothstein 1994). Medan partierna satt i opposition hade de inte erbjudit ett radikalt annorlunda alternativ. Istället hade de fokuserat på frågan om hur generösa transfereringar av olika bidrag borde vara (inom ramen för inkomsttrygghet) och huruvida privata entreprenörer borde tillåtas konkurrera med offentliga inom ett system med fortsatt offentlig finansiering (Folkpartiet och Moderaterna 1991).

Den borgerliga regeringen (1991–1994) genomförde inte särskilt radikala nedskärningar trots att krisen gav ökade möjligheter. Balslevs analys (2002) av nedskärningar visar att de socialdemokratiska nedskärningarna var större än den borgerliga regeringens. Socialdemokraterna gick också längre än de borgerliga när de sänkte de formella ersättningsnivåerna i de stora socialförsäkringarna från 80 procent till 75 procent. Dessa åtstramningar skulle förmodligen inte tolererats av väljare om det hade varit de borgerliga partierna som hade genomfört dem (jfr. Green-Pedersen 2002). Detta illustrerar väl de strukturella begränsningar som en rådande välfärdsstat ger upphov till, framförallt för borgerliga partier.

De "nya" Moderaterna

Efter valfaskot 2002 då Moderaterna endast fick 15,2 procent av rösterna, jämfört med 22,9 procent år 1998, utvärderade en ny partiledning den tidigare politiken. Den kom till slutsatsen att "många väljares tvivel om att Moderaternas skattesänkingsförslag var förenliga med goda statsfinanser var en av anledningarna till att partiet förlorade väljare i valet 2002" (Reinfeldt et al. 2004).

Den nya partiledningen vill bli sedd som pragmatisk och förespråkare för gradvisa förändringar. Moderaterna har därför inte bara minskat skattesänkningarnas omfattning, de har också ändrat inriktningen till att gälla människor med förhållandevis låga löner. Dessutom har tidigare förslag om sänkningar av det statliga stödet till kommuner och landsting dragits tillbaka, eftersom de skulle kunna ha inverkan på kvaliteten på vård, skola och omsorg som kommun och landsting är ansvariga för. Kvaliteten på dessa områden har stått i centrum under de senaste tre valrörelserna i Sverige inklusive valet 2006. Det står klart att de flesta väljare vill att offentliga medel till dessa sektorer ska öka – inte minska (Svallfors 2004).

Ledarsidan på Sveriges största morgontidning, Dagens Nyheter som traditionellt är socialliberal, kritiserade inför valrörelsen 2006 Moderaterna för att ha gjort det borgerliga regeringsalternativet nästan omöjligt att skilja ifrån det socialdemokratiska (Wiklund 2006). Om vi fokuserar på socialförsäkringarna är det svårt att förstå varför de ansåg detta.

Förslagen 2006 innehöll bland annat sänkningar av ersättningsnivån i a-kassan från 80 procent till 70 procent efter de första 200 dagarna av arbetslöshet och till 65 procent efter 300 dagar. När det gäller sjukförsäkringen ville partiet införa en andra karensdag och möjligen sänka ersättningsnivån från dagens 80 procent till 70 procent efter sex månaders sjukfrånvaro (Motion 2005/2006:Fi 240). Uppenbart är detta radikala än de ”radikala” förslagen från den nyliberala eran under 1980-talet, vilka ofta var generösa till och med jämfört med det rådande systemet 2006 (se ovan).³

Varför är det då möjligt för Moderaterna att komma undan med, relativt sett, radikala förslag och fortfarande bli beskrivna som ganska ”mjuka”? Det var 2006 svårare för Socialdemokraterna än tidigare att trovärdigt hävda att borgerliga förslag kommer att nedmontera den svenska välfärdsstaten eftersom de själva sänkte ersättningsnivån i socialförsäkringssystemen till 75 procent år 1996.

Men det beror nog också på att partiet idag tydligt uttrycker att det inte vill förändra den existerande välfärdsstaten på ett fundamentalt sätt. Tidigare kunde radikala yngre partiideologer ifrågasätta välfärdsstatens universalism (Borg 1992), men (vare sig då eller) idag hittar man förslag från *partiet* om sådana förändringar. Borg förkastar idag uttryckligen en ökning av inkomstprövade bidrag med hänvisning till deras benägenhet att skapa fattigdomsfällor. Ambitionen är att öka incitamenten att arbeta och inkomstprövade bidrag främjar inte detta, tvärtom. När det gäller privata försäkringar går han så långt som till att föreslå lagstiftning för att stoppa privata/tjänsterelaterade försäkringar från att sänka självriskan, till exempel privata försäkringar som kompenserar för karensdagar i det offentliga systemet (Intervju med Borg 2006). Lagförslaget kunde dock inte genomföras av lagtekniska skäl och mötte därför samma öde som den moderate arbetsmarknadsministerns förslag om en universell a-kassa (DN 11/2 2008).

Den politiska konflikten med socialdemokraterna rörande socialförsäkringar handlar således inte om välfärdsstatens grunder, såsom universalism eller inte, utan handlar snarare om hur stor självriskan borde vara för den försäkrade. Moderaterna vill öka – eller som de själva ser det snarare skapa en – skillnad mellan inkomst från arbete och att leva på bidrag, speciellt för låginkomsttagare. Både deras skattesänkningar och deras nedskärningar har den här inriktningen (Intervju med Borg 2006).

I jämförelse med moderata förslag från 1980-talet finner vi både kontinuitet och förändring år 2006. Synen på socialförsäkringarna förblir till stor del samma, men partiet går ett steg längre år 2006 när det gäller sänkning av ersättningsnivåer. Detta är

3 Enpartimotionerna från 1980-talet är inte helt jämförbara med alliansförslagen inför valrörelsen 2006. Men vi förväntar oss inte att moderata förslag skall radikaliseras som resultat av förhandlingar med de övriga borgerliga partierna, tvärtom. Den kontextuella skillnaden förstärker därför min slutsats trovärdighet. Om jag istället hade jämfört den borgerliga regeringen 1991–94 med regeringen 2006 hade resultatets tydlighet däremot försvagats. Att regeringen 1991–94 ”bara” föreslog sänkningar till 80 procent skulle då kunna tolkas som en effekt av att övriga borgerliga partier inte accepterat större nedskärningar.

övertäckande om man ser till hur Moderaternas ideologiska utveckling brukar presenteras, men inte om vi tar hänsyn till det förändrade sammanhanget. Arbetslösheten på 2000-talet är mycket högre än under 1980-talet (vilket påverkar vad partiet vill) och den före detta socialdemokratiska regeringens nedskärningar under 1990-talet har gjort det svårare för dem att kritisera andras nedskärningar (påverkar vad partiet kan).

Den borgerliga regeringen 2006–10

Hur mycket har då den svenska välfärdsstaten förändrats under den borgerliga regeringsperioden? Om *arbetslöshetsersättningens* regler och skatterna förblivit oförändrade sedan socialdemokratiens regeringstid (2006) hade den faktiska ersättningsnivån för en genomsnittlig industriarbetare år 2009 varit drygt 59 procent. Jobbskatteavdraget innebar att de arbetslösa fick en relativ försämring av sin inkomst (med cirka 3,5 procentenheter), men inte en försämring i kronor. De borgerligas sänkning av taket för högsta dagsersättning med hundra kronor sänker dock en genomsnittlig industriarbetares ersättning med cirka 7 procentenheter (TCO 2008/egna beräkningar).

Sedan 2007 har cirka 465 000 personer lämnat a-kassorna efter att medlemsavgifterna höjdes, vilket i sin tur främst var en konsekvens av att den borgerliga regeringen sänkte de statliga bidragen till a-kassorna. Andelen anslutna var nere i 71 procent en enskild månad 2008, men har sedan stigit till 72 procent (IAF, A-kassor medlemsrapport juni 2009; SCB, Arbetskraftsundersökningar). Detta betyder att anslutningsgraden å ena sidan har sjunkit ganska drastiskt sedan 2006, men å andra sidan är det ingen större skillnad mellan 2009 och 1980 och endast några procentenheters skillnad mellan 2009 och 1990 (jfr. Taghizadeh 2007). Förändringarna av a-kassan gav dock upphov till en störtdykning för opinionsstödet för de fyra borgerliga regeringspartierna (DN 070428). Statsvetarprofessorn Sören Holmberg gick så långt som att säga att ”regeringen Reinfeldt är rökt” (RD 071015).

Eftersom förändringen av a-kassan endast drabbar arbetstagare som tidigare hade en hygglig inkomst leder den dock förmodligen inte till att antalet absolut fattiga (socialbidragsberättigade) stiger särskilt kraftigt. Socialbidragsutgifterna har stigit med en knapp miljard kronor mellan 2007 och 2008, men i procent av de totala utgifterna är andelen 2 procent. Under första halvan av 2009 har dock utgifterna fortsatt att öka, men detta ökar ändå bara detta värde med några tiondels procentenheter, varför vi inte ligger i närheten av 1990-talskrisens 3,6 procent (Lindbom, kommande).

Under vintern 2009/10 stod förändringarna av *sjukförsäkringen* i centrum av den politiska debatten som var hård och som – enligt många analytiker – orsakade ett tapp för Moderaterna i opinionsmätningarna (DN 091223). Den centrala frågan här är hur förändringarna skall karakteriseras: Är de uttryck för ett nyliberalt systemskifte? För att kunna diskutera detta vetenskapligt behöver vi ett kriterium och här väljs en systematisk jämförelse med vår nära omvärld.

I centrum för debatten har stått att en tidsgräns i sjukförsäkringen har införts och att som konsekvens av detta en grupp kommer att utförsäkras. I Sverige är detta någonting nytt, men ”(d)et är oklart om något annat land än Sverige och Irland saknar en borte gräns för hur länge sjukskrivningar med sjukpenning får pågå” (LO 2007).

I samtliga våra nordiska grannländer, vars välfärdsstater brukar sägas vara mycket lika Sveriges, finns till exempel tidsgränser som begränsar ersättningen till ungefär ett år (LO 2007). Den borgerliga regeringen har infört en tidsgräns på 2 ½ år, vilket bara kan beskrivas som ett nyliberalt brott med den socialdemokratiska välfärdsstaten om man ser alla andra länders välfärdsarrangemang som nyliberala. Detta förefaller vara ett ofruktbart betraktelsesätt.⁴ Exemplet visar att också begränsade förändringar kan medföra risker för stora opinionsförluster och illustrerar – liksom a-kassan ovan – hur små möjligheterna att på kort sikt dramatiskt förändra den existerande välfärdsstaten faktiskt är.

Sammanfattningsvis har den borgerliga regeringen – precis som Moderaterna lova-
de i valrörelsen 2006 – sänkt ersättningsnivåerna. Stora delar av den sänkning av den faktiska ersättningsnivån som mina beräkningar påvisar är dock inte orsakad av impopulära nedskärningar, utan av relativt sett populära skattesänkningar. De sänkta ersättningsnivåerna motsvaras alltså bara delvis av en neddragning av utgifterna för välfärdsstaten. Ändå har såväl förändringen av a-kassan som av sjukförsäkringen föranlett påtagligt sjunkande opinionssiffror.

Slutsats

Min studie av Moderaternas förslag angående sjuk- och arbetslöshetsersättningen visar ett godtagande av principen att dessa bör vara inkomstrelaterade, men också att konflikten med Socialdemokraterna angående de exakta ersättningsnivåerna fortlever. Det kommer förmodligen alltid att råda konflikt på välfärdsstatens marginal. Välfärdsstatens kärna förefaller däremot vara bortom fara för överskådlig tid framöver (jfr. Pierson 1994).

Moderaternas hjärtefråga är att den (potentiella) inkomsten av arbete bör vara högre än den (potentiella) inkomsten från bidrag. De anser att detta både är rättvist och att det har önskvärda effekter (ger incitament att arbeta). Den exakta ersättningsnivån bestäms inte av denna utgångspunkt, utan de varierande förslagen vid varierande tidpunkter influeras sannolikt både av vad som vid tidpunkten är politiskt möjligt och av hur verkligheten uppfattas (till exempel av arbetslöshetens nivå och utvecklingstrend).

Stereotypen att alla högerpartier är mer eller mindre maskerade versioner av Thatchers och Reagans nyliberala partier bekräftas inte. En jämförelse mellan Moderaternas politiska förslag och det konservativa partiets genomförda lagändringar i Storbritannien under 1980-talet visar stora skillnader (Lindbom 2008). Vi finner istället ett moderat parti med delvis nyliberala ideal som fann det väldigt svårt att omvandla sina abstrakta teorier till konkreta politiska förslag på välfärdsområdet. Tidigare analyser av partiets ideologi har lutat åt att överdriva nyliberalismens betydelse på grund av att de har övertolkat generella och abstrakta uttalanden i partiprogram och/eller på grund av att de övertagit de benämningar som användes av dåtidens debattörer som idag framstår som kraftigt överdrivna. Den politiska konflikten i Sverige har fokuse-

4 Sakfrågans starka politisering gör det viktigt att vara tydlig med vad jag inte hävdar: 1) jag diskuterar inte frågan om förändringarna är bra eller 2) om de är genomförda efter en rimlig politisk beslutsprocess.

rats på ersättningsnivåer och på huruvida man ska tillåta privata alternativ i utförandet av välfärdstjänster; inte på frågor rörande välfärdsstatens nedmontering.

Min tes att en omfattande välfärdsstat påverkat Moderaternas preferenser bekräffas. Den socialdemokratiska regeringens politik (1994–2006) gick längre än det ”nyliberala” moderata partiets förslag ifrån 1980-talet. Således får min hypotes starkt stöd till och med när den testas under mycket ogynnsamma omständigheter, det vill säga på det mest nyliberala svenska partiet under dess mest nyliberala period. Den politiska kontexten är, på grund av socialdemokraternas nedskärningar under 1990-talet, annorlunda idag. Moderaterna kommer därför undan med politik som är mer radikal än den de föreslog under det nyliberala 1980-talet. Förslag som lät radikala/nyliberala 1980, exempelvis 80 procent ersättningsnivå, accepteras av socialdemokraterna år 2010.

Antingen är dagens Socialdemokrater nyliberala (se dock Hinnfors 2006) eller så kan inte 1980-talets Moderater anses ha varit särskilt radikala/nyliberala – trots vad som hävdades i den offentliga debatten på den tiden. I valet 2006 uppfattades de ”nya” Moderaterna som mjukisar, trots att de gav uttryck för radikalare politik angående ersättningsnivåer än på 1980-talet. För att kunna lyfta oss över medias beskrivningar finns det behov av ett riktmärke. Mitt riktmärke klargör att den politiska debattens beskrivningar av Moderaternas politik inte korrelerar med ”objektiva” indikatorer (formella ersättningsnivåer).

Var förändringarna av den politiska plattformen inför valet 2006 ärliga? Mitt svar är att: 1) Ja, på kort sikt kan partiet endast hoppas på att kunna åstadkomma stegvisa förändringar och det inser detta, men också att 2) nej, på lång sikt vill partiet faktiskt (så småningom) förändra samhället. Förändringarna är dock inte inriktade mot en residual välfärdsstat, men ambitionen är att sänka eller åtminstone hålla nere skatterna. Över tid har partiet i sin retorik och sina ideologiska uttalanden lagt olika stor vikt vid nr 1 och nr 2. Dessa skillnader mellan 1980-talet och 2000-talet bör inte dölja att välfärdsstatens popularitet har samma inverkan vid båda tidpunkterna. När det gäller de faktiska politiska förslagen visar jag att de tenderar att föreslå gradvisa förändringar under båda tidsperioderna.

Emellertid bör inte påståendet som poängterar välfärdsinstitutionernas spårberedande karaktär dras för långt. Som Pierson (1994) har betonat finns det möjlighet till reformer som försöker försvaga välfärdsstatens politiska stöd och följaktligen ge upphov till framtida möjligheter att genomföra reformer i välfärden (*systemic reforms*). Man kan hävda att den borgerliga regeringens förändringar av arbetslöshetsersättningen är av sådan karaktär: 1) De sänkta subventionerna av systemet leder till höjda medlemsavgifter och därmed minskar incitamenten att vara medlem i a-kassan och/eller medlem i facket. 2) Att sänka förmånstaket minskar medelklassens intresse att vara med i det offentliga systemet och gör det därmed mer sårbart i framtiden. En annan förklaring är dock också mycket möjlig: regeringen är tvungen att finansiera sina skattesänkningar och den använder samma metoder för att minska utgifter som den föregående socialdemokratiska regeringen använde (Lindbom 2007). De två förklaringarna är vidare inte ömsesidigt uteslutande. Den borgerliga regeringen måste finansiera skattesänkningarna och den fann denna besparing särskilt lockande. Den nuvarande regeringen skulle också kunnat välja att ändra lagstiftningen angående an-

ställningstrygghet (LAS) om den ville försvaga fackföreningarna, men den har valt att inte göra detta. Skillnaden mellan LAS och förändringen av arbetslöshetsersättningen är att endast den senare medför statliga utgifter. Vidare har subventionsgraden för a-kassan ökat igen och reformerna av sjukförsäkringen förstärker incitamenten att vara med i a-kassan (Prop. 2008/09:1).

Slutsatsen är att den omfattande välfärdsstaten därför är motståndskraftig mot fundamentala förändringar under en överskådlig framtid. Detta gäller inte bara de skandinaviska länderna utan förmodligen även många kontinentala länder. På lång sikt kan förstås mer dramatiska förändringar ske. Men precis som det tog årtionden att bygga den rådande välfärdsstaten skulle det förmodligen ta årtionden att fundamentalt omstrukturera den.

Referenser

- Baldwin, Peter, 1990. *The Politics of Social Solidarity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Balslev, Anders, 2002. "Gensyn med blame avoidance-hypotesen". Århus: Department of Political Science (speciale).
- Borg, Anders, 1992. *Generell välfärdsolitik*. Stockholm: City University Press.
- Boreus, Kristina, 1994. *Högerväg*. Stockholm: Tiden.
- DN (Dagens Nyheter) 070428
- DN (Dagens Nyheter) 080211
- DN (Dagens Nyheter) 091223
- Esping Andersen, Gösta, 1990. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Folkpartiet och Moderaterna, 1991. *Ny start för Sverige*.
- Green-Pedersen, Christoffer & Anders Lindbom, 2006. "Politics Within Paths". *Journal of European Social Policy*, 16 (3), s 245-258.
- Green-Pedersen, Christoffer, 2002. *The Politics of Justification*. Amsterdam, University Press.
- Hall, Peter & David Soskice (red), 2001. *Varieties of Capitalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Hinnfors, Jonas, 1992. *Familjepolitik*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Hinnfors, Jonas, 2006. *Reinterpreting Social Democracy*. Manchester: Manchester University Press.
- IAF, A-kassor medlemsrapport juni 2009.
- Korpi, Walter, 1981. *Den demokratiska klasskampen*. Stockholm: Tiden.
- Korpi, Walter & Joakim Palme, 2003. "New Politics and Class Politics in the Context of Austerity and Globalization". *American Political Science Review* 97(3), s 425-446.
- Ljunggren, Stig-Björn, 1992. *Folkhemskapitalismen*. Stockholm: Tiden.
- Lindbom, Anders, 2001. "De borgerliga partierna och pensionsreformen" i Palme, Joakim (red), *Hur blev den stora kompromissen möjlig?* Stockholm: Pensionsforum.
- Lindbom, Anders, 2007. "Obfuscating Retrenchment", *Journal of Public Policy*, 27(2), s 127-50.
- Lindbom, Anders, 2008. "The Swedish Conservative Party and the Welfare State", *Government and Opposition*, 27(2) s. 129-150.
- Lindbom, Anders, 2009. "Den reformerade bostadspolitikerna", i Santesson-Wilson, Peter & Gissur Ó. Erlingsson (red), *Reform*. Stockholm: Norstedts.

- Lindbom, Anders, kommande. *Den svenska modellen— inte död men i övergångsåldern*. Lund: Studentlitteratur.
- LO, 2007. ”Sjukas rätt till stöd. En idéskrift om morgondagens sjukförsäkring”. Stockholm: LO.
- Moderaterna, 1984. *Partiprogram*. Stockholm: Moderata samlingspartiet.
- Moderaterna, 1994. *Handlingsprogram*. Stockholm: Moderata samlingspartiet.
- Motion 1984/85:2431
- Motion 1984/95:900
- Motion 1987/88:Fi223
- Motion 1990/91:Fi217
- Motion 2005/2006:Fi240
- Pierson, Paul, 1994. *Dismantling the Welfare State?* Cambridge: University Press.
- Proposition 2002/2003:89
- RD (Riksdag och Departement) 071015
- Reinfeldt Fredrik, Mikael Odenberg & Anders Borg. ”Vi lägger om vår ekonomiska politik”. DN Debatt, Dagens Nyheter 040304.
- Reinfeldt, Fredrik, 2005. Anförande på den moderata partistämman 2005.
- Rothstein, Bo, 1994. *Vad bör staten göra?* Stockholm: SNS.
- SCB, Arbetskraftsundersökningar
- Svallfors Stefan, 1989. *Vem älskar välfärdsstaten?* Lund: Arkiv.
- Svallfors, Stefan, 1996. *Välfärdsstatens moraliska ekonomi*. Umeå: Borea Förlag.
- Svallfors, Stefan, 2004. Kodbok med frekvenstabeller, www.ssd.gu.se.
- SvD (Svenska Dagbladet) 040509
- Swenson, Peter, 2002. *Capitalists Against Markets*. Oxford: University Press.
- Taghizadeh, Jonas, 2007. ”En välfärdsstat för alla”. Uppsala: Statsvetenskapliga institutet, kandidatuppsats.
- TCO 2008. Svensk a-kassa i stryckklass. TCO granskar 2/09.
- Teorell, Jan, 1998. *Demokrati eller fätalsvälde*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Tingsten, Herbert, 1941. *Idékritik*. Stockholm: Bonniers.
- Uddhammar, Emil, 1993. *Partierna och den stora staten*. Stockholm: City University Press.
- Wiklund, Mats. 2006. *En av oss?* Rimbo: Fischer & Co.

■ Socialdemokraterna

Från minoritetsregering till koalitionspartner

PETER SANTESSON-WILSON¹

The Social Democratic Party – From Minority Government to Coalition Partner

The Swedish Social Democrats' coalition with the Left Party and the Green Party seems to be a departure from the party's unique position in Swedish politics. This article analyzes the Social Democrats' transformation from a minority ruling party to a coalition-forming party among others. If the transformation implies a substantial strategic shift, what is then behind it? The change is smaller than it might seem – the coalition idea is far from new. The option has been considered before, but has for various reasons not been realized. The change of strategy can be explained as a tactical response to new circumstances, rather than as the result of drastic rethinking.

Inledning

När Mona Sahlin och de miljöpartistiska språkrören Peter Eriksson och Maria Wetterstrand meddelade att man i valet år 2010 ämnade begära väljarnas mandat för att bilda en koalitionsregering, innebar det synbarligen att Socialdemokraterna övergivit ett över 50 år gammalt förhållningssätt i regeringsfrågan. Inte sedan 1957, då koalitionen med Bondeförbundet sprack över ATP-frågan, har Socialdemokraterna regerat tillsammans med andra. Partiet har ofta regerat i minoritet, men man har gjort det ensamma.

Sedan 1990-talet har Socialdemokraterna rört sig mot den politiska mitten (Allen 2009: 639). Överenskommelsen i oktober 2008 med Miljöpartiet, och den efterföljande bredare alliansen som även inkluderade Vänsterpartiet, förefaller vara ett avsteg från partiets unika statsbärande position i svensk politik i riktning mot att bli ett parti bland andra. Pär Nuder formulerar den tidigare partistrategin i sina memoarer.

Socialdemokraterna har i decennier – på goda grunder – identifierat sig som ett statsbärande fyrtioprocentparti ... Och det har gått att regera Sverige utan att ha en majoritet av väljarna bakom sig (Nuder 2008: 355).

Nuder fortsätter med ett resonemang som ekar av kritik mot koalitionsplanerna:

Att partier före ett val läser de parlamentariska möjligheterna efter valet tror jag egentligen inte väljarna gillar ... Jag tycker inte att socialdemokraterna i förväg skall låsa sig för vilka man skall samarbeta med efter valet 2010. Låt väljarna

1 Fil dr Peter Santesson-Wilson är verksam vid Ratio. E-post: peter.santesson-wilson@ratio.se.
Tack till en anonym granskare för värdefulla kommentarer.

först säga sitt. Parlamentarisk handlingsfrihet är det bästa för både landet och partiet. Det socialdemokratiska partiet bör begära väljarnas mandat för att Sverige skall ledas av en socialdemokratisk statsminister. Vi – de socialdemokratiska väljarna – bör ge henne frihet att forma den regering som är bäst för landet (Nuder 2008: 357).

Om detta är ett beprövat framgångsrecept som givit partiet en unik politisk dominans, varför väljer i så fall Socialdemokraterna att efter över 50 år av framgångsrikt ensamregerande, såväl i majoritets- som i minoritetsläge i riksdagen, binda sig för regeringssamverkan med andra partier? Syftet med denna artikel är att analysera Socialdemokraternas steg från ensamt minoritetsregerande parti till ett koalitionsbildande parti bland andra. Innebär förändringen ett väsentligt strategiskifte, och om så är fallet, vad ligger då bakom det?

Jag kommer att argumentera för att förändringen är mindre än den kan förefalla – koalitionstanken är långt ifrån ny, utan har redan tidigare funnits som ett möjligt alternativ som av olika anledningar inte har blivit aktuellt. Att partiet nu väljer koalitionsvägen låter sig förklaras med rationella, partitaktiska överväganden väl i linje med hur partiet tidigare agerat i regeringsfrågan, snarare än som resultatet av drastiskt nytänkande.

Det finns ett materialproblem när man analyserar politiska skeenden som fortfarande pågår. Eftersom valrörelsen 2010 i skrivande stund ännu inte har inletts, är en central partistrategisk fråga som denna föremål för såväl hemlighetsmakeri som resulterande politisk journalistik med anonyma uppgiftslämnare (Kratz 2008; Kratz 2009). Bristen på kontrollerbart aktuellt material innebär däremot inte att frågan inte kan analyseras. Tidigare socialdemokratiska partiledare har lämnat förvånansvärt öppenhjärtiga redogörelser, både i intervjuböcker och i memoarer, för vilka strategiska överväganden de gjort i regeringsfrågan. Materialet i denna artikel består av en sammanställning av sådana motivutsagor, som analyseras för att visa hur partiet tidigare agerat och hur strategin sett ut. Mot den bakgrunden diskuterar jag därefter i vilken utsträckning det nya koalitionsarbetet med Vänsterpartiet och Miljöpartiet är förenligt med partiets tidigare agerande, om samarbetet kan förklaras som ett resultat av ett förändrat strategiskt läge snarare än ett förändrat strategiskt tänkande. Av utrymmesskäl avgränsas den historiska återblicken till de senaste 20 åren – en tidsperiod som jag bedömer som tillräckligt lång för att kunna visa på regelbundenheter i det strategiska agerandet.

Regeringsbildning – en kort teoretisk utgångspunkt

Politiska partier brukar antas sträva efter att maximera det kombinerade utfallet på tre arenor som kan vara sinsemellan konkurrerande: policy, ämbeten och röster (Strøm & Müller 1999).² Till detta kan adderas att partiledningen även måste ta hänsyn till

2 Val av lämplig policy är naturligtvis ett sätt att vinna röster, men har utöver det också ett egenvärde för de flesta samhällsmedborgare, politiker inkluderade (Laver & Schofield 1998: 45). Att vinna röster är i sin tur rimligen inte ett mål i sig, men vunna röster är dels ett instrumentellt mål för att i sin tur påverka policy och vinna ämbeten, dels resursgenererande via partistöd m.m.

partiets interna sammanhållning (Sjöblom 1968). Partier kan antas eftersträva regeringspositionen, och priset man tvingas betala är i många fall ett pragmatiskt förhållningssätt till avståndet mellan den politik man kan och önskar föra. Regeringens pragmatism innebär i sin tur att andra partier i samma utsträckning kan ha möjlighet till policyinflytande utan att nödvändigtvis sitta i regeringsställning. Prioriteringen mellan policy- och ämbetsmål skiftar mellan politiska system och över tiden. Skandinaviska partier anses prioritera policymålet relativt högt (Särilvik 1983: 136).

Bortsett från de tillfällen då ett parti har ensam majoritet i parlamentet, uppstår valet mellan att försöka bilda en minoritetsregering på egen hand eller gå i koalition med andra. Partier antas att föredra minoritetsregeringar framför koalitioner och mindre koalitioner framför större, eftersom partiets inflytande och antal platser i regeringen minskar ju fler partier som ingår i regeringen (Riker 1962). I den utsträckning partier prioriterar policymål förändrar det karaktären på kampen om regeringsmakten från ett nollsummespel till ett potentiellt plussummespel där policyeftergifter i hjärtefrågor byts mot direkt eller indirekt regeringsstöd (Budge & Laver 1986: 497–98). Ett dominerande parti som befinner sig i den politiska mitten har förhållandevis goda förutsättningar att kunna bilda en minoritetsregering och nå uppgörelser med andra partier utan att tvingas erbjuda regeringsposter, eftersom storlekskillnaden och det stora antalet möjliga samarbetspartner ger partiet stor förhandlingsstyrka (Crombez 1996: 2). När det största partiet saknar den handlingsfriheten uppstår större möjligheter för samarbetspartierna att driva krav på regeringsposter. Koalitionsregeringar kan ses som ett tecken på låg partipolitisk rörelsefrihet.

Man kan också beskriva valsituationen i termer av alternativkostnader. För ett dominerande parti i den politiska mitten är den politiska alternativkostnaden för att ingå i fasta koalitioner relativt hög. Om samarbetsalternativen är många kan man genom hoppande majoriteter minimera avståndet mellan önskad politik och den förda – vilket därmed medför en hög alternativkostnad för en fast samarbetspartner. När de parlamentariska samarbetsmöjligheterna är färre sjunker alternativkostnaden. Koalitioner blir så till vida ”billigare” för ett parti när dess förhandlingsstyrka avtar.

Tidigare socialdemokratiska regeringsstrategier

Hur har Socialdemokraterna agerat tidigare i regeringsfrågan? I detta avsnitt följer en genomgång av hur Ingvar Carlssons och Göran Perssons regeringar agerat och vilka överväganden som statsministrarna sagt sig göra.

Ingvar Carlsson

Den socialdemokratiska regeringen 1988–91 under Ingvar Carlsson var en minoritetsregering som huvudsakligen regerade med stöd av Vänsterpartiet kommunisterna (Vpk). Samtidigt var regeringen i tilltagande utsträckning inriktad på blocköverskridande samverkan med de borgerliga mittenpartierna. De strategiska fördelarna är uppenbara: samtidigt som partiet därigenom minskade sitt beroende av Vpk kunde man också försvåra samverkan mellan de borgerliga partierna. När regeringen 1989 lade en proposition om tvångssparande som ett försök att dämpa den ekonomiska över-

hetningen, nådde regeringen en uppgörelse med Centerpartiet. Carlsson har i efterhand inte hållit inne med att en vinst med denna överenskommelse var att de borgerliga partierna därmed splittrades (Carlsson 2003: 269). Samma slags splittring, och ett annat exempel på ett blocköverskridande samarbete var 1989–90 års skatteuppgörelse med Folkpartiet. Carlsson säger sig i efterhand vara nöjd med att Moderaterna stod utanför uppgörelsen. Skälet han anför är att detta underlättade det partiinterna förankringsarbetet, vilket förvisso framstår som sannolikt (Carlsson 2003: 272). Samtidigt borde han rimligen ha sett samma fördel i den moderata frånvaron som han såg i sparuppgörelsen med Centerpartiet: borgerlig splittring, och i det här fallet i en politiskt central fråga.

Under 1990 års regeringskris, då Carlsson gjorde regeringens föreslagna s.k. stoppkpaket till kabinetsfråga, blev det tydligt vilken risk det innebar för regeringen att förlita sig på stöd från Vpk, och därmed än tydligare vilket värde som fanns i att vårda möjligheten att finna blocköverskridande uppgörelser. Vpk röstade tillsammans med den borgerliga oppositionen mot stoppkpaketet och fällde därmed regeringen som avgick. När Carlsson därefter återvaldes som regeringschef, var det efter en uppgörelse med Centerpartiet som i utbyte mot ett antal eftergifter ställde sig bakom regeringens ekonomiska åtgärdsprogram och lade ned sina röster i statsministeromröstningen (Carlsson 2003: 334–337).

Även under oppositionsåren 1991–1994 fortlevede planerna på blocköverskridande samarbeten. Ett talande exempel är under den akuta ekonomiska krisen 1992, när Ingvar Carlsson inför sin riksdagsgrupp skulle motivera varför partiet valt att rädda den borgerliga regeringen genom att ingå en krisuppgörelse. Till riksdagsgruppen ställde han tre retoriska frågor som skulle aktualiseras om partiet nu skulle vägrat att samarbeta över blockgränsen (Carlssons arkiv 1992b):

- Hur ser det ut i Sverige när vi återtar regeringsmakten?
- Vem skall vi samarbeta med i framtiden?
- Hur skall vi kunna se de drabbade i ögonen?

Det kan noteras hur frågorna korresponderar med de tre arenor som partier agerar på (se ovan). Den första och tredje frågan berörde hur partiets policymål respektive valresultat skulle påverkas, medan den andra frågan syftade på att socialdemokraterna historiskt använt hoppande majoriteter med framgång, i det här fallet i form av erfarenheterna från regeringskrisen 1990 (Carlsson 2003: 487). Socialdemokratiska regeringar hade tidigare överlevt besvärliga politiska situationer genom mittensamarbete, och kunde förväntas behöva använda denna utväg även framgent. Carlsson ville inte binda sin framtida regering till att enbart kunna söka samarbeten vänsterut, och uppgav i efterhand att han hoppades att krisuppgörelserna skulle stärka möjligheterna till politiskt samarbete med Folkpartiet och Centern (Carlsson 2003: 504).

Något som talar för att denna avsikt var mer än en eftertänksfull rationalisering är de resonemang som fördes i interna socialdemokratiska strategipromemorior från 1992 och 1993 (Carlssons arkiv 1992a; Carlssons arkiv 1993). Där diskuterades hur partiets strategi under 1993–1994 borde vara att, om tillfälle så bjöds, medverka till att en regeringskris uppstod för att därefter försöka bilda en blocköverskridande koalitionsre-

gering med någon kombination av Centerpartiet och Folkpartiet. Man var inte främmande för en koalition, men den skulle gå i riktning mot den politiska mitten.

Sådana samarbetsplaner var inte obesvarade. Under valrörelsen 1994 förklarade folkpartiledaren Bengt Westerberg att han var öppen för en koalitionsregering med Socialdemokraterna under nästa mandatperiod – men villkorade samarbetet med partiets valresultat minst skulle motsvara 1991 års siffror, 9,1 procent, vilket det inte gjorde. Ingvar Carlsson fann i slutänden att alternativkostnaden för en koalition med Folkpartiet var alltför hög:

En socialdemokratisk minoritetsregering skulle ha möjlighet att samarbeta i ekonomiska frågor med 3–4 partier. Gjorde vi upp med folkpartiet riskerade vi att kapa banden till de övriga partierna. Redan en misslyckad förhandling med folkpartiet skulle göra det svårare att etablera kontakter med andra partier (Carlsson 2003: 548).

En koalitionsregering i sig var knappast utesluten, men så länge den politiska handlingsfriheten var tillräckligt god för att möjliggöra en minoritetsregering kunde Carlsson avvakta.

Efter valsegern 1994 fortsatte Carlsson att söka kontaktytor över blockgränsen. Även denna gång låg fokus på Centerpartiet, som i likhet med regeringskrisen 1990 markerade sin samarbetsvilja genom att lägga ned sina röster under statsministeromröstningen. Under den svåra ekonomiska krisen förklarade Olof Johansson att partiet inte tänkte ”springa och gömma oss”, utan var berett att träffa överenskommelser med regeringen om politiskt besvärliga ekonomiska åtstramningar (citerad i Lagercrantz 2005: 9, 13). Under mandatperiodens första sex månader genomförde Socialdemokraterna återställningsreformer i samarbete med Vänsterpartiet och Miljöpartiet, men det ekonomiska läget fortsatte att försämrats och Vänsterpartiet var inte en idealisk partner för att genomföra ekonomiska åtstramningar. Under våren 1995 inleddes istället underhandlingar med Centerpartiet, och i april presenterades en omfattande uppgörelse mellan partierna.

Ingvar Carlssons regeringsperiod ligger i linje med hur partiet tidigare agerade under efterkrigstiden. I Carlssons beskrivningar av sina överväganden ser man en medvetenhet om partiets fördelaktiga strategiska position: genom att hålla sig nära mitten på höger-vänsterskalan och samtidigt ha ett Vänsterparti utan andra möjliga samarbetspartner som alternativ reträttväg, har partiet säkrat en rad samarbetsmöjligheter (Bergman 2000: 198, 225). Därigenom har man kunnat säkra ämbetsarenan utan att kunna utpressas till alltför stora eftergifter på policyarenan: ett samarbetsparti som kräver för mycket har kunnat bytas ut. Det kan noteras att Carlsson uppgav denna handlingsfrihet som motiv till att inte gå i koalition med Folkpartiet, medan policyavståndet föreföll bekymra honom mindre.

Göran Persson

Göran Persson har på ett principiellt och mer allmänt plan formulerat sin skepsis mot lämpligheten i att bilda koalitionsregeringar (Persson 2004: 231). I den politiska vardagen kan det däremot, naturligtvis, uppstå en betydande skillnad mellan ens övergri-

pande, teoretiska principer och de omedelbara praktiska problem som ligger för handen.

Mycket riktigt visade sig Göran Persson ingalunda vara kategoriskt avvisande inför alternativet att förr eller senare bilda koalition med ett eller flera andra partier. Tvärtom återkommer han till idén, med skiftande partier som kandidater, många gånger i de hemliga intervjuer som Erik Fichtelius genomförde med Persson under hans statsministertid.

Samarbetet med Centerpartiet, som Persson ärvde från Carlsson, fick ett sådant djup att Persson i efterhand ansåg att en koalition skulle ha varit lämplig (citerad i Lagercrantz 2005: 224). Vad ligger bakom Perssons ånger och det tidigare koalitions-motståndet? De överväganden som Persson gav uttryck för i Fichteliusintervjuerna liknade Carlssons. Samarbetet högerut förde med sig fördelen att den borgerliga samverkan försvårades. Om energiuppgörelsen 1996 mellan Socialdemokraterna, Vänsterpartiet och Centerpartiet noterade Persson den politiska vinsten i att inkludera ett borgerligt parti i en uppgörelse om att avveckla kärnkraften.

Fichtelius: Det ingår i detta att bryta upp blockpolitiken?

Persson: Det är klart att frågan till sin karaktär är oerhört politisk, och det vore fel att inte utnyttja den politiskt (Fichtelius 2007: 146).

Det som Persson här avsåg ”utnyttja politiskt” var förekomsten av multipla konflikt-dimensioner. När partier åtskiljs inte bara på en vänster-höger-skala, utan också i dimensioner som stad-landsbygd eller miljö-tillväxt, kan blocken brytas upp genom att alternativa konfliktlinjer väcks. Den borgerliga splittringen i kärnkraftsfrågan är det klassiska exemplet. Incitamenten att ingå en koalition med Centerpartiet vid den här tidpunkten ter sig små för Socialdemokraterna. Eftergifterna till Centerpartiet på policyarenan var små, och var i många fall, såsom kärnkraftsfrågan och budgetsaneringen snarare en problemlösare, samtidigt som utbytet på ämbetsarenan var tillfredsställande. Det är rimligare att förklara den senfärdiga ångern över att inte ha bundit Centerpartiet närmare till sig genom en koalition med att Persson för sent insåg att partiets gynnsamma position skulle upphöra.

Centerpartiets svaga valresultat 1998 uppmuntrade inte den nya partiledaren Len-nart Dalés till fortsatt samarbete med Socialdemokraterna. Samtidigt hade avståndet mellan Socialdemokraterna och Folkpartiet ökat under Maria Leissners och Lars Leijonborgs partiledarskap. Socialdemokraternas handlingsalternativ föreföll bli färre. Under de följande två mandatperioderna 1998–2006 samarbetade man istället med Miljöpartiet och Vänsterpartiet enligt samma hybridmodell, med uppgörelser över breda politikområden och politiskt sakkunniga placerade i regeringskansliet.

En minoritetsregering behåller sin rörelsefrihet på policyarenan, men tvingas samtidigt att lämna motsvarande utrymme till sina samarbetspartier. I samarbetet med Miljöpartiet och Vänsterpartiet blev detta ett återkommande problem. Vänsterpartiet hade tidigare visat sig vara en opålitlig samarbetspartner, inte minst under regeringskrisen 1989–90, och risken att helt förlita sig på deras stöd var man medveten om sedan länge (Särilvik 1983: 106, 109). Väljare har små skäl att rösta på ett parti som aldrig kan leverera policyresultat. Stärkta av valframgången på 12,0 procent 1998 blev Vän-

sterpartiet en alltmer krävande samarbetspartner (se t.ex. Persson citerad i Lagercrantz 2005: 236).

Situationen med Miljöpartiet var än mer besvärlig, vilket visade sig efter 2002 års val. Inte bara det borgerliga blocket delades av multipla konfliktdimensioner, och i flera frågor, exempelvis valfrihetsfrågor, intog Miljöpartiet borgerliga ståndpunkter, som gav partiet alternativa samarbetspartner vid sidan om Socialdemokraterna. Därigenom kunde partiet, till skillnad från Vänsterpartiet, ställa trovärdiga och ultimativa krav på ämbetsarenan efter valet 2002. När Persson vägrade att gå Miljöpartiet till mötes satte sig partiet i parallella förhandlingar med de borgerliga mittenpartierna för att söka möjligheten till en sådan regering (förloppet sammanfattas av Isenberg 2007: 32). Miljöpartiet uppfattades som opålitliga inom Socialdemokratin:

Vårt parti är i det läget att om man frågar vanliga partimedlemmar, aktivister, så hatar de miljöpartisterna. Hatar är för mycket sagt, men de är djupt skeptiska till miljöpartisterna. Däremot kan de mycket väl tänka sig vänsterpartisterna, det är inga svårigheter ... Ja, till och med i en regering, men miljöpartisterna är de skeptiska till (Persson citerad i Fichtelius 2007: 1969).

Strategiska förändringar

Som en förklaring till det stora antalet svenska socialdemokratiska minoritetregeringar pekar Torbjörn Bergman bland annat på att höger-vänster-dimensionen varit den dominerande konfliktlinjen och att Socialdemokraterna där haft en utmärkt förhandlingsposition i kraft av sin storlek och position relativt andra partier (Bergman 2000: 225). I och med att partiet intagit en medianposition i de två dominerande konfliktlinjerna har socialdemokratiska regeringar kunnat söka politiska uppgörelser såväl till höger som vänsterut (tabell 1).

Under 2000-talet kan man se hur denna styrkeposition alltmer försvagas. Förändringen består dels i Miljöpartiets ökade förmåga att själva göra just detta, utnyttja multipla konfliktlinjer till att kunna ingå uppgörelser över blockgränsen, dels i att Social-

Regering	Exempel på centrala partisamarbeten
Carlsson 1988–1991	Skatteuppgörelsen 1989-90 (s, fp), regeringskrisen 1990 (s, c)
Carlsson 1994–1996	Koalitionsplan (s, fp, genomfördes ej), ekonomisk sanering 1995 (s, c)
Persson 1996–1998	Energiuppgörelsen 1996 (s, c, v), försvarsuppgörelsen (s, c)
Persson 1998–2006	121-punktsprogrammet 2002 (s, v, mp), försvarsberedningen 2004 (s, c, kd)

Tabell 1. Exempel på centrala partisamarbeten 1989–2006.

demokraternas egen väg till blocköverskridande överenskommelser mer eller mindre stängts. Folkpartiets tidigare socialliberala profil tonades ned under Lars Leijonborg, och detta ökade avstånd till Socialdemokraterna gjorde Fp till ett osannolikt stödparti för en socialdemokratisk minoritetsregering. Även Maud Olofssons tillträde som Centerledare innebar en motsvarande ideologisk ompositionering. Med den blocköverskridande vägen stängd, fann sig Socialdemokraterna alltmer beroende av Vänsterpartiet och Miljöpartiet.

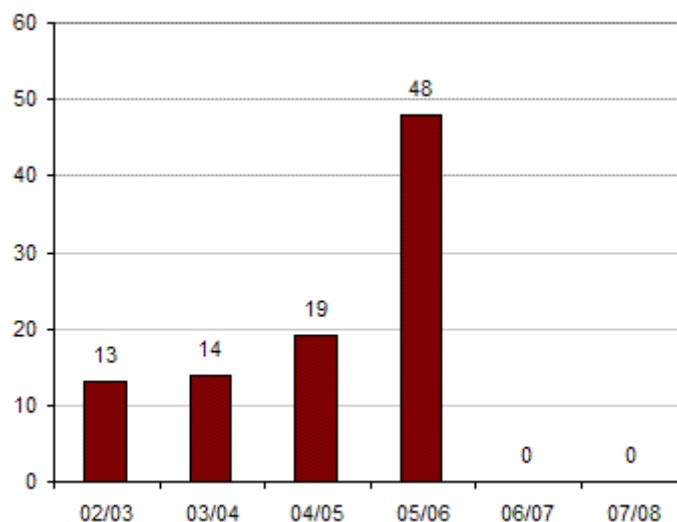
Tilltagande samarbetsproblem

Under mandatperioden 2002–2006 fick regeringen samtidigt svårare att påräkna stöd från sina samarbetspartier. Ett kvantitativt mått på detta mönster är antalet bifallna reservationer i riksdagen – voteringar där utskottsmajoritetens (och i praktiken regeringens) förslag inte bifallits av kammaren (diagram 1). Under mandatperiodens första år var detta endast marginellt förekommande – 13 respektive 14 bifallna reservationer. Siffran steg sedan, för att under 2005/06 nå 48 bifallna reservationer.

En minoritetsregering behöver handlingsalternativ för att politiskt kunna dominera sina samarbetspartner. Nu var läget istället att samarbetspartierna kunde hålla en hög svansföring i viktiga förhandlingar. Finansminister Pär Nuder skrev senare i sina memoarer:

Förhandlingarna med miljöpartiet och vänsterpartiet i september 2005 blev en mardröm. När jag vaknade på morgonen samma dag som budgeten skulle presenteras visste jag inte ens om det fanns en uppgörelse (Nuder 2008: 263).

Figur 1. Antal bifallna reservationer i riksdagen hösten 2002–februari 2008.

I Fichtelius-intervjuerna uttryckte Persson uppfattningen att det befintliga samarbetet med Vänsterpartiet och Miljöpartiet nått vägs ände. Den avgörande faktorn, menade han, var Miljöpartiets rörlighet. Persson sade sig ha lyft frågan i partiets verkställande utskott:

Jag har pratat om det internt i partiet i VU i snart tre års tid. Jag började efter förra valet och gjorde klart att jag inte tror att vi kommer att få regera en mandatperiod till med den här typen av stödpartier. Jag tror inte de orkar med det. Vi måste förbereda oss på någonting annat (citerad i Fichtelius 2007: 196).

När vi når fram till valdagen den 17 september 2006 sade sig Persson således vara fullt beredd att försöka bilda en koalitionsregering med Miljöpartiet och Vänsterpartiet (Fichtelius 2007: 198–99). Denna ståndpunkt höll han fast vid, med reservation för att Miljöpartiet och Vänsterpartiet först skulle överge vissa sakfrågor som stod i vägen för en koalition, och upprepade den i sina memoarer som utkom året efter (Persson 2007: 397).

Sahlins situation

När Sahlin tillkännagav koalitionsplanerna befann sig Socialdemokraterna i en strategisk situation som såg väsentligt annorlunda ut än den som regeringarna Carlsson och Persson hanterade med sina minoritetsregeringar. Den första faktorn har behandlats ovan: Miljöpartiets rörlighet i alternativa konfliktdimensioner har tilltagit, en trend som pågått en längre tid och som fortsatt under regeringen Reinfeldt. Ett exempel på detta är när partiet i mars 2008 ställde sig bakom Alliansregeringens förslag om reformerad arbetskraftsinvandring. Socialdemokraternas behov av att hårdare knyta upp sina samarbetspartner för att begränsa kostnaden på policyarenan är tydligt. Detta låter sig inte längre göras utan eftergifter på ämbetsarenan.

Socialdemokraterna har i decennier kunnat hantera opålitliga samarbetspartner genom att medvetet hålla alternativa samarbetsalternativ öppna. Idag ter sig däremot Socialdemokraternas egna möjligheter till blocköverskridande möjligheter vara begränsade. Gamla samarbetspartner, Centerpartiet och Folkpartiet, är idag hårt uppbundna i Allianssamarbetet. Deras motiv är lätt insedda: tidigare samarbeten med Socialdemokraterna gav måttlig utdelning på policyarenan, obefintlig utdelning på ämbetsarenan och bestraffades regelmässigt på väljararenan. Ett resultat av Allianssamarbetet är att Socialdemokraternas alternativkostnad för att bilda en fast koalition därmed blivit lägre – den rörelsefrihet man tidigare var mån om att behålla, kan inte längre utnyttjas.

Slutsatser

Göran Persson konstaterade tidigare att Vänsterpartiets enda väg till politiskt inflytande var via Socialdemokraterna. Den borgerliga enigheten och skärpta blockpolitiken har lett till att även motsatsen gäller idag. Så länge den borgerliga enigheten består har Socialdemokraterna blivit lika parlamentariskt beroende av sina allianspartner som dessa är av Socialdemokraterna – och vad Miljöpartiet beträffar till och med mer

beroende än så. Tidigare har en koalition med Miljöpartiet försvårats av att partiet i vissa politikområden, inte minst i EU-frågan, intagit positioner som svårligen låtit sig inlemmas i en regerings kollektiva beslutsfattande. Socialdemokraternas dilemma är att i samma takt som Miljöpartiet förändrat denna profil och blivit en passabel koalitionspartner, har även partiets samarbetsmöjligheter med en borgerlig koalitionsregering ökat.

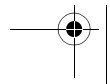
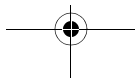
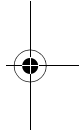
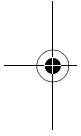
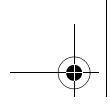
Att Socialdemokraterna kan överge minoritetsregerandet och istället bilda koalitioner är inte en ny tanke som väckts under Mona Sahlins partiledarskap. Möjligheten har funnits flera gånger förut, men incitamenten har inte varit tillräckligt starka. Förändringen som ägt rum är att partiets politiska alternativkostnad för en koalition har sjunkit, samtidigt som den politiska risken att förlita sig på samarbete med allt rörligare samarbetspartier har tilltagit. Inte heller denna förändring är ny under Sahlins partiledarskap, utan observerades även av Göran Persson, som drog samma strategiska slutsats som Sahlin.

Den kvarstående frågan är varför Socialdemokraterna i slutänden även inkluderade Vänsterpartiet i koalitionsplanen. Historieskrivningen över de partiinterna konflikter som utspelade sig mellan presskonferensen i oktober 2008 och tillkännagivandet två månader senare att Vänsterpartiet också skulle ingå i koalitionen kan knappast skrivas de närmaste åren. En ledtråd står dock att finna i den utbredda socialdemokratiska misstro mot Miljöpartiet som Göran Persson beskrev ovan. En partiledning kan inte enbart optimera sitt agerande utifrån parlamentarisk hänsyn, utan måste även ta hänsyn till partisammanhållningen.

Referenser

- Allen, Christopher S., 2009. "Empty Nets": Social Democracy and the 'Catch-All Party Thesis' in Germany and Sweden", *Party Politics* 15(5), s 635-653.
- Bergman, Torbjörn, 2000. "Sweden: When Minority Cabinets are the Rule and Majority Coalitions the Exception", i Müller, Wolfgang C. & Kaare Strøm (red), *Coalition Governments in Western Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Budge, Ian & Laver, Michael, 1986. "Office Seeking and Policy Pursuit in Coalition Theory" *Legislative Studies Quarterly* 11(4), s 485-506.
- Carlsson, Ingvar, 2003. *Så tänkte jag. Politik & Dramatik*. Stockholm: Hjalmarsson & Högberg.
- Carlssons arkiv, 1992a. PM av Sven Dahlin, Odd Engström, Sverker Gustafsson, Kjell Larsson, Jan Nygren och Nils Gunnar Billinger, 1992-12-21. Ingvar Carlssons arkiv, vol 4:5:009. Arbetarrörelsens arkiv.
- Carlssons arkiv, 1992b. Anteckningsblock använt av Ingvar Carlsson. Ingvar Carlssons arkiv, vol 4:5:009. Arbetarrörelsens arkiv.
- Carlssons arkiv, 1993. PM av Kjell Larsson, Sven Dahlin, Sverker Gustafsson, Sten Heckscher, Jan Nygren, Monica Sundström och Nils Gunnar Billinger, 1993-05-07. Ingvar Carlssons arkiv, vol. 4:5:009. Arbetarrörelsens arkiv.
- Crombez, Christophe, 1996. "Minority Governments, Minimal Winning Coalitions and Surplus Majorities in Parliamentary Systems", *European Journal of Political Research* 29(1), s 1-29.
- Fichtelius, Erik, 2007. *Aldrig ensam, alltid ensam. Samtalen med Göran Persson 1996-2006*. Stockholm: Norstedts.

- Isenberg, Magnus, 2007. *Misstroendeförklaring och regeringsbildning 1994–2006: Regeltillämpning och författningspolitiska alternativ*. Grundlagsutredningen, rapport II. SOU 2007:41.
- Kratz, Anita, 2008. ”Resan mot mitten”, *Fokus* 2008-10-17.
- Kratz, Anita, 2009. ”Sveket mot Sahlin”, *Fokus* 2009-02-27.
- Lagercrantz, Arvid, 2005. *Över blockgränsen. Samarbetet mellan centerpartiet och socialdemokraterna 1995–1998*. Stockholm: Gidlunds.
- Laver, Michael & Schofield, Norman, 1998. *Multiparty Government*. Reprint with a new preface. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Nuder, Pär, 2008. *Stolt men inte nöjd*. Stockholm: Norstedts.
- Persson, Göran, 2004. ”Att styra riket”, i Ruin, Olof (red), *Politikens ramar och aktörer*. Stockholm: Hjalmarson & Högberg.
- Persson, Göran, 2007. *Min väg, mina val*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- Riker, William, 1962. *The Theory of Political Coalitions*. New Haven: Yale University Press.
- Sjöblom, Gunnar, 1968. *Party Strategies in a Multiparty System*. Lund: Studentlitteratur.
- Strøm, Kaare & Wolfgang C. Müller, 1999. ”Political Parties and Hard Choices”, i Strøm, Kaare & Wolfgang C. Müller (red), *Policy, Office, or Votes?* Cambridge: Cambridge University Press.
- Särlvik, Bo, 1983. ”Coalition Politics and Policy Output in Scandinavia: Sweden, Denmark and Norway”, i Bogdanor, Vernon (red), *Coalition Government in Western Europe*. London: Heinemann Educational Books.

■ Svenska kristdemokrater i förändring

Från konfessionellt universella till sekulärt partikulära

DOUGLAS BROMMESSON¹

Swedish Christian Democrats in transition – From confessional and universalistic to secular and particularistic

In this article, ideological transformations within the Swedish Christian Democratic party throughout the past years is analysed. This is done in comparison with previous research on the ideological character of the party from the 1960's to the early 2000's. The party's ideology is analysed with a two dimensional model, i.e. universalism – particularism and confessionalism – secularism. These two dimensions are derived from the ideological debate within the Dutch CDA during the 1990's, a party that has operated in a similar context as the Swedish Christian Democrats have. Based on the two dimensions speeches and op-ed articles by the party leadership is analysed. The conclusion is that the Swedish Christian Democrats has moved from a position of a strong Christian inspiration to a more secular direction, and that the party also has moved from strong universal beliefs to less universal and more particularistic beliefs

Inledning

Sommaren 2009 höll Kristdemokraternas partiledare två uppmärksammade tal. Först inledningstalet till partiets riksting och en månad senare talet under politikerveckan i Almedalen i Visby. Vid båda talen utvecklade Hägglund ett resonemang om Kristdemokraterna som företrädare för ”verklighetens folk”, ett folk av Svenssons som inte vill få sina liv styrda av en politiskt korrekt kulturelit i Stockholm (Hägglund 2009a, 2009b). Det omedelbara intrycket efter Hägglunds tal var att Kristdemokraterna hade valt en ny mer konfrontativ framtoning, men att den nya retoriken möjligen också bar bud om en ny ideologisk inriktning. Den här artikeln syftar till att analysera det ideologiska innehållet i denna nya kristdemokratiska framtoning, vilket görs i ett jämförande perspektiv utifrån tidigare forskning om såväl kontinental som svensk kristdemokrati.

Först diskuteras emellertid exempel från europeisk statsvetenskaplig litteratur om kristdemokratisk förändring på strukturella utmaningar som kristdemokratiska partier har mött. Här ges också exempel från debatten inom holländska *Christen Democratische Appèl* (CDA) på föreslagna vägar för hur kristdemokratiens utmaningar kan han-

¹ Fil. dr Douglas Brommesson är verksam vid Institutionen för samhällsvetenskaper, Linnéuniversitetet.

E-post: douglas.brommesson@lnu.se

Jag är tacksam till Gissur Ó Erlingsson, Henrik Friberg Fernros och en anonym granskare för kommentarer på tidigare utkast av den här artikeln.

teras. CDA väljs som jämförelse eftersom den holländska kontext detta parti verkat i till stor del liknar den svenska, sett till sekularisering och allmänna värderingar. Likt de svenska Kristdemokraterna idag har partiet också haft att hantera ett opinionsmässigt tapp som för CDA:s del ledde fram till en genomgripande förändringsprocess. Forskningen om CDA och de förändringsalternativ som diskuterades i partiet under 1990-talet gör det vidare möjligt att lansera två skiljelinjer som tillsammans formar en tvådimensionell modell som visar möjliga riktningar i vilka kristdemokratiska partier kan röra sig. Modellen används för att studera de svenska kristdemokraternas eventuella förändring, något som görs på grundval av tidigare forskning om de svenska Kristdemokraterna samt partiledartal och debattartiklar. Avslutningsvis dras slutsatser kring hur vi kan beskriva Kristdemokraternas ideologiska karaktär idag.

Kristdemokratins utmaningar och möjliga handlingsalternativ

Kees Van Kersbergen (2008) pekar ut tre strukturella utmaningar som drabbar kristdemokratiska partier i större utsträckning än andra partier: sekularisering, individualisering och en allt svagare koppling mellan intresseorganisationer och partier.

Sekularisering syftar på en grundläggande nivå på en bred och stundtals oklar process ”genom vilken sektorer av samhälle och kultur separeras från inflytandet av religiösa institutioner och symboler” (Berger 1990: 107 i Van Kersbergen 2008: 263). För ett kristdemokratiskt parti innebär detta att den kristna inspirationen får en mer begränsad klangbotten i samhället. Möjligheterna för kristdemokrater att hänvisa till den kristna idétraditionen minskar givet att allt färre känner till samma tradition (Demker 1998: 21-22). Sekulariseringen innebär därmed att den religiösa dimensionens relevans i politiken minskar och att kristdemokratiska partier tvingas in i höger-vänsterdiskussioner. Möjligheten att odla en särart som en rörelse som står utanför höger-vänsterkonflikter minskar således (Van Kersbergen 2008, jfr. Demker 1998, Kalyvas 1996: 222ff). Individualiseringsprocessen, för det andra, leder till att fasta kollektiva tillhörigheter försvagas, ofta tillhörigheter som tidigare har varit livslånga (Sörbom 2002: 51; jfr. Oscarsson 2005: 60ff). Istället ser vi mer flyktiga kollektiva gemenskaper som individer går ut och in ur. För partier som byggt sin identitet och sitt budskap på antingen tydliga kollektiv eller på ett moraliskt budskap som uppfattas som auktoritativt, innebär det ett reellt problem när individen kopplar loss från kollektiv och moraliska påbud. För kristdemokratin blir resultatet en svårighet att få stöd för sin traditionella argumentation som betonat en objektiv värdebeständighet där vissa värden hålls för sanna, oavsett vad enskilda individer gör för livsval. Den tredje utmaningen som Van Kersbergen pekar på är alltså en svagare koppling till gamla intresseorganisationer. För kristdemokratin försvagas kopplingen till kyrkor och samfund, med följderna att en tidigare naturlig rekryteringsbas är inte längre lika självklar.

Individualisering och den försvagade kopplingen till intresseorganisationer innebär ett problem för många partier, men alla tre utmaningar innebär problem för kristdemokratiska partier. Sammantaget gör det att kristdemokratiska partier stått och alljämt står inför betydande strukturella utmaningar. För att kunna lära oss något om möjliga vägar för Kristdemokraterna i Sverige att hantera dessa utmaningar är det en

god idé att jämföra med andra partier som gjort samma resa. Som redan nämnts är CDA ett parti som verkar i en liknande miljö med ungefär samma sekulariseringsgrad som i Sverige och som har ställts inför samma utmaningar som de svenska kristdemokraterna (Inglehart & Welzel 2005, jfr. Norris & Inglehart 2004). Men en stor skillnad är att CDA, jämfört med svenska Kristdemokraterna, haft en betydligt längre och mer framgångsrik historia i holländsk politik med långa regeringsinnehav. Men trots en dominerande ställning i holländsk politik drabbades CDA just av de strukturella utmaningar som diskuterats här (Van Kersbergen 2008). Tydligast manifesterades detta vid valet 1994 då CDA:s väljarandel sjönk från 35,3 procent till 22,2 procent.

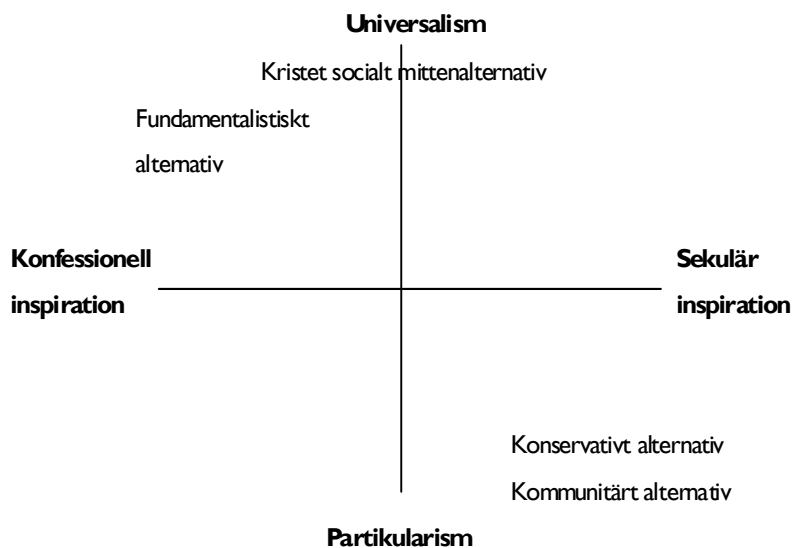
Efter valförlusten 1994 fördes fyra möjliga förändringslinjer fram inom CDA. För det första fanns det de som argumenterade för en återgång till en starkare betoning på den kristna sociala mittenorienteringen med en starkare betoning på sociala frågor (Van Kersbergen 2008: 265-266, jfr. Van Kersbergen 1995). Det andra alternativet var att anträda en mer konservativ väg med tydligare fokus på vad Kersbergen beskriver som ”ekonomisk liberalism och anti-interventionism på det privata planet”, på bekostnad av den kristdemokratiska identiteten (Van Kersbergen 2008: 266, min översättning). Men det var svårt för CDA att etablera en konservativ identitet, främst beroende på att många holländare har svårt att förlika sig med epitetet ”konservativ” (Kersbergen 2008: 266).² En tredje möjlig väg var att omforma partiet till ett mer fundamentalistiskt kristet parti. Men givet partiets multikonfessionella bakgrund med en rad olika kristna bekännelser representerade i partiet var det en svårframkomlig väg. Det var också en riskfylld väg ur väljarhänseende givet att det holländska samhället är än mer heterogent, såväl socialt som religiöst (Van Kersbergen 2008: 267). Det fjärde alternativet som CDA också främst kom att följa var en kommunitär väg. Här såg partiet en möjlighet att exploatera postmateriella strömningar med väljargrupper ”som har en tydligt mer konservativ och ibland reaktionär (i meningen att man längtar efter värderingar från det förgångna) tendens, men inte nödvändigtvis en kristdemokratisk anknytning” (Van Kersbergen 2008: 267, min översättning). Partiet såg sin chans att formulera en kritik av postmoderna individualistiska värderingar och istället lyfta fram betydelsen av gemenskaper, utan att explicit anknyta till det kristna arvet.

De fyra handlingsalternativ som CDA ställdes inför speglar, menar jag, två centrala skiljelinjer för kristdemokratiska partier.³ För det första återfinns vi skiljelinjen mellan konfessionellt inspirerat tänkande och sekulärt inspirerat tänkande. Det konfessionella tänkandet bygger på ett specifikt religiöst tankegods medan det sekulärt inspirerade tänkandet är frikopplat från en uttalad religiös inspiration. Detta är en skiljelinje som är relevant i alla de fyra handlingsalternativen med ett tydligt inslag av konfessionellt tänkande i det tredje alternativet mot ett mer fundamentalistiskt kristet parti och ett visst konfessionellt inslag i det första alternativet med en starkare kristen soci-

2 Angående spänningen mellan begreppen konservatism och kristdemokrati se Van Kersbergen (1994); Pombeni (2000).

3 Skiljelinjebegreppet så som det traditionellt har använts inom partiforskningen refererar till sociala skillnader som är konstituerande på partisystemnivå i så mening att sociala (klass)-skillnader ger upphov till olika partier (Lipset & Rokkan 1967; Mair 2006). Här refererar emellertid begreppet till ideologiska motsättningar inom ett specifikt parti. Jag menar att detta sätt att bruka begreppet är relevant givet att sociala förändringar har gett upphov till skiljelinjer inom etablerade partier och inte bara mellan partier (jfr. Bjereld & Demker 2008).

Figur 1. Ett kristdemokratiskt mikrokosmos utifrån CDA:s interna debatt.

al mittenorientering. Det sekulära inslaget är istället tydligare i de konservativa och kommunitära alternativen.

Den andra skiljelinjen berör relationen mellan det avgränsade och det allmänna, eller mellan partikularism och universalism. Här återfinner vi det tydligaste universella tänkandet i dels den kristna sociala mittenpositionen med dess försvar för en stark välfärdsstat, dels den kristna fundamentalistiska positionen med dess betoning av en gemensam allmänmänsklig kristen moral. Det partikulära inslaget är tydligare hos de konservativa och kommunitära alternativen. I det konservativa alternativet handlar det om värnandet av den privata sfären och dess avgränsning gentemot det omgivande samhället. Hos det kommunitära alternativet ser vi också ett partikulärt tänkande i form av en samhällslik gemenskap i det mer begränsade sammanhanget, t.ex. lokal samhällsgemenskap eller familjegemenskap. Skiljelinjerna som beskrivits här mynnar tillsammans ut i ett kristdemokratiskt mikrokosmos baserat på den kristdemokratiska debatten i Holland under 1990-talet, ett mikrokosmos som illustreras i figur 1.

Den miljö de holländska kristdemokraterna har verkat i präglas av stora likheter med den miljö de svenska kristdemokraterna har att hantera. Holland och Sverige är jämförbara länder i termer av individualisering och sekularisering, Ronald Inglehart och Christian Welzel beskriver t.ex. både Holland och Sverige som något av extremfall vad gäller kombinationen av sekulära-rationella värderingar å ena sidan och "self expression values" å den andra sidan. De sistnämnda värderingarna refererar till värderingar som betonar "tolerans och ökande krav på deltagande i ekonomiskt och politiskt beslutsfattande" (Inglehart & Welzel 2005: 56-57, min översättning). Dessa värderingar sammankopplas med ett samhälle där bl.a. individuell frihet och mänsklig autonomi värderas högt. Likheten mellan Sverige och Holland rörande sekularisering

motiverar att skiljelinjen mellan konfessionell och sekulär inspiration används också i analysen av de svenska kristdemokraterna. Jag menar alltså att det är rimligt att hävda att svenska kristdemokrater ställs inför samma strukturella utmaningar som holländska CDA redan har mött vad gäller sekularisering och individualisering. Även skiljelinjen mellan universalism och partikularism framstår som relevant i analysen av de svenska kristdemokraterna givet att det under en längre tid förts en intern debatt i Kristdemokraterna om huruvida partiets ideologi ska beskrivas i termer av en kristet inspirerad kristdemokrati eller istället i termer av konservatism. Den förra positionen snarare lyfter fram den nationella eller lokala gemenskapen (jfr. Brommesson 2004). För att analysera Kristdemokraternas idémässiga utveckling ger därför skiljelinjerna i den holländska kristdemokratiska debatten oss ett funktionellt analysverktyg.⁴ Artikeln övergår nu till att på grundval av dessa skiljelinjer analysera den ideologiska förändringen över tid hos Kristdemokraterna i Sverige.⁵

De svenska Kristdemokraternas resa 1964-2005

Helen Richard & Marie Demker (2005) ger i en jämförande översikt över de svenska och norska kristdemokraterna oss en utgångspunkt för analysen av svenska Kristdemokraternas ideologiska position. Här beskrivs Kristdemokraterna som starkt konfessionellt orienterade vid partiets start (jfr. Aardal 2000: 5-7; Karvonen 1996: 126). Richard & Demker lyfter fram partiprogrammet för dåvarande KDS från 1966, två år efter partiets start, där kristendomens betydelse i samhället betonas. Även i partiprogrammet från 1979 lyfts kristendomen fram som en viktig grund för människovärde och demokrati (Richard & Demker 2005: 198). I båda dessa program är det kristendomen som är den ideologiska källan, alltså en uttalad religiös trosåskådning. 1987 sker en stor principiell förändring när det nya programmet istället talar om att ”politiken hämtar sin inspiration i kristna värderingar” (Richard & Demker 2005: 198). Här sker en förändring från betonandet av kristendom, alltså en viss religiös tro, till att istället lyfta fram vissa värderingar som förvaltats av denna tro. Uttryck annorlunda tar dåvarande Kds steget från konfessionalism till en mer kontinentalt inspirerad kristdemokrati. Detta steg förstärks med ett nytt program 1991, där det heter att ”med kristna värden avses de allmänt giltiga värden som förvaltats av den kristna traditionen” (citerat i Richard & Demker 2005: 198). De kristna värdena ska alltså inte förstås som exklusivt kristna utan istället som värden som är nåbara för alla, även om de historiskt kommit att förvaltats av kristenheten.

Rör vi oss några år framåt i tiden fram över sekelskiftet och slutet på Alf Svenssons långa partiledartid, framträder en bild av Kristdemokraterna som ett parti som rör sig i alltmer allmänborgerlig riktning på höger sida om det politiska mittfältet (Richard & Demker 2005: 199). Samtidigt fortsätter partiet att lyfta fram den kristna idétraditio-

4 Även Kristdemokraternas tidigare partiledare Alf Svensson diskuterar CDA som ett av de kontinentala kristdemokratiska partier som ofta ställt närmast de svenska kristdemokraterna (Svensson 2001: 115-118).

5 Med förändring avses således en förändring av partiets ideologiska utgångspunkter. Jag berör också retorisk förändring, men när detta sker betonas i texten att det rör sig just om en retorisk och inte nödvändigtvis ideologisk förändring.

nen med en socialt och internationellt profilerad politik, där den sociala profilen exemplifieras dels av en familjepolitik som betonar stabilitet och dels av en restriktiv alkoholpolitik och där den internationella profilen exemplifieras av en generös biståndspolitik (Richard & Demker 2005: 200-201).

Ska vi beskriva Kristdemokraternas ideologiska resa fram till mitten av 2000-talet i ljuset av figur 1 menar jag att partiet under 1960-talet börjar vid en punkt långt upp till vänster med en starkt konfessionellt inspirerad politik där det inte bara handlar om en kristen inspiration utan även en uttalad specifik religiös bekännelse som utgångspunkt i politiken. Samtidigt är partiet universellt orienterat med bl.a. ett starkt internationellt engagemang. Under åren sker en successiv förskjutning bort från den mer uttalade religiösa bekännelsen där det alltså istället talas om en inspiration från den kristna idétraditionen eller allmängiltiga värden som förvaltats av kristenheten. Vi ser med andra ord en rörelse längre högerut i figuren. Men samtidigt består den universella prägeln på politiken varför det bara är den horisontella positionen i figuren som tydligt förändras.

När jag nu går över till att diskutera den ideologiska utvecklingen i Kristdemokraterna under de senaste åren, från 2005 och framåt, är således utgångspunkten att Kristdemokraternas ideologiska position är tydligt universellt inspirerad och samtidigt fortsatt mer konfessionellt än sekulärt inspirerad, givet de tydliga hänvisningarna till det kristna idéarvet.

Kristdemokraterna möter verklighetens folk

När Göran Hägglund tog över som partiledare för Kristdemokraterna i april 2004 verkade strategin för partiet ligga fast. Hägglund själv betonade också värdet av kontinuitet i en tid när de andra borgerliga partierna förändrades snabbt och radikalt (Fokus 2006). Istället för en dramatisk ideologisk omorientering väckte Hägglund uppmärksamhet med enskilda sakfrågor som stack ut i debatten. Det handlade om "fett-skatt, skoluniform, super-nannies i varje kommun, åldersgräns i dokusåpor. Politik inspirerad av tv, anpassad för tv", för att tala med nyhetsmagasinet Fokus (Fokus 2006). Politiken i början av Hägglunds partiledarskap kan beskrivas som socialt universellt orienterad med en aktivistisk syn på politiken där den konfessionella inspirationen fortsatt handlar om en idémässig inspiration.

Några år senare ska emellertid Göran Hägglunds och Kristdemokraternas ideologiska framtoning genomgå mer genomgripande förändringar. Det första officiella exemplet på detta kommer i Hägglunds tal vid Kristdemokraternas riksting 2009. Talet är det första av Göran Hägglunds rikstingstal som partiledare där det inte förekommer några referenser till den kristna idétraditionen, kristen etik eller kristen värdegrund.⁶ I alla andra rikstingstal har Hägglund lyft fram betydelsen av den kristna etiken som Kristdemokraternas ideologiska fundament, eller betydelsen av den kristna värdegrunden i utformandet av ett gott samhälle. Men 2009 förekommer alltså inte

6 Det handlar om sammanlagt sju tal under åren 2004-2009 (Hägglund höll två rikstingstal 2004 eftersom partiet detta år höll ett extra riksting med anledning av valet av Hägglund som partiledare). Vid en sökning på orden "kristen" eller "kristna" i talen blir det träff alla år utom 2009.

någon sådan referens. I ett extern sammanhang hade detta inte varit lika förvånande, Hägglund har t.ex. inte haft några kristna referenser i något av sina Almedalstal. Men i ett internt sammanhang, som partiets riksting utgör, där åhörarna får förmodas vara bevandrade i det egna partiets ideologiska grundsatsar, förvånar frånvaron av kristna referenser mer. De ideologiska grundsatserna framgår t.ex. av inledningsformuleringen i Kristdemokraternas principprogram, där kristdemokrati definieras som ”demokrati byggd på kristen människosyn och värdegrund”. Vidare definieras kristna värden här som ”allmänt giltiga värden som inspirerats och förvaltats av den kristna traditionen” (Kristdemokraterna 2001). Mot denna bakgrund ska frånvaron av kristna referenser i 2009 års rikstingstal ses som en principiellt viktig avvikelser.

Att frånvaron av kristna referenser inte beror på en slump eller tillfällighet framgår av två andra interna tal som Göran Hägglund höll under hösten 2009. I varken Hägglunds tal till Kristdemokraternas samlade tjänstemän eller i talet inför partiets rådslag finns några sådana referenser. Jag menar därför att det är rimligt att dra slutsatsen att den officiella kristdemokratiska retoriken genomgår en förändring från sommaren 2009 och framåt där den kristna inspirationen för partiets ideologi tonas ned. Exakt vad denna retoriska förändring får för sakpolitiska konsekvenser är för tidigt att svara på, men jag menar att den retoriska förändringen är tillräckligt intressant i sig givet att det rör sig om en så central del av kristdemokratisk ideologi. Beskriver vi förändringen i ljuset av den första av de två skiljelinjer som diskuterats ovan rör sig således Kristdemokraterna ytterligare ett steg bort från den konfessionella inspirationen mot mer av sekulär inspiration, i alla fall om vi ska döma av den officiella retoriken så som den kommer till uttryck i partiledartalen. Givet att det finns obefintliga spår av motstånd i den interna debatten mot den retoriska förändringen menar jag att vi kan anta att förändringen i retorik även speglar en mer genomgripande förändring i partiet på ideologisk nivå.⁷

Låt oss nu gå vidare till den andra skiljelinjen mellan universalism och partikularism. Vid samma tidpunkt som de kristna referenserna försvinner ur Göran Hägglunds tal gör ”verklighetens folk” sitt intåg. I talet till rikstingsdeltagarna i juni 2009 ställs ”en politiskt etablerad verklighet ... som svävar fritt ovanför människors vardag” mot ”den riktiga verkligheten”. En verklighet som handlar om vardagsnära händelser ”som egentligen berör, upprör och gläder” (Hägglund 2009a). Hägglund menar i samma tal att ”bland svenska intellektuella finns det en synd som är värre än allt annat. Det är att vara som medelvänsen. Alltså helt normal.” Konflikten står således mellan den normala, riktiga verkligheten med fokus på de vardagsnära problemen och den politiskt högtflygande tillrättalagda verkligheten. Göran Hägglund kan här lugna sina partivänner eftersom ”vi kristdemokrater, vi kommer alltid att vinna i längden. Därför att vi är verklighetens folk. Man stoppar inte verkligheten” (Hägglund 2009a). Även om begreppet verklighetens folk är nytt och speglar en skärpt retorisk udd, finns det trots detta delvis en ideologisk kontinuitet i diskussionen kring begreppet. Det gäller t.ex. att vanligt folk själv ska få bestämma hur man vill utforma sin barnomsorg. Men det finns också en ideologisk förändring i budskapet om verklighe-

7 Tvärtom är detta en utveckling som föregåtts av krav på en förändring mot en mindre uttalat kristet inspirerad politik, t.ex. inom ramen för det framväxande nätverket FFFF (Sjöstedt 2009).

tens folk som går bortom retorik, det gäller framförallt ett mer uttalat försvar för en negativ frihet.

Temat med ”verklighetens folk” förstärks ytterligare i Almedalstalet 2009. Det bärande budskapet är att Kristdemokraterna kämpar för att verklighetens folk ska lämnas ifred av klåfingriga (vänster-)politiker, akademiker och kulturpersonligheter. Hägglund konstaterar att de helt vanliga människorna

hittar vänstern av någon anledning alltid något fel på. Krönikörerna talar om för dem att de ska skämmas för att de är inskränkta. Teaterregissörerna talar om för dem att deras tillvaro är falsk och förljugen. Och i förskolan får barnen veta att lekarna måste vara könsrollsneutrala (Hägglund 2009b).

Kristdemokraterna som tidigare ofta beskyllts för att vara ett förbudsparti iklär sig nu alltså rollen av försvarare av den negativa friheten, friheten från politisk intervention i det egna livet, familjelivet eller den ideella sektorn. Frihet från politisk inblandning blir på så sätt en brygga över till ett mer traditionellt kristdemokratiskt perspektiv där de små vardagsnära gemenskaperna betonas som sammanhang där människan kan växa; ”det är i de bestående relationerna hon växer. Det är i familjen, släkten, hemortsgemenskapen” (Hägglund 2009b).

Även om det finns en kontinuitet i kopplingen mellan frihet och valfrihet i familjepolitiken bär frihetsbudskapet som redan påpekats spår av ideologisk förnyelse. Det är inte bara Kristdemokraternas kritiker som hävdar att partiet haft nära till förbudstänkande, även Göran Hägglund själv konstaterar inför partiets rådslag i september 2009 att

trots att vi som kristdemokrater i grunden är frihetslångtande har vi haft allt för nära till att hitta på nya regleringar, nya lagar, nya förbud och nya bidrag. Vi har ibland anklagats för att vara ett förbudsparti. Och tyvärr måste jag erkänna att man ofta har haft rätt. [...] Nya lagar och förordningar är inte alltid lösningen på problem. Ofta är det bekväma lösningar designade av politiker. Men det är inte sådana lösningar som vanligt folk uppskattar. Jag tror att vi har missat en del av vår egen samhällsanalys i det här avseendet ... (Hägglund 2009c).

Så vävs verklighetens folk och frihetsbudskapet samman ännu tätare. Inför det egna partiets politiska tjänstemän fortsätter Hägglund på den inslagna vägen och betonar familjers frihet att själva styra över familjelivet, även när ”verklighetens folk” gör val som ”åsiktseliten” ser som ”oacceptabla avvikelser” (Hägglund 2009d). I en debattartikel i Dagens Nyheter i oktober 2009 konkretiserar Göran Hägglund tillsammans med sina statsrådskollegor Maria Larsson och Mats Odell vad frihetsbudskapet innebär i reell politik.

Traditionellt har vi [...] varit förespråkare för statlig filmcensur för vuxna människor. Den hållningen får nu bli historia [...] Ett område där vi ofta sagt ja till varje reglering utan att egentligen reflektera över nödvändigheten i varje detalj är alkoholpolitiken [...] Vi vill [nu] bidra till att förändra och förenkla flera alltför rigida regler kring alkoholförsäljningen (Hägglund m.fl. 2009).

I Hägglunds tal till de politiska tjänstemännen finns för övrigt en av få religiösa referenser. Det handlar inte om en kristen ideologisk referens utan religionen reduceras istället till en kulturmarkör i försvaret för skolavslutningar i kyrkan:

för det breda lagret av sekulära svenskar är religiösa symboler och uttryck inte alls kränkande. Det är hemkära påminnelser om den egna kulturhistorien och en källa till identitetstrygghet (Hägglund 2009d).

Såväl frihetsbudskapet som referensen till religiösa symboler kopplas tydligt samman med det lilla sammanhanget, familjen eller den lokala ”hemkära” gemenskapen. Internationella perspektiv som tidigare varit framträdande i kristdemokratisk retorik, t.ex. biståndsfrågor och universella mänskliga rättigheter, spelar nu andrafiolen hos Kristdemokraterna. Vi ser också hur Göran Hägglund drar sig för att ha generella synpunkter på hur det goda livet ser ut, t.ex. i frågan om alkoholpolitik. Politiken syftar snarare till att skapa utrymme för enskilda människor och de nära gemenskaper de ingår i att själva upptäcka hur det goda livet ser ut utifrån deras sammanhang. På basis av Göran Hägglunds olika tal under 2009 menar jag att vi i termer av den andra skiljelinjen kan beskriva Kristdemokraternas ideologiska förändring som en resa mot mer partikularistiska och mindre universalistiska ambitioner.

Ett förändrat kristdemokratiskt parti

I denna framställning har jag argumenterat för att Kristdemokraterna gått från att vara ett starkt konfessionellt och universellt kristdemokratiskt parti från 1960- till 1980-talen, via en nertonad konfessionalism men bibehållen universalism under 1990-talet och början av 2000-talet till en än mer nertonad konfessionalism och också mer partikulär politik under slutet av 2000-talet. Illustrerat i ljuset av figur 1 har de svenska kristdemokraterna således rört sig i riktning mot den nedre högra delen av figuren. Trots att utrymmet i den här artikeln inte har tillåtit en omfattande empirisk undersökning menar jag likväl att den empiri som har analyserats ger oss anledning att dra slutsatsen att de svenska kristdemokraterna har följt samma riktning som sitt holländska systerparti, i en tid av svåra utmaningar har båda partierna valt att tona ner såväl de konfessionella som universella tongångarna.⁸

För ytterligare stöd åt slutsatsen kan det noteras att den indikerade förändringen hos Kristdemokraterna inte bara har manifesterats i Göran Hägglunds partiledartal. Förändringen i Hägglunds tal föregicks av en debatt om behovet av förnyelse i Kristdemokraterna, en debatt som fördes såväl inom Kristdemokraterna som i borgerlig press, inte minst på ledarplats i Svenska Dagbladet under våren 2009. T.ex. skrev den konservativa debattören Roland Poirier Martinsson en krönika i Svenska Dagbladet i januari 2009 där Kristdemokraternas ideologiska ”experiment” påstods ha nått vägs ände, istället borde nu partiet slå in på en mer renodlad konservativ väg (Poirier Martinsson 2009a). Ingressen till samma tidnings ledare två månader senare hävdade att

⁸ Jag har däremot inte prövat huruvida det föreligger ett kausalt samband mellan den nertonade konfessionalismen och en mer partikulär politik. Men ett sådant samband förefaller rimligt givet den kristna idétraditionens starka universalism.

”Kristdemokraternas hopp ligger i att vårda sina borgerliga frihetsvärden, inte i att egga övervintrarna från KDS. Ett stort antal svenska väljare öppna för en konservativ attityd” (SvD 2009). Samma dag som Göran Hägglund höll sitt tal i Almedalen återkom Roland Poirier Martinsson med budskapet att Kristdemokraternas framtid låg i en ”tolerant konservatism” (Poirier Martinsson 2009b). Internt i det kristdemokratiska partiet hörsammades dessa locktoner av en grupp som under våren 2009 startade ”gräsrotsrörelsen” FFFF – Frihet, Familj, Flit, Företagsamhet.⁹ Förutom ett internet-baserat nätverk producerade gruppen en antologi där externa, men till kristdemokratin tämligen närstående debattörer, skrev idépolitiska essäer om kristdemokratiens framtid. Även här återkom budskapet om den toleranta eller frihetliga konservatismen som framtidsvägen för Kristdemokraterna (Sjöstedt 2009). Också i ett officiellt partidokument som valplattformen inför riksdagsvalet 2010 återfinns ett budskap om en mer begränsad politisk sfär och mer utrymme för ”verklighetens folk” (Kristdemokraterna 2009).

Sammantaget menar jag att det under 2009 växte fram en opinion för en förändring i Kristdemokraterna som gör att vi kan tala om en förändring som går djupare än enskilda partiledartal.¹⁰ Mer precist hur djupgående förändringen av den kristdemokratiske ideologin kommer att bli är för tidigt att svara på, men vi kan konstatera att förändringen i den kristdemokratiske retoriken motsvaras av ett opinionsmässigt tryck och att den nya retoriken redan satt spår i den politik partiet för fram till valarna 2010.

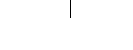
Referenser

- Aardal, Bernt, 2002. ”The Religious Factor in Political Life in the Nordic Countries”, *Tidsskrift for kirke, religion og samfunn* 13, s 129-139.
- Berger, Peter L, 1990. *The Sacred Canopy. Elements of a Sociological Theory of Religion*. New York: Doubleday.
- Bjereld, Ulf & Marie Demker, 2008. *Kampen om kunskapen. Informationssambällets politiska skiljelinjer*. Stockholm: Hjalmarson och Högberg.
- Brommesson, Douglas, 2004. ”Kristdemokrater på båda sidor”, i Holmberg, Sören & Oscarsson, Henrik (red), *Kampen om Euron*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen.
- Demker, Marie, 1998. *Religion och politik*. Stockholm: SNS Förlag.
- Expressen*, 2009. ”Fröet till en ny kristdemokrati såddes på Facebook”, publicerad 090925.
- Fokus*, 2006. ”Hägglunds revansch”, publicerad 060901.
- Håkansson, Anders, 2005. ”Vad styr partiets agerande?”, i Erlingsson, Gissur Ó, Anders Håkansson, Karl Magnus Johansson & Ingvar Mattson (red), *Politiska partier*. Lund: Studentlitteratur.

⁹ För mer om FFFF se *Expressen* (2009); *Kristdemokraten* (2009).

¹⁰ Samtidigt är också andra orsaker till den förändrade ideologiska framtoningen möjliga, vid sidan om förändringar i opinionen i partiorganisationen. Rationella kalkyler hos partiledningen som mynnar ut i behovet av en förändrad politik för att vinna större väljarstöd är en sådan möjlig alternativ förklaring (Håkansson 2005: 68ff). Det ligger emellertid utanför denna artikels syfte att pröva dessa möjliga orsaker närmare.

- Hägglund, Göran, 2009a. *Tal i samband med öppnande av Kristdemokraternas riksting i Västerås den 25 juni 2009.*
- Hägglund, Göran, 2009b. *Tal i Almedalen den 2 juli 2009.*
- Hägglund, Göran, 2009c. *Tal i samband med Kristdemokraternas rådslag 18 september 2009.*
- Hägglund, Göran, 2009d. *Tal vid Kristdemokraternas personaldag 12 oktober 2009.*
- Hägglund, Göran, Maria Larsson & Mats Odell 2009. "Vi vill förändra reglerna för alkoholförsäljning", *Dagens Nyheter*, publicerad 091017.
- Inglehart, Ronald & Christian Welzel 2005. *Modernization, Cultural Change and Democracy: The Human Development Sequence.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Kalyvas, Stathis N., 1996. *The Rise of Christian Democracy in Europe.* Ithaca: Cornell University Press.
- Karvonen, Lauri, 1996. "Christian Parties in Scandinavia: Victory over the Windmills?", i Hanley, David (red), *Christian Democracy in Europe. A Comparative Perspective.* London: Sage Publications.
- Kristdemokraten*, 2009. "Skapandet av FFFF kom helt rätt i tiden", publicerad 091215.
- Kristdemokraterna, 2009. *Valplattform 2010. Trygghet i det lilla ger trygghet i det stora.*
- Lipset, Seymour & Stein Rokkan, 1967. "Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments: An Introduction", i Lipset, Seymour & Rokkan, Stein (red), *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives.* New York: The Free Press.
- Mair, Peter, 2006. "Cleavages", i Katz, Richard & William Crotty (red), *Handbook of party politics.* London: Sage.
- Oscarsson, Henrik, 2005. "Om individualisering", i Bjereld, Ulf, Demker, Marie, Ekecrantz, Jan & Ekengren, Ann-Marie (red), *Det hyperindividualiserade sambället.* Umeå: Borea.
- Norris, Pippa & Ronald Inglehart, 2004. *Sacred and Secular. Religion and Politics Worldwide.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Poirier Martinsson, Roland, 2009a. "Kd:s experiment har nått vägs ände", i *Svenska Dagbladet*, publicerad 090111.
- Poirier Martinsson, Roland, 2009b. "Konservativa väljare kan göra KD till ett stort parti", i *Dagens Nyheter*, publicerad 090702.
- Pombeni, Paolo, 2000. "The Ideology of Christian Democracy", *Journal of Political Ideologies* 5(3), s 289-300.
- Richard, Helen & Marie Demker, 2005. "Religion och politik i Norge och Sverige: Kd och KrF", i Demker, Marie & Svåsand, Lars (red), *Partiernas årbundrade. Fempartimodellens uppgång och fall i Norge och Sverige.* Stockholm: Santérus.
- Sjöstedt, Erik (red), 2009. *En ny kristdemokrati – Frihet, Familj, Flåt, Företagsambet. Inspirationsbok för kristdemokratiska förnyare.* Stockholm: Ett till förlag.
- Svenska Dagbladet*, 2009. "Med KD för frihet eller förmynderi?", publicerad 090318.
- Svensson, Alf, 2001. *Här kommer Alf Svensson – Minnen.* Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- Sörbom, Adrienne, 2002. *Vart tar politiken vägen? Om individualisering, reflexivitet och görbarheten i det politiska engagemang.* Stockholm: Almqvist & Wicksell international.
- Van Kersbergen, Kees, 1994. "The Distinctiveness of Christian Democracy", i Hanley, David (red), *Christian Democracy in Europe. A Comparative Perspective.* London: Pinter.
- Van Kersbergen, Kees, 1995. *Social Capitalism: A Study of Christian Democracy and the Welfare State.* London and New York: Routledge.
- Van Kersbergen, Kees, 2008. "The Christian Democratic Phoenix and Modern Unsecular Politics", *Party Politics* 14(3), s 259-279.

■ Miljöpartiet De Gröna

Från miljömissnöjesparti till grön regeringspartner

STIG-BJÖRN LJUNGGREN¹

Environmental Party the Greens: From Ecological Protest Party to Green Governmental Party.

The formation of a green party in Sweden, "Miljöpartiet De Gröna", in 1981, can be explained as a result of the established party system's failure to handle a change of zeitgeist in an ecological direction, and most of all the political trauma arising from the focal point of Swedish environmental protest, the popular referendum on Nuclear Power 1980. Initially, Miljöpartiet De Gröna originally was organized as an alternative, non-hierarchical party, without a distinct party leadership and an with an ultrademocratic ideal. The party failed to achieve the 4 percent necessary to enter parliament in the elections of 1982 and 1985, but in 1988 it finally established itself in the Swedish Riksdag. Since then, Miljöpartiet has step by step changed in the direction of a more "normal" political party. In 2002 they were allowed as a semi-coalition partner of the Social Democrats and the formerly communist Left Party. Still eager to be an alternative party, Miljöpartiet will, perhaps, enter a red-green government after the election in autumn 2010. If so, they have in 30 years managed to move from "alternative exclusion" to what may be labelled "included alternativism".

Inledning

I begynnelsen gjorde sig Miljöpartiet kända för att genomlida sovsäcksövernattningar i gymnastiksalar under röriga partikongresser – och för att skriva partiprogram som ville ”skapa en mer positiv attityd till döden”. De krubbade vegankäk och sjöng käcka visor. De anklagades för att vara ett missnöjesparti² och samtidigt ha ett alltför begränsat partiprogram. Miljöpartisterna förlöjligades som krångliga och yviga. Partiet bestod av glada amatörer, halfummiga grönavgare, besvikna kärnkraftsmotståndare, engagerade strulnissar och enstaka vilsna folkpartister. Men framförallt var de alternativa. Inte som de andra partierna. Eller som vanliga politiker. Miljöpartiet ville göra skillnad. Och de kände sig – och behandlades som – en exkluderad alternativrörelse.

Med denna utgångspunkt lyckades de 1988 som det första partiet på sjuttio år att bryta fempartiordningen. Och när Miljöpartiet dansade in i det svenska parlamentet under sambarytmer ställde det svenska politiska etablissemanget dem inför den avgö-

1 Stig-Björn Ljunggren är fil. dr från Statsvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet, E-post: stikkan@ljunggren.com

2 Tillfrågad om miljöpartiet inte var ett missnöjesparti svarade Per Gahrton ungefär så här vid ett föredrag i Uppsala den 7 september 1987: ”Ja, vi är mycket missnöjda med miljöpolitiken!”

rande frågan: Vilka kläder tänker ni ha i riksdagens plenisal? Resultatet var att miljöpartisterna slapp kavaj och tilläts utöva sin folkvaldhet iklädd kofta, förutsatt att den hade slag, eller ”schlaug” som det sedan kom att kallas.³

Så, mot denna bakgrund, hur gick det egentligen till när de förlöjligade sambadan-sande miljöpartisterna, kusinerna från landet, nästan 30 år efter partiets bildande, står inför möjligheten att, om vi får använda ett antikverat uttryck, sitta vid kungens bord? Hur har de vårdat sin ”alternativitet”? Hur kan vi förstå deras utveckling? Hur har det exkluderade alternativpartiet lyckats bli ett alternativt, men på samma gång inkluderat parti?

Bakgrunden

I slutet av sextioalet inleddes *den gröna vågen* som bestod av ideologisk kritik av tillväxtsamhället, miljöförstöring och kommersialisering. Det fanns också en påverkan från autonoma anarkistiska tankegångar, liksom tidsandans kritik mot politisk karriärism, förljugenhet och inskränkt maktutövning. Den gröna vågen manifesterades av att aktivister flyttade ut på landsbygden och grundade gröna kollektiv med självförsörjning, gemenskap och ekologiskt leverne som måtto. Nygamla livsstilar odlades och en bakgrundsstrålning från 1800-talets civilisationskritiker som Henry David Thoreau och Ralph Waldo Emerson gjorde sig påmind.

Temat för denna subkultur kanske bäst fångas med uttrycket ”alternativrörelsen”. Det handlade om att skapa en annan livsstil än den småborgerliga, ytliga konsumistiska förljugenhet som präglade samtiden och hotade framtiden.

I den här kitteln kokade ekologismen fram. Ekologi är vetenskapen om organismers samspel med sin omvärld. Begreppet kom att bli ideologiserat på sextioalet när alternativrörelsen började formera sig politiskt.⁴ Startskottet brukar sägas ha varit Rachel Carsons ”Tyst Vår” som publicerades 1962.

Den ekologiska rörelsens strategiska mål brukar delas upp i två grenar – *den antropocentriska* och *den biocentriska*. Skiljelinjen rör om det är mänsklighetens eller planetens överlevnad som står i centrum, att det strategiska målet är en antites till den industriella utvecklingen, eller om målet är postindustriellt och försöker göra det nuvarande samhället så grönt som möjligt.

En variant på denna problemställning är diskussionen inom den gröna rörelsen om vilken taktik som är bäst för att åstadkomma ett ekologiskt samhälle. Om ett parti nu bildats, hur ska det förhålla sig till de etablerade partierna? Ska det söka samarbete eller utnyttja den parlamentariska situationen för att driva på? *Ska inriktningen vara pragmatisk-realistisk-ljusgrön eller radikal-fundamentalistisk-mörkegrön?* Risken med att delta är att ”definieras in” – medan den som ställer sig vid sidan om och kritiserar riskerar att ”definieras ut”.⁵ Ekologismen ställs här – liksom alla andra radikala rörelser – inför frågan om hur det existerande samhället ska omvandlas, det som kan kallas ”*övergångs-problemet*” (jfr. Dobson 1990: kap 1 och 4).

3 Nyberg (2001) ger flera festiga exempel ur partiets första kampår.

4 Engelskans ”environmentalism” används oftast för att beteckna det vi på svenska kallar ”ekologism” och är egentligen bättre eftersom det avgränsar ideologin från vetenskapen.

5 Per Gahrton refererar till norske sociologen Thomas Mathiasen, se Nyberg 2001:27.

Redan från början försökte Miljöpartiet hantera denna problematik genom organisatoriska lösningar som skulle undvika att de likt de etablerade partierna stelnade. De lomhörda hierarkier som dessa bildat, med en funktionärselit i toppen och allt mer passiva medlemmar i botten, skulle inte bli det nya partiets öde. Men det skulle visa sig vara en svår utmaning. Drivkraften bakom att organisationer bildar hierarkier är att en aktör som inte effektiviserar sin användning av maktresurser kan tappa förmågan att ha framgång i kampen om det politiska inflytandet.⁶

Det finns en diskussion om detta inom partiforskningen, men Miljöpartiet i Sverige har inte skildrats vetenskapligt med något ordentligt helhetsgrepp. Det förhållandevis ljumma intresset kan därvidlag antagligen förklaras av dels att partiet endast funnits i 30 år, dels att intresset för att studera partiorganisationer rent allmänt varit svagt i Sverige. Vi väntar således ännu på att någon ska gripa sig an uppgiften att mer utförligt behandla Miljöpartiet.⁷ Denna artikel ska därför läsas som en skiss till hur ett sådant mer genomgripande arbete skulle kunna utformas.

En naturlig startpunkt för att skildra partibildandet är 1980 då Per Gahrton utgav boken *Det behövs ett framtidsparti*. Vid ungefär samma tid bildades *Aktionsgruppen för ett framtids- och miljöparti*. Kritik mot det etablerade partisystemet odlades också i Gahrtons avhandling, *Riksdagen inifrån. En studie av parlamentarisk handfallenhet inför ett sambälle i kris* (Lund, 1983), som väckte visst rabalder.⁸ Partibildningen skedde informellt i Per Gahrtons lägenhet i Nacka den 30 september 1980. Eftersom Gahrton var projektets primus motor kan partibildandet sägas vara ”entreprenördrivet”.

Gahrton själv försöker avdramatisera den egna insatsen. Steget mot nybildande tog han först efter att ha misslyckats med att förändra Folkpartiet. Det är därför alltför förenklat att säga att Per Gahrton ”hoppade av” sitt gamla parti. Han försökte först reformera det lilla etablerade partiet, för att sedan, när det inte visade sig fungera, sätta tankarna i en ny form. Gahrton torde ganska väl ha sammanfattat sin egen roll i följande citat:

Enskilda personer skapar inte historien. Men enskilda kan naturligtvis spela en roll som bärare av de möjligheter som skapats av omgivande fakta. Och att jag kom att spela en central roll för bildandet av Miljöpartiet är ett faktum, vilket inte innebär att inte ett grönt parti skulle ha bildats i Sverige också mig förutan. Det skulle det säkert, men kanske inte just då och inte just så (Nyberg 2001: 13).

Det finns alltså strukturella betingelser som också spelade roll för Miljöpartiets bildande. Och de etablerade partiernas tröghet. Manegen var förvisso krattad för ett miljöparti, men det var en enskild initiativtagare som förlöste en politisk potential

6 För en mer komplex analys av oligarkins järnhårda lag och dess konsekvenser, se Panebianco 1988.

7 De förnämsta insatserna har gjorts av Evert Vedung, se exempelvis Vedung (1988, 1991).

Martin Bennulf (1994) har i sin avhandling analyserat Miljöpartiets inträde i riksdagen 1988, därefter i flera artiklar och antologier. En intressant översiktlig studie har också gjorts av Wörlund (2005). Moon (2008) ger sin bild av partiets utveckling i sin avhandling. Ett av de senaste bidragen är Burchell (2008).

8 Avhandlingen kritiserades för bristande kvalitet och den förstärkta betygsnämnden var oenig i sitt godkännande. Kontroversen gav till resultat att betygsnämnderna i fortsättningen måste ha ett flertal utsocknes ledamöter.

som byggts upp under en längre tid och som kulminerat i folkomröstningen om kärnkraft.

Ty den utlösande faktorn för partibildandet var det politiska trauma som kärnkraftsomröstningen 1980 innebar. Då skapades inom ”linje 3” ett nätverk som koplade ihop ett antal miljöengagerade organisationer och personer. Deras gemensamma uppdrag var att stoppa kärnkraften – och när dessa vid omröstningen upplevde sig som manipulerade kom missnöjet att vända sig mot det etablerade partisystemet och skapa grund för ett nytt parti. När Centerpartiet, som varit det drivande miljöpartiet i Sverige fram till denna tidpunkt, tvingades att i regeringsställning ladda kärnkraftverk öppnade detta fältet för en ny partibildning.⁹

Vi kan också föra andra resonemang kring Miljöpartiets bildande. Ett sådant är ”memetisk”. Det ser politiska idéer som i grunden desamma, men tillämpade på olika sätt beroende på tidsandan. Det finns ett relativt stabilt antal åsikter som antingen är upptagna, omstridda eller lediga. Politiska åsikter och ställningstaganden formerar sig efter situationen, men kan härledas till en grundläggande tanketyp. Ett bra exempel på detta är att politiska doktriner ofta innehåller en hänvisning till ”Det Andra”.

Miljöpartiet kom ur detta perspektiv att suga näring ur gamla allmogekonservativa strömningar, delvis civilisationskritiska, men framförallt nationella och hembygdsorienterade. Idéer som legat i träda men som nu blommade upp när opinionsläget förändrades.

En annan viktig argumentationslinje som Miljöpartiet återaktiverat och lyckats förnya är tanken på tillvaron som en kedja av generationer: De nu levande har arvt jorden av sina förfäder och ska lämna den till kommande generationer. Vi har lånat världen av våra barnbarn. Vi måste leva på ett sätt som alla kan leva alltid (Ljunggren 1990).

När miljöfrågorna blir allt viktigare i slutet av 1970-talet – framförallt centrerade kring kärnkraftsfrågan – och när denna opinion inte finner sig tillrätta hos de etablerade partierna skapas ett ”möjlighetens fönster” för ett nytt parti som förmår transponera traditionella föreställningar till den nya situationen.

En annan förklaringsansats kan vi kalla för ”tidsandan” och ser bildandet av gröna partier som en del av en internationell strömning, en ”smitta” från andra länder. De första gröna partierna bildades på Nya Zeeland och Tasmanien, liksom ett antal lokala partier inte minst i Sverige som använde namnet ”Miljöpartiet”. Detta faktum, att det fanns lokala miljöpartier, är tillsammans med inspirationen från de tyska Die Grünen, oerhört viktigt för att förstå Miljöpartiets framväxt.¹⁰

Sammanfattningsvis: Lite förenklat kan vi säga att bakgrunden till Miljöpartiets uppkomst var förändringar i tidsandan på sextio- och sjuttioalet. Denna färgades ”grön” och miljöfrågor fick ökad betydelse i medborgarnas medvetande och den ideologiska debatten. Detta påverkade de etablerade partiernas budskap och politik. I Sverige var det främst Centerpartiet som kom att lägga beslag på den nya tidsandan.

9 Andra nya partier med elektoral framgång är Kristdemokraterna, som emanerar ur ett kulturkonservativt missnöje under 1950-talet, och Ny Demokrati, som uppkom av ett entreprenöriellt initiativ. Kristdemokraterna fick sin parlamentariska plattform efter långt och tålmodigt arbete, medan NyD kan sägas ha glidit in på ett bananskal bestående av personlighet, väljarmissnöje och medial hajp.

10 För lokala partiets betydelse, se Müller-Rommel (1994).

Men efter misslyckandet med att hantera miljöfrågans stora symbolfråga – kärnkraften – var vägen öppen för ett grönt politiskt entreprenörskap. Miljöpartiets bildande grundas således dels på en förändring av tidsandan, dels på att det politiska etablissemanget inte kunde möta denna förändring (Vedung 1988).

Kampären: In och ut ur riksdagen

Miljöpartiet bildades således som ett resultat av en större opinionsförändring som förlöstes av politiskt entreprenörskap i skuggan av de etablerade partiernas misslyckande. De första stegen var som för alla nya partier stapplande. Ett miljöpartistiskt särdrag, disorganisation, manifesterades bland annat genom att partiet – med avsikt att proaktivt bemöta anklagelserna om att ”bara” vara ett begränsat miljöparti raskt skaffade sig program på flera viktiga områden – samtidigt glömde att programsätta miljöfrågan. När detta upptäcktes på våren 1982 fick ett sådant sammanställas under stor tidspress.¹¹

Finansieringen skedde genom att partiet lånade pengar av sina medlemmar, med återbetalningsgaranti vid inval i riksdagen. Men valet 1982 blev ingen större succé med 1,7 erövrade procent. Viktigare var att partiet lyckades få representation i nästan ett hundratal kommuner. Ett bidragande skäl till denna framgång var att partiet väckte stort medialt intresse. En icke oväsentlig framgång var också att partiet genom att ta sig över 1,5 procent fick sina valsedlar finansierade i nästkommande val.

En annan förklaring till att partiet inte nådde ända fram, förutom nybörjandets amatörism, torde varit partiets ultrademokratiska hållning. Partiet hade inget ansikte utåt, partiledarskapet roterade mellan olika sammankallande i partistyrelsen, ”jourhavande partiledare”, vilket ändrades med några månaders mellanrum. Förvirringen gjorde att medierna ändå ringde Per Gahrton.

Under Miljöpartiets trettio år har språkrören sällan varit någon draghjälp, men heller inget sänke i opinionen.¹² Den direkta opinionsutväxlingen av en populär partiledare, eller nackdelen med att bära på ett sänke, är överdriven (Oscarsson & Holmberg 2008: kapitel 5). Men historien om Miljöpartiet lär oss samtidigt betydelsen av ett tydligt partiledarskap. För att nå ut till väljarna i en publikdemokrati är det ett måste med en välkänd avsändare – inte minst för ett litet parti med små resurser. I det turbulenta flöde som en valrörelse utgör krävs att partiernas reaktioner och initiativ sker snabbt och konsistent. Otydliga budskap skapar förvirring i de egna leden och förlösar rara valarbetarresurser, ger negativ återklang i medierna och utnyttjas av politiska motståndare.¹³

Detta faktum tvingade Miljöpartiet att efter misslyckandet 1982 gradvis börja anpassa sig till den etablerade partiordningens hierarkiska struktur och inrätta ett parti-

11 Personlig uppgift till förf av Birger Schlaug

12 Språkröret Margareta Gisselberg har bottenrekordet från 1991, medan Maria Wetterstrand toppade 2006. Se Oscarsson & Holmberg (2008: 107, not 5).

13 Men nöden pressar också fram kreativitet. Miljöpartiet upptäckte tidigt att utspel på söndag morgon lätt tog sig in i medierna på grund av helgstiltjen. Deras valaffisch från valet 1982, sedermera återanvänd i god ekologisk ordning, är också klassisk: ”Vi lovar inte guld ... Men gröna skogar” (i originalet fullföljdes den sista meningen med orden ”och ett människovänligt samhälle”).

ledarskap, fast delat på två personer, en man och en kvinna, med titeln ”språkrör”. Detta var, kan vi säga, ett sätt att normalisera partiet, samtidigt som ”alternativiteten” bibehölls. Däremot försökte partiet hålla fast vid sin ursprungliga tanke om att stå vid sidan om den gängse höger-vänsterskalan. I bakgrunden fanns partiets strategiska insikt om att en vågmästarposition skulle ge möjlighet att påverka politiken proportionerligt mer än vad några få procents väljarmakt ger. Detta kan därför ses som en ”funktionell alternativitet”, det stärkte partiets originalitet, samtidigt som det ökade dess möjligheter att delta i kampen om det politiska bytet.

Valet 1985 hade inte längre partiet nykomlingens mediala fördel, och den ekonomiska situationen var mycket dystert. Valresultatet var ett bakslag, väljarandelen sjönk till 1,5 procent. Men samtidigt fördubblades mandaten ute i landets kommuner.

På ett sätt hade detta misslyckande en del långsiktiga fördelar. Politiska lycköskare, opportunisterna, rättshaverister och rena dårfinnar brukar ofta dras till nybildade partier i hopp om att få karriär eller lufta sina politiska innovationer. Motionsfloran till den första miljöpartikongressen, om lagstiftning mot skrällande musik, förbud mot konfekt, platsbyte av varm- och kallvattenkranar, krav på matförråd med torkade äpplen och potatis, vittnar om de problem som nya partier initialt har att ta itu med (Carlström & Lundström 1988). Redan vid en av de första kongresserna tågade dessutom de mer fundamentalistiska partimedlemmarna ut ur församlingen.

Miljöpartiet hade alltså inte fått komma in i stugvärmen och det fanns farhågor om att partiet var dömt till utanförskap. Men i april 1986 inträffade Tjernobylnkatastrofen och olyckan gav – precis som vid Three Mile Island 1979 – politiska konsekvenser. Under valrörelsesommaren 1988 inträffade dessutom en omfattande seldöd som fokuserade kring miljöfrågorna. Då låg redan Miljöpartiet bra till i opinionsmätningarna, där partiet dessutom började redovisas separat, vilket brukar betraktas som en positiv faktor.

En ofta förekommande förklaring till Miljöpartiets framgång 1988 brukar vara seldöden. Men miljöpartisterna själva har en annan analys. Valet kom att i hög grad bli ett miljöval, det är sant. Det gjorde att de gröna gick in i valrörelsen med höga opinionsciffror i ryggen. Men när sälarna dog började de etablerade partierna plötsligt profilera sig som miljöengagerade. Miljöpartiet fick konkurrens och tappade terräng. När andra ledande partiföreträdare klappade sälungar på huvudet tvingades Miljöpartiet kämpa med näbbar och klor för att hålla sig kvar på den mediala arenan.¹⁴

I valet 1988 landade således partiet på 5,5 procent av rösterna och lyckades erövra 20 mandat i riksdagen – samtidigt säkrades en position i alla landsting.

Partiet dansade in i riksdagen under sambatoner. Och väl etablerade där kunde Miljöpartiet manifesteras ett antal förslag som sedermera kommit att växa in i den allmänna politiska diskursen, exempelvis gröna skatteväxling, trängselavgifter, varningar för

14 Den lilla tid som partiet fick i regimtelevisionen utnyttjades maximalt – en streetsmart insats av språkröret Birger Schlaug var att han sjukskrev sig från en partiledarduell mot Bengt Westerberg. Ersättaren Åsa Domeij skapade ett ungt och fräscht intryck och detta gav ett mediegenomslag som var viktigt för partiets framgångar 1988.

klimatförändringar och delad föräldraförsäkring. Inte minst Per Gahrton började på ett tidigt stadium att vädra misstanken om att Sverige var på väg att föras in i EU och motionerade ivrigt om detta.¹⁵ Men ändå kom valet 1991 att innebära ett nederlag. Partiet rasade till 3,4 procent och fick lämna riksdagen. Även om representationen säkrades i över 10 landsting och drygt 200 kommuner, var det en katastrof.

Det finns flera förklaringar till att partiet misslyckades. För det första kom 1991 års val att i hög grad centreras kring den borgerliga utmaningen av socialdemokraterna. Det blev ett ”blockval”. Ett stort antal missnöjda väljare kunde dessutom flockas kring Ny Demokrati som gjorde ett oöverträffat succéval för ett nytt parti. För det tredje var Miljöpartiets språkrör svaga. De profilerade Eva Goës och Birger Schlaug byttes ut, enligt partiets rotationsprincip, och istället kom de mer okända Jan Axelson och Margareta Gisselberg att möta väljarna.

Under denna första riksdagsperiod, där partiet försökte att seriöst anpassa sin förslagskalender till den parlamentariska pappslöjdens alla krav på formalia, uppkom en del slitningar inom partiet, exempelvis mellan den parlamentariska representationen och själva partiorganisationen. Detta är inte ovanligt i andra partier, men fick speciella konsekvenser för Miljöpartiet med sitt maktbalanssystem, exempelvis att språkrören inte tilläts att sitta i riksdagen. Den ”platta” organisationen skapade ändå enklaver av konkurrerande maktgrupper som inte nödvändigtvis säkrade demokratiska inflytandet för den enskilde medlemmen.

En konsekvens av nederlaget 1991 var att partiet, trots stora ekonomiska svårigheter, igångsatte en kampanj för att skapa en mer seriös bild av partiet. Väljarna skulle få se ett miljöparti som var pålitligt och kunnigt. Under parollen om ”Miljöpartiet – återvinnarna” började beslutsstrukturen att strömlinjeformas i partiet. Kampen mellan de realistiska ”ljusgröna” och fundamentalistiska ”mörkgröna” slutade med de förras seger. De mörkgröna trängdes gradvis ut. Språkrören blev tillåtna att sitta i riksdagen. Och ett par år senare, 1994, ersattes den gamla floran av partiprogram med ett mer genomarbetat och enhetligt partiprogram i mer realistisk riktning. Valnederlaget ledde således till att Miljöpartiet inledde en ”normaliseringsprocess”, eller i Panebiancos (1988) termer: ett ”mjukt” parti konfigurerades till ett ”hårt”.¹⁶

Etableringsfasen 1994 – 1998

Vid valet 1994 återkom Miljöpartiet till riksdagen efter att ha erhållit fem procent av rösterna. Partiet hade lärt sig en läxa och frontade med språkrören Marianne Samuelsson och Birger Schlaug, som gjorde comeback. Partiets profil kom också att förändras något. Miljöfrågorna tonades ned i valkampanjen och istället lyftes EU-motståndet fram. Vid valet till Europaparlamentet 1995 fick partiet 17 procent av röst-

15 Andra programpunkter har dock passerats av utvecklingen, exempelvis partiets protektionism. Och framförallt den närmast paranoida synen på den nya tekniken, ”datasystemen”. När det gäller den senare punkten torde Miljöpartiet idag tillhöra ett av de mest högteknologiska, dels i den egna verksamheten, dels genom att ”hållbara städer” blivit en av de stora politiska framtidsområden som med ”smarta” teknologiska system kan ge lösningar på klimatproblemen.

16 Bengt Schüllerqvist (1992) har beskrivit motsvarande förändring hos Socialdemokraterna.

na, ett mycket bra resultat. Även om Miljöpartiet i valet 1998 sjönk till 4,5 procent var de nu att betraktas som en del av de etablerade partierna i den svenska riksdagen.

Miljöpartiet stod nu på två ben, ett miljöpolitiskt och ett EU-kritiskt. Det tredje benet kom att bestå av ”ansvarstagande” för svensk ekonomi. Den socialdemokratiska saneringspolitiken i början av nittioalet kom att främst stödja sig på Centerpartiet och Vänsterpartiet.¹⁷ Sedan kom en period när även Miljöpartiet slöt upp bakom Göran Perssons krisbekämpning.

Miljöpartiet blev, tillsammans med Vänsterpartiet, en del av det socialdemokratiska regeringsunderlaget. Gradvis växte en ömsesidig respekt mellan partierna fram. Steg för steg fick Miljöpartiet mer information och kvittade detta med att ge konstruktiva förslag. De lärde sig också att driva sina frågor i direkta förhandlingar – och att den som slåss för det som är rätt och riktigt inte alltid får ha finaste kostymen på.

Från regeringsunderlag till maktparti 1998 – 2010

1998 inleds ett samarbete med Socialdemokraterna, som efter katastrofvalet 1998 tvingades söka stöd. I samarbetet ingick även Vänsterpartiet. Konturerna av samarbetet tog form över en öl och macka i det perssonska statsministerresidensets kök, där de två grabbarna från Vingåker, Persson och Schlaug, gjorde upp.¹⁸

Men bakom detta fanns inte bara en kortsiktig mandatsäkring från regeringsbildaren Perssons sida. Han agerade också långsiktigt och strategiskt som partiledare. Med förebild från bland annat Tyskland såg Göran Persson värdet av att säkra ett stöd från Miljöpartiet. Dessutom låg miljöfrågorna Persson varmt om hjärtat. Han mutade inte endast in ett samarbetsparti utan också ett politikområde med framtidspotential.

Miljöpartiet mognade nu ännu mer i rollen som regeringsunderlag. En av de viktigaste erfarenheterna gjorde partiet i förhandlingarna med regeringen om bokmomsen, som av olika anledningar kom att bli en av Miljöpartiets främsta prioriteringar. Efter hårda förhandlingar, där den socialdemokratiska regeringen slutligen övertygades om att Miljöpartiet var på väg att fälla budgeten, fick partiet till slut genom sin vilja.

Detta gav, tillsammans med många andra framgångar, vind i seglen för dem i partiet som hävdade att ett djupare samarbete med regeringspartiet kunde ge goda resultat. Samtidigt som partiet lärde sig att också använda hårda tag i förhandlingarna med det rutinerade regeringspartiet.

I valet 2002 fick Miljöpartiet 4,6 procent av rösterna, vilket innebar att partiet vare sig straffats eller belönats av väljarna för sitt ansvarstagande. Däremot var situationen kritisk för den socialdemokratiska regeringen. Det parlamentariska läget var allvarligt.

Miljöpartiet utnyttjade situationen genom att påbörja förhandlingar med mittenpartierna om en regeringssamverkan. Seriösa samtal fördes mellan Miljöpartiet, Folk-

17 I historieskrivningen ignoreras ofta detta faktum, att Vänsterpartiet medverkade till en lång rad ”jobbiga” politiska beslut under denna period.

18 Men samtidigt utvecklade partiet, vid sidan om ansvarstagandet, en viss populistisk profil signerad språkröret Birger Schlaug, som kombinerade sitt ledarskap med att vara den riksdagsledamot som oftast röstade mot sitt partis linje.

partiet, Kristdemokraterna och Centerpartiet om regeringsbildning. Detta skedde efter att regeringen Persson, som spelade ett högt spel för att kunna sitta kvar och behandlat miljöpartisterna oförskämt, lyckats haverera förhandlingarna.

När samarbetsplanerna med mittenpartierna havererat, sannolikt utan större sorg från det allt mer realpolitiskt influerade Miljöpartiet, ställde de hårda krav på att ett fortsatt stöd också skulle ge dem plats i den socialdemokratiska regeringen. Men efter långdragna förhandlingar fick partiet – liksom Vänsterpartiet – möjlighet att istället tillsätta sakkunniga i regeringskansliet. Detta uppfattades som en option på ett verkligt framtida regeringssamarbete. Ett dussintal personer från Miljöpartiet tog plats i departementen. Ett 121-punktsprogram sattes upp för att genomföras under mandatperioden och där fanns flera miljöpartistiska erövringar medtagna. Under denna period var den psykologiskt stora segern för Miljöpartiet genomförandet av trängsel-skatteerna i Stockholms stad.

Kritiken mot Miljöpartiet för deras flirt med de borgerliga partierna fick inga konsekvenser för 2006 års valresultat då partiet landade på 5,2 procent. Och det nära samarbetet med Socialdemokraterna verkade tilltalande för väljarna, som belönade partiet med det näst bästa resultatet sedan inträdesvalet 1988.

Socialdemokraterna förlorade regeringsmakten 2006 och därmed hamnade Miljöpartiet i skymundan. Den valda samarbetsstrategin kom att ifrågasättas internt i partiet, samtidigt som Socialdemokraterna å sin sida internt diskuterade valförlusten och konsekvenserna av att Alliansen haft stora framgångar. Resultatet var att socialdemokraterna och Miljöpartiet gradvis förhandlade fram en överenskommelse om ett oppositionssamarbete med avsikt att bilda regering tillsammans 2010.

Ur Miljöpartiets synvinkel var det centralt att få en inträdesbiljett till regeringskansliet, samtidigt som partiets ledning säkrade samarbetsstrategin gentemot den interna kritiken. Detta var också ett gott skäl för Socialdemokraterna, som hade näsbrännan från 2002 i färskt minne, att garantera Miljöpartiets mandatunderlag, även till priset av några ministerstolar. Avgörande för Socialdemokraterna var dock att med Miljöpartiet som partner söka samarbete över blockgränserna efter 2010, framförallt med hänvisning till att Sverigedemokraterna hotade att förändra den politiska scenen, men också att den ekonomiska krisen krävde en omprövning av blockpolitiken.

Beskedet om att samarbetet uteslöt Vänsterpartiet – med hänvisning till att deras otydliga förhållningssätt till de ekonomiska spelreglerna – kom att väcka en stark kritik inom arbetarrörelsen. Efter visst internt palaver kom Vänsterpartiet att anslutas till koalitionen. Den rödgröna koalitionen har därefter stegvis påbörjat ett integreringsarbete med sikte på att 2010 bilda regering. Efter att opinionssiffrorna börjat göra ett sådant händelseförlopp allt troligare, har också samarbetet fördjupats.

Slutdiskussion

Hur kan vi förstå omvandlingen från ett miljömissnöjesparti till en grön regeringspartner? Den enklaste förklaringen är att Miljöpartiet lärde sig den hårda vägen att ett politiskt parti måste – om det ska ha framgång – vara organiserat enligt hierarkiska principer med tydliga kommandolinjer och kommunikationseffektiva lösningar. Ut-

gångspunkten för Miljöpartiet var en stark maktspridning som dock visade sig fungera dåligt. Det som partiets grundare fruktade – att en partielit skulle dras till makten och det mediala ljuset – visade sig vara befogade farhågor, men omöjligt att undvika, givet att partiet önskade göra skillnad.

Ur detta perspektiv är det intressant att lyfta fram William Rikers (1962) argumentation. Riker menar nämligen att partier inte söker maximera antalet mandat utan sitt politiska inflytande. För Miljöpartiet var förvisso främsta målet att få tillräckligt med röster för att passera fyraprocentsspärren, och det var misslyckandet med detta vid valet 1991 som drev på partiets ”normalisering”. Men Miljöpartiet har redan från början agerat för att kunna maximera sitt inflytande utifrån sina fåtal procent. Miljöpartiet har inte tvekat att utnyttja sin position som vågmästare, senast efter valet 2002 när de inledde en allvarligt menad flirt med några borgerliga partier.

Kanske kan vi säga att ett politisk-ekologiskt system som det svenska – med stark blockindelning – skapade en nisch för ett vågmästarparti. Men att Miljöpartiet utnyttjade detta – inte genom att kortsiktigt hoppa från den ena sidan till den andra – utan genom ett mer långsiktigt, men icke evigt, samarbete med det ena blocket.

Därmed blir också Miljöpartiets anpassning lättare att förstå. Det är inte nödvändigtvis en reflexmässig hierarkisering som partiet genomfört, utan snarare en strömlinjeformning organiskt kopplad till det politiska inflytandet Miljöpartiet ansett sig kunna få. Vi kan säga att partiet gör en taktisk eftergift. Samhällsklimatet har ändrats, om uttrycket tillåts. Partiets program har gått från att ses som utmanande till att bli gängse. På en lång rad punkter kan Miljöpartiet slå sig för bröstet och säga ”vi hade rätt”. De kan se hur allt går deras väg. I det läget ger samhällsutvecklingen – och ett prekärt parlamentariskt läge – partiet en historisk möjlighet att inte bara skära pipor i vassen utan också erövra en kommandohöjd inför framtiden. Partiet tar ”övergångsproblemet” vid hornet med allt vad det innebär.

Insikten om denna möjlighet lärde sig Miljöpartiet under åren med nära socialdemokratiskt samarbete. Makt ger reella möjligheter att förändra för den som sköter sina kort. Det gäller att vara grundligt påläst, välja sina strider och då inte vika undan för konfrontation. Ur detta perspektiv tar Miljöpartiet förvisso steget mot en mer normaliserad partiorganisation men gör detta utan att ge upp sin vågmästarposition. De växlar in en del av sin alternativitet mot en starkare valuta, nämligen regeringsmakt. Genom att samarbetet är *ad hoc*, och positionen under kristallkronorna en taktisk disposition för att nå ett strategiskt mål, att erövra maktcentrum, håller partiet framtiden öppen.

För att vara en trovärdig aktör i ett regeringssamarbete kan ett parti inte ha en ultrademokratisk förankringsprocess, utan i förhandlingarna med andra partier förutsätts representanterna vara, som det heter i den politiska jargongen, ”adlade”, alltså ha sitt partis förtroende att göra direkta överenskommelser. En partiförhandlare måste vara ”firmatecknare”. Detta är ett av skälen att Miljöpartiet ”normaliserats”, men vi har samtidigt sett att de inte övergivit sin starka och korrigerande partiorganisation – där lokalt förankrade medlemmar balanserar partieliten. Ett viktigt beslut som övergivandet av ett ”nej till EU” skedde exempelvis först efter en medlemsomröstning.

Den livaktiga och starka partiapparaten kan bli en garanti mot att Miljöpartiet tappar sitt ursprungliga radikala uppdrag. Eftersom Miljöpartiet fortfarande odlar gräs-

rotstänkandet – och dessutom har en hygglig medlemsaktivitet – bör det nuvarande koalitionsäventyret alltjämt betraktas som en parentes vars framtid ytterst bestäms av partimedlemmarnas ställningstagande. Partiorganisationen kan således, för att återkoppla till språkbruket ovan, ”avadla” sitt partiledargarnityr.

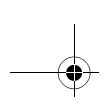
Per Gahrton har diskuterat att Miljöpartiet riskerar att hamna i – att ”definieras ut” eller ”definieras in”:

Antingen blir de så utstötta på grund av sina alternativa idéer att de aldrig reellt konkurrerar om makten och därför inte kan åstadkomma någon förändring. Eller så överger de sina alternativa idéer för att kunna konkurrera om maktpositioner, vilket gör att de inte heller förändrar något. Hur ska man undvika denna fälla? Jo, genom att försöka utgöra ett konkurrerande alternativ, till exempel ett parti som deltar i maktspelet utan att överge sina alternativa idéer. Är det möjligt? Det är det experimentet Miljöpartiet håller på att pröva (Nyberg 2001 27).

Gahrtons fråga, om det är möjligt att hitta en väg innanför som leder utanför, återstår ännu att besvara.

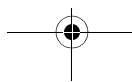
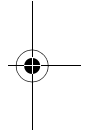
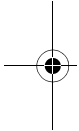
Källor

- Carlström, Ville & Stefan Lundström, 1988. *De gröna – ett verkligt alternativ?* Stockholm: Norstedts.
- Dobson, Andrew 1990. *Green Political Thought. An Introduction* London: Unwin Hyman.
- Ljunggren, Stig-Björn, 1990. *Miljöpartiet – från miljöengagemang till hembygdscasism* Stockholm: Timbro.
- Moon, Michael, 2008. *Green Ideology and its Relation to Modernity. Including a Case Study of the Green Party of Sweden* Lund: Studies in Human Ecology 10.
- Müller-Rommel, Ferdinand, 1994. *Green Parties under Comparative Perspective*, Working Paper 99, Barcelona.
- Nyberg, Mikael H., 2001 (red). *Maskrosbarn – Miljöpartiets första tjugo år*. Lund: Gröna Böcker.
- Oscarsson, Henrik & Sören Holmberg, 2008. *Regeringsskifte. Väljarna och valet 2006*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Riker, William, 1962. *The Theory of Political Coalitions*. New Haven: Yale University Press.
- Panebianco, Angelo, 1988. *Political Parties and Power*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schüllerqvist, Bengt, 1992. *Från kosackval till kobandel. SAP:s väg till makten* Stockholm: Tiden.
- Wörlund, Ingemar, 2005. ”Miljöpartier i Sverige och Norge”, i Demker, Marie & Lars Svåsand (red), *Partiernas århundrade: Fempartimodellens uppgång och fall i Norge och Sverige* Stockholm: Santérus förlag.
- Vedung, Evert, 1988. ”Grönt för Miljöpartiet”, *Politica* 20(4), 432–447
- Vedung, Evert, 1988. “The Swedish Five-Party Syndrome and the Environmentalists”, i Lawson, Kay & Peter Merkl (red). *When Parties Fail: Emerging Alternative Organizations*. Princeton: Princeton University Press
- Vedung, Evert, 1991. ”Miljöpartiet, nedfrysningsteorin och den järnhårda oligarkilagen”, i Gustafsson, Bo (red), *Människa, Miljö, Samhälle*. Uppsala: Samhällsvetenskaplig fakultet.

Intervjuer

Flera uppgifter i artikeln, framförallt rörande de senaste årens utveckling, baserar sig på intervjuer med miljöpartister och socialdemokrater i ledande ställning.

■ Ett smalare men vassare Centerparti?

MALENA ROSÉN SUNDSTRÖM – MIKAEL SUNDSTRÖM¹

A smaller but More Focused Centre Party?

In 1973, the Swedish Centre party managed to attract 25.1 per cent of the votes in that year's election. A quarter of a century later the once agrarian party hovered precariously close to the four per cent election threshold. During the long and unbroken decline, the party was a member of the centre-right bloc – yet was intermittently drawn to the Social Democrats. Throughout, it retained a strong focus on countryside, agrarian and environmental issues (with a particular emphasis on the decommissioning of nuclear power plants). By the late 1990s it was clear that the party's electoral strategy needed an urgent and comprehensive overhaul. In this effort we analyse this overhaul (including a rejection of left-leaning tendencies); its structural antecedents; its intrinsic success potential; and its, and the party's, future prospects.

Inledning

Centerpartiet är ett parti med färgstark men också tyngande modern historia. Vem under Thorbjörn Fälldins statsministerskap skulle till exempel ha kunnat gissa att partiet skulle komma att hovra strax ovanför fyraprocentsspärren 30 år senare? Hur förvandlades partiet från just ett centerparti som sneglade ömsom höger, ömsom vänster, till det synbarligen beslutsamt borgerliga parti vi hittar 2010? Vad hände med ”det första miljöpartiet”, och hur går traditionen som bondeparti ihop med ett nyutvecklat kärnfokus på näringsliv och marknadsliberalism? I partiets historia och därtill kopplade förändringsprocesser hittar vi väsentliga förutsättningar för dess framtid.

Vi inleder därför med en historisk exposé som leder fram till den förnyelseprocess som påbörjades i slutet av 1990-talet. Där stannar vi upp för att analysera förutsättningarna för denna process, innan vi fortsätter framåt och ser vad som verkar ha lyckats respektive *inte* lyckats med den strategiska förnyelsen. Vi avslutar med en kort analys av Centerpartiets framtidsutsikter.

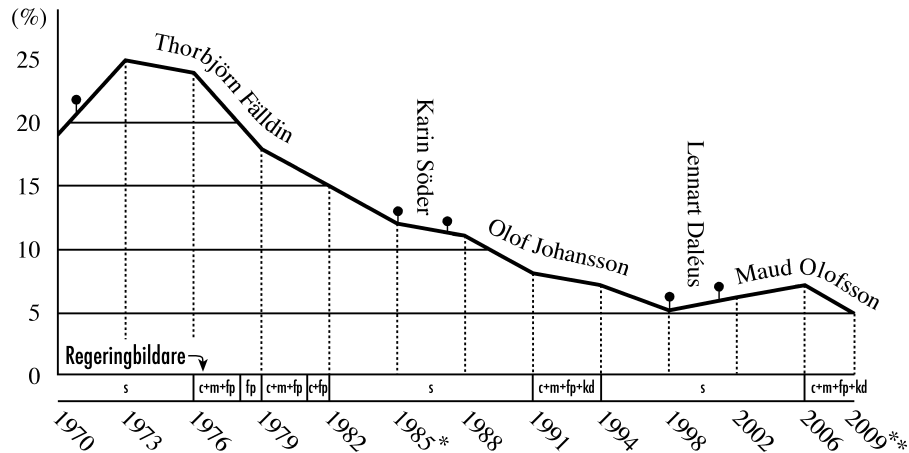
Centerpartiets moderna historia

Från bärande borgerligt parti till litet stödparti

1973 ledde Thorbjörn Fälldin sitt parti till den största valframgången någonsin (25,1 procent av rösterna). Under ett kvarts sekel efter denna historiska framgång försämrades valresultaten oavbrutet (figur 1), och partiet förvandlades efter hand från det

¹ Fil. dr Malena Rosén Sundström är verksam vid Globala politiska studier (GPS), Kultur och samhälle, Malmö högskola. Fil. dr Mikael Sundström är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Lunds universitet. E-post: malena.sundstrom@mah.se, mikael.sundstrom@svet.lu.se

Figur 1. Centerpartiets valresultat (%) och partiledare 1970-2006.

* Valsamverkan med KDS under namnet "Centern"

** Sifo opinionsundersökning 13/12, 2009 (5,2 %).
(Sifo 24/1, 2010: 5,0 %; 14/2, 2010: 5,6 %)
Källa: Novus Opinion

bärande borgerliga partiet till ett mindre stödparti, något som givetvis satt djupa spår i självbilden. Även teoretiskt kräver den stora nedgången att vi efter hand byter korn. Centern 1973 kan ses som en framgångsrik hybrid mellan ett folkrörelseparti och ett catch-all parti.² Det parti vi finner idag fortsätter visserligen att ha folkrörelserötter, men det politiska budskapet är betydligt snävare och man arbetar snarast med komplementstrategier för att locka nya väljargrupper.

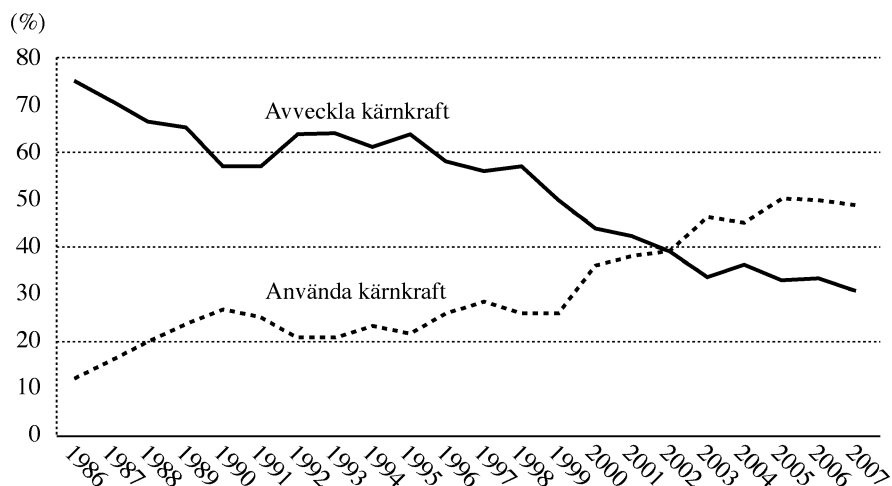
Kärnkraft – och svaghet

1973 var också året när centerstämman valde att ta avstånd från kärnkraft i Sverige – ett beslut som har gett stora politiska återverkningar för partiet, inte minst som opinionen radikalt ändrats över åren (figur 2).³ Initialt förvandlade frågan partiet till vad som kan ses som det första miljöpartiet. Den har samtidigt varit ett återkommande problem när det gällt samarbete med övriga borgerliga partier.

2 Enligt Otto Kirchheimer, som lanserade teorin kring partiers utveckling mot *catch-all* – förenklat uttryckt att partier vänder sig mot bredare väljargrupper i takt med sociala förändringar – gällde detta *integrerade* partier, då dessa företrädde allt för specifika intressen för att kunna utvecklas på detta sätt. Senare forskning har dock visat att det åtminstone finns element av catch-all-karaktär även hos dessa (se tex. Arter 1999; Costa Lobo 2008).

3 Intresset för kärnkraften som politisk sakfråga har därtill varit svagt. Harrisburg-olyckan och det åtföljande politiska tumultet som utmynnade i folkomröstningen 1980 gjorde energipolitik till det valets centrala fråga, men därefter har frågan varit ordentligt distanserad av andra politikområden (Oscarsson & Holmberg 2008: 227).

Figur 2. Folkopinion för att använda respektive avveckla kärnkraften (1986 – 2007).

Källa: Holmberg & Weibull. 2008: 24.

EU-splittringen

Partiledningen ställde sig 1990 bakom en ansökan om medlemskap i EG, men en majoritet av dess medlemmar och väljare var negativa. Partiledningen förordade ett ja inför den extrastämma som partiet höll våren 1994 för att definitivt avgöra frågan. Efter en maratondebatt blev partiets officiella linje ett ja, men Centerpartiet lät medlemmarna engagera sig för vilken sida de ville inför folkomröstningen i november 1994 (Lundgren Rydén 2000: 247f). I Sveriges första val till Europaparlamentet 1995 var en av de två invalda centerpartisterna, Hans Lindqvist, uttalad EU-kritiker.

I EMU-frågan valde Centerpartiet att som enda borgerliga parti ställa sig på nej-sidan, vilket svarade mot partiopinionen: 81 procent stödde partilinjen vid en mätning efter folkomröstningen 2003 (Holmberg 2004: 87). Under Maud Olofssons ledning har man efter hand rört sig i mer EU-positiv riktning, som förespråkare för ”ett smälare men vassare EU” (Sveriges Radio 040607).

Osäker politisk hemvist

Som tongivande parti kan det vara rationellt att styvnackat kämpa för sin synpunkt i frågor med närmast ideologiska förtecken. Ideologiska mål kan emellertid lätt komma att krocka med strategiska mål – inte minst politiskt samarbete. Detta kan delvis förklara Centerpartiets, sett över tiden, osäkra politiska hemvist. Det har historiskt varit svårt för partiet att samarbeta med framför allt Moderaterna, och man har haft samröre med olika socialdemokratiska regeringar.

1978 ledde oenighet kring kärnkraftsfrågan till att den första Fäldinregeringen sprack. Dödläget bröts när riksdagspartierna efter Harrisburgolyckan 1979 enades

om att hålla en folkomröstning om kärnkraftens framtid året därpå. Detta gjorde det möjligt för Centerpartiet att samregera med de två övriga partierna efter den knappa valsegern 1979. Moderaterna lämnade denna andra Fälldinregering 1981 efter att Centerpartiet och Folkpartiet gjort upp med Socialdemokraterna om en marginalskattereform i det som har kommit att kallas ”den underbara natten” (Nilsson 1998: 143ff).

Även om Centerpartiet 1983 vid sin stämma klargjorde att man eftersträvade ”borgerlig majoritet i riksdagen och en regering grundad på denna majoritet” (Nilsson 1998: 162), förblev känslan att partiet fann det svårt att förlika sig med högerflygeln i svensk politik.

Partiets närmast ideologiskt tvingande envishet kunde fortfarande skönjas i regeringen Bildt (1991-1994), då partiledaren Olof Johansson valde att lämna sin miljöministerpost när regeringen till sist gav klartecken att bygga Öresundsbron (Nilsson 1998: 219). Johansson var också en central aktör när Centerpartiet 1995 inledde ett tätt samarbete med Ingvar Carlssons socialdemokratiska regering. Det gav utdelning när man tillsammans med Socialdemokraterna och Vänsterpartiet kunde enas om att stänga kärnkraftverket i Barsebäck (Persson 2007: 163f). Under Göran Perssons tid som statsminister fördjupades samarbetet, och Centerpartiet fick placera medarbetare i finansdepartementet respektive försvarsdepartementet (Lagercrantz 2005: 90, 185f). Intern kritik riktades mot Johansson för ett allt för nära samarbete (Lagercrantz 2005: 214f, 228), och 1998 visade det sig att taktiken som fortsatts av Daléus inte föll väljarna i smaken. Frågan kom nu mindre att handla om hur man kunde realisera politiska mål än hur man skulle överleva som politiskt riksparti.

1998: vid randen till avgrunden

När börjar en ”förnyelse” i ett politiskt parti? Det går alltid att lokalisera element som arbetar för förnyelse bara man letar tillräckligt länge. Om man, som Centerpartiet självt, i efterhand väljer att identifiera 1998 som det år när förnyelseprocessen inleddes (Centerpartiets historia), kan man dessutom lätt anklagas för att blanda ihop utfall med ansträngning. 1998 gjorde partiet sitt sämsta val någonsin, medan det onekligen gick bättre 2002 – ergo, en lyckad förnyelse måste ha ägt rum i mellantiden. 1998 ersattes partiledaren Olof Johansson av Lennart Daléus – ergo, en markerad förnyelse bör ha inletts. Det är emellertid långt ifrån självklart att vare sig partiledarbyte eller förbättrade valresultat kan kopplas till genuina ansträngningar att förnya sig. Den nykläckte partiledarens valkampanj ”Det här är Lennart” blev ett fiasko (se t.ex. intervju med Daléus i DN 051204), och att inleda sin partiledartid med ett valnederlag är inget bra recept om man därpå avser leda ett genomgripande förändringsarbete. Daléus, som bland annat varit en central figur i energiuppgörelsen med Socialdemokraterna och Vänsterpartiet 1997 (Persson 2007: 164) var på ytan inte heller en uppenbar förnyare.

Trots dessa brasklappar anser vi att bedömningen att 1998 var en central vändpunkt för Centerpartiet i huvudsak är riktig. Partiledarbytet och motgången vid valurnorna gav förutsättningarna för den förnyelse som främst skulle komma att realiseras under Maud Olofsson. Kanske viktigast var att det efter 1998 års val blev uppenbart

att man stod med tårna på randen till avgrunden. Även en blygsam minskning av det kvarvarande väljarunderlaget riskerade nu att slå partiet ur riksdagen 2002. I ett sådant akut läge får röster som företräder en ”steady as she goes”-linje svårt att vinna gehör, vilket per definition ger förnyelseivrare initiativet. Just Centerpartiet har annars pekats ut som ett särskilt internkonservativt parti där respekten för starka regler och överenskommelser gjort att man envist ”hållit fast vid sitt program och sina grundläggande uppfattningar i många viktiga frågor” (Håkansson 2005: 93) trots försämrade valresultat.

Det fanns således en mylla där en kultur av äkta och genomgripande förnyelse kunde slå rot. Vad gäller Daléus, så är Göran Perssons kommentar att han ”stod för något slags Stockholmscenterparti som aldrig existerat” (Fichtelius 2007: 151) raljant, men pekar samtidigt – utan att Persson tycks reflektera över det – på centerledarens försök att attrahera en ny sorts väljare. *Allians för Sverige* blev möjlig för att Centerpartiet redan under Daléus inlett det nytänkande, som sedan plockades upp och förstärktes under Olofsson.

Inför förnyelsen: styrkor och svagheter

För att förstå Centerpartiets förnyelse måste man analysera det bagage partiet förde med sig in i processen. Vad var det egentligen som kunde och borde förnyas – och vad kunde lämnas orört?

Kärnkraftsfrågan hade orsakat förödande samarbetsproblem med resten av borgerligheten. Alldeles uppenbart skulle oppositionen rikta in sig på detta faktum, och hävda – med uppbyggliga historiska exempel som stöd – att samregerande skulle bli omöjligt med så olika uppfattningar representerade i samma regering.

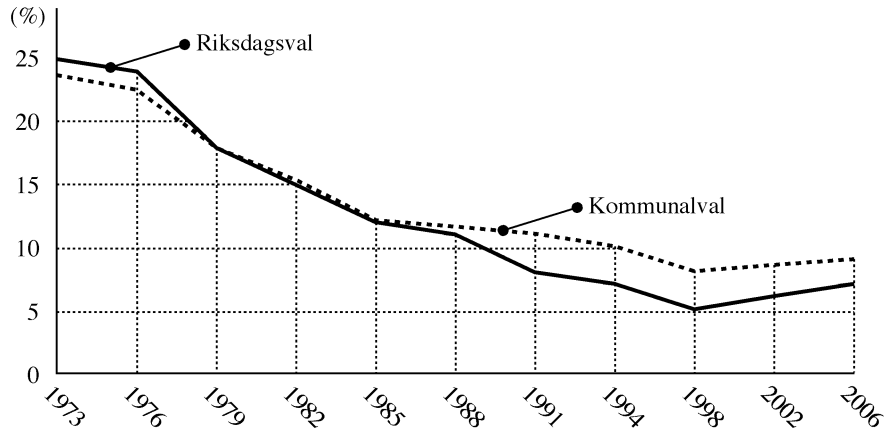
Partiet riskerade samtidigt att uppfattas som ett allmänt *motvallsparti*: *mot* kärnkraft, *mot* Euro, *mot* Öresundsbron. Trots dessa till synes starka åsikter uppfattade en stor del av valmanskåren att Centerpartiet stod för... inget särskilt. 1998 kunde endast 34 procent av väljarna identifiera en centerpartistisk profilfråga (med två undantag den lägsta registrerade siffran för något parti 1982-2006) (Oscarsson & Holmberg 2008: 225).⁴ Detta kan tolkas som ett utslag för att Centerpartiet fortsatte agera som ett slags catch-all parti, genom att presentera förslag ämnade att locka många olika väljargrupper, utan att man i väljarnas ögon haft storlek och/eller trovärdighet att kunna leverera så brett. En strategisk omställning måste i så fall åtgärda tendensen att bredd politiska smöret alltför tunt, och göra retoriken mer fokuserad så att framlagda förslag gjorde bestående intryck.

Mest kritisk var naturligtvis den förtvinade väljarbasen. En stämpel som luddigt fokuserat landsbygdsparti kryddat med spridda antipatier mot saker de stora väljargrupperna inte var intresserade av var problematisk. Det fanns inte längre en tillräckligt stor självklar centerpartistisk kärna på landsbygden att luta sig emot, och de bredare väljarskara hade gått förlorade under den obrutna 25-åriga nedgången efter 1973.

Det förekom emellertid även glädjeämnen att beakta inför förnyelsearbetet. Det första var att de lokala förgreningarna efter 1985 lyckats bättre än rikspartiet (figur 3).

4 Kd i valet 1985 (29 procent) respektive Vp 1991 (25 procent).

Figur 3. Centerpartiets resultat i riksdagsval respektive kommunalval 1973-2006 (%).

Källa: Statistiska centralbyråns valdatabas

Centerpartiet har konsekvent haft en högre andel ”kommunalstroende” (jämfört med riksdagsvalresultaten) än övriga partier (figur 4).

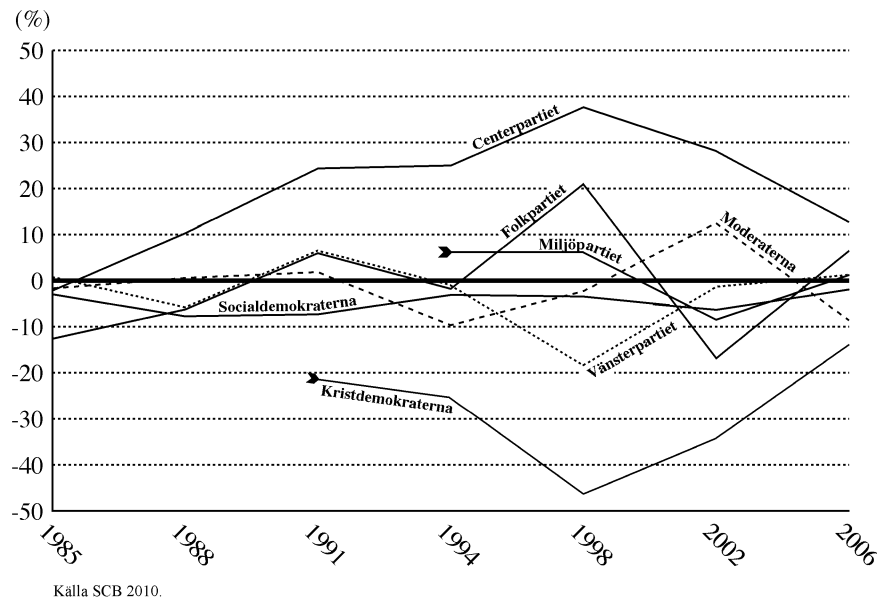
Det är förvisso vanskligt att i detalj jämföra partier av olika storlek som i figur 4 utan att samtidigt erbjuda överblicken i figur 3 för respektive parti, men Centerpartiets uthållighet att locka fler väljare kommunalt än nationellt är trots allt slående. I stor utsträckning måste den tillskrivas partiets starka och geografiskt väl spridda organisation och det faktum att man fortfarande har karaktär av folkrörelse – om än försvagad (jfr Håkansson 1995: 93; Christensen 2005: 189). Gedigen lokal förankring och många fötter på marken under valrörelser är resurser som i ett krisläge eventuellt kan mobiliseras ytterligare för att hjälpa moderpartiet. Varje förnyelsearbete måste givetvis vårda denna latenta styrka och helst omsätta *potentiella* riksdagsvalsstämmor till *faktiska* riksdagsvalsstämmor.

En annan faktor var omstuvningen av partiets ledning 1998.⁵ Daléus hämmades av sitt inledande valmisslyckande, men i Maud Olofsson hittade partiet en ambitiös förnyare som inte kunde kopplas till den historiska kräftgången. Oscarsson och Holmberg har argumenterat för att partiledares potentiella effekt som valmagneter i stor utsträckning är en medial chimär, medan de kan bli betydligt mer effektiva sänken (2008: 234, 246 ff). Som pådrivare av *interna* förändringsprocesser är läget förstås anorlunda, och en nystart i partitoppen ger signaler om förändring ute i partiförgringarna.

Politiskt hade miljöfrågor på nytt börjat engagera, och ”det första miljöpartiet” borde potentiellt kunna locka nya väljare. Problemet var snarast att miljöidentiteten var

5 Även förste vice ordförande Helena Nilsson av gick med Olof Johansson. Lennart Daléus blev ordförande, Andreas Carlgren förste vice och Maud Olofsson andre vice.

Figur 4. Skillnad i andel väljare i kommunalval jämfört med riksdagsval 1985-2006 (%).

nära förknippad med kärnkraftsmotståndet – om förnyelse inom detta område skulle kunna lyckas måste kärnkraftsproblematiken neutraliseras.

Centerpartiets förnyelse 1998-2010: ändrad politik, ändrade förutsättningar

En tydligare politisk hemvist

Maud Olofsson har tydligt fört Centerpartiet högerut, och visar hittills inget intresse att återuppta ett närmare samröre med socialdemokratin: ”Lennart Daléus [...] gör vissa positionsförflyttningar mot det borgerliga blocket, men det definitiva uppbrottet från ”mittens rike” kommer med Maud Olofsson, som gör mycket kraftiga markeringar om att centern hör hemma i borgerligheten” (Fichtelius 2007: 151). Sammanfattningen följs av utdrag från en intervju med Göran Persson där Olofssons partiledarskap analyseras. Uppenbarligen tänker sig Persson vid denna tid fortfarande Centerpartiet som möjlig partner för att i bästa fall nå alternativ majoritet efter valet 2002. Kanske viktigare är att han tycker sig se Maud Olofsson som en återgång till traditionella centervärden. Efter att alltså ha avfärdat Daléus som företrädare för ett Stockholmscenterparti ”som aldrig existerat”, menade Persson att ”Olofsson mera står för den klassiska bonderörelsen i lätt uppoppad version” (Fichtelius 2007: 151). I strid med denna analys valde Olofsson den svåra balansakten att röra sig högerut i jakt på nya väljare – inte minst i städerna – utan att för den skull alienera den traditionella väljarbasen på landsbygden. Strategiskt var detta ett stort steg, eftersom den invanda

men inte särskilt lyckosamma catch-all-strategin där man vädjat till en mängd olika väljargrupper från både höger och vänster till sist måste överges. För att lyckas var det nödvändigt att hitta vägar att länka samman de till synes omaka väljargrupperna.

Från landsbygdsparti till näringslivsparti

Centerpartiet har fått allt större prägel som ett *näringslivsparti*. Maud Olofssons roll som näringsminister har kommit att ytterligare förstärka detta fokus. Den ekonomiska krisen har gjort posten besvärlig – Olofsson har ofta fått bli regeringens ansikte när nedläggningar eller omstruktureringar hamnat i blickfånget. Samtidigt är strategin att satsa på näringsliv med särskilt intresse för småföretagande ett logiskt sätt att överbrygga en central förkastning i partiet, nämligen den mellan den traditionella väljarbasen på landsbygden och nytillkomna grupper (befintliga och framtida) i synnerhet i städerna. Denna så kallade *komplementstrategi* (jfr Håkansson 2005: 72), dvs. att satsa på nya frågor för att locka nya väljare, men utan att dessa satsningar får negativa konsekvenser för kärnväljarna,⁶ kan sägas ha varit lyckosam så här långt. Genom att stryka under lantbrukarnas roll som *entreprenörer* identifierar man likheter med andra typer av småföretagare, snarare än att markera skillnader mellan stad och land. Centerpartiet kan på detta sätt också fortsätta att bevaka traditionella glesbygdfrågor utan att tunna ut sin agenda – om småföretagande och entreprenörskap pekas ut som en framgångsrik, ja rent av nödvändig, modell för framtiden så spelar det ju mindre roll var ”kuvöserna” ligger. Det blir då istället logiskt att se till att entreprenörsandan på landsbygden inte stryps. Det är lätt att i Olofssons retorik till exempel finna kopplingar mellan infrastrukturella satsningar och glesbygdens behov – behov ägnade att just gynna entreprenörskap och skapa en ekonomisk bas för framtiden snarare än för att glesbygden som sådan har ett egenvärde (se t.ex. Centerpartiet 2007 samt riksdagens protokoll 2008/09:56).

Det skarpare fokuset tycks avspegla sig i statistiken över väljare som kan ange minst en profilerande valfråga för Centerpartiet. 1998 kunde som vi sett endast 34 procent av väljarna identifiera en sådan profilfråga; motsvarande siffra 2006 var 51 procent med tydligast profil i följande frågor: *ekonomi* samt *jordbruk/ decentralisering* (Oscarsson & Holmberg 2008: 225f). Dessa siffror beror självklart på en mängd olika faktorer, men ”entreprenörsbryggan” mellan just dessa båda sakfrågeområden gör att vi enklare kan förstå språnget från agrart fokuserat parti till förkämpar av en närmast nyliberal ordning (jfr. Ullenhag, DN Debatt 070312). Strategin tycks ha burit frukt. Andelen företagare som röstar på partiet har mer än fördubblats mellan 1998 och 2006, samtidigt som andelen jordbrukare som röstar på Centerpartiet också ökat – från 37 till 56 procent (Oscarsson & Holmberg 2008: 321).⁷ Man lockade också avsevärt fler höginkomsttagare 2006 än 1998 (Oscarsson & Holmberg 2008: 331).

6 Här finns således en tydlig skillnad mot den aspekt av catch-all-strategin som säger att ett parti uttryckligen nedprioriterar eller bortser från den grupp man ursprungligen företrädde, för att söka röster hos nya grupper (Kirchheimer 1990: 58-59).

7 Trots att fler jordbrukare röstar på partiet så minskar deras andel sett som centerpartistisk väljargrupp.

Balansgång om Europa

Ironiskt nog blir det (för partiet) bekymmersamma EU-medlemskapet en faktor som gjort denna centrala strategiska kursändring möjlig. Medlemskapet konkurrensutsatte Sveriges lantbrukare på ett helt annat sätt än tidigare – och för att möta denna situation tvingades de att tänka mer som entreprenörer än tidigare. Centerpartiets traditionella betoning på decentralisering har också kopplats ihop med relationen till EU och subsidiaritetsprincipen. Centerpartiets sympatisörer har efterhand blivit mer positiva till såväl EU-medlemskap som Euron, även om en majoritet fortfarande är mot EMU.⁸ Att det fortfarande finns en EU-kritisk opinion visade sig i provvalet inför Europaparlamentsvalet 2009: tre EU-skeptiker hamnade bland de sju främsta. Den mer EU-vänliga profilen gav inte heller någon utdelning i Europaparlamentsvalet. På sitt framtidskonvent i november 2008 hade man siktat på tre mandat men fick nöja sig med ett (DN 081112).

Hantering av energispöket

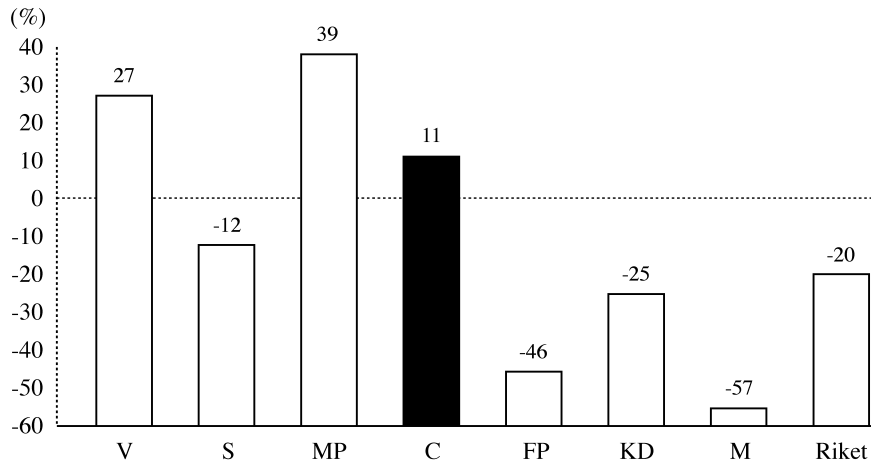
Uppgörelsen att öppna för ny kärnkraft som Centerpartiet ingick med de övriga allianspartierna i februari 2009 avförde till synes kärnkraftsfrågan som möjligt trätoämne inom regeringen. Frågan har dock fortsatt vara bekymmersam. Folkpartiet aviserade vid sitt landsmöte i november 2009 att det kommande valet borde bli ett ”kärnkraftsval”, och pläderade för utbyggnad av kärnkraften (se t.ex. DN 091121). Fp-strategin att koppla energidebatten och – något paradoxalt, historiskt sett – klimat/miljödebatten till just kärnkraften som möjlig räddare försatte Centerpartiet i en besvärlig position. Förutom att sprickorna i den energipolitiska borgfreden blottades, satte utspelet partiets interna problem under lupp⁹ – den interna opinionen fortsätter i denna fråga att påminna mer om Vänsterpartiets och Miljöpartiets (se figur 5)

Miljö fortsätter att vara en officiellt prioriterad profil för Centerpartiet. I idéprogrammet *Där människor får växa* från 2001, stryker man under den ekologiska dimensionen (Centerpartiet 2001). Miljöminister Andreas Carlgren är en synlig rikspolitiker, och har med EU-ordförandeskapet och klimatkonferensen i Köpenhamn 2009 haft mediernas intresse. Trots dessa gynnsamma faktorer – och en uppenbar politisk vilja – har Centerpartiet inte lyckats återetablera sig som ett självklart miljöparti. Den förändrade kärnkraftshållningen, som delvis tvingats på partiet för att det över huvud taget skulle kunna bli tal om en borgerlig allians och regering, är säkert en viktig förklaring här. En annan är Olofssons strategiska satsning på näringslivsfrågor, vilken över-

8 I november 2009 uppgav 37,8 procent av C-sympatisörerna att de skulle rösta ja till EMU och 45,8 procent att de skulle rösta nej (16,4 procent ”vet ej”). Av de i undersökningen som hade röstat på C 2006 uppgav 40,3 procent att de skulle rösta ja och 44,6 procent att de skulle rösta nej (15,2 procent ”vet ej”). I samma undersökning ställdes också följande fråga: ”Är du i huvudsak för eller emot det svenska EU-medlemskapet?” Av de som röstade på C 2006 svarade 56,4 procent för och endast 20,5 procent mot (med 23,1 procent ”vet ej”). Baserat på de som uttryckte C som partisympati i november 2009 var siffrorna: 56,9 procent för och 16,9 procent mot (26,2 procent ”vet ej”). Källa: EU- och Euro-sympatier i november 2009, SCB, Statistiska meddelanden.

9 Problemen inom partiet illustrerades tydligt i januari 2010 när centerpartistiska riksdagsledamöter aviserade att de inte tänker rösta ja till den kommande propositionen som formaliserar denna del av energiuppörelsen (Sveriges Radio 100130).

Figur 5. *Avveckla eller använda kärnkraft långsiktigt. Övervikt avveckla (%) 2008.*

2829 respondenter som angivit partipolitisk tillhörighet (resp. 3259 för hela riket), hade att välja mellan "avveckla snarast"; "avveckla, men använd reaktorerna tills de tjänat ut"; "använd och förnya, bygg ej fler"; "använd och satsa på fler reaktorer"; "ingen åsikt/ej svar". Källa: Hedberg & Holmberg 2009: tabell 2. (Rapporten ej sidnumrerad).

skuggar andra profilfrågor.¹⁰ Miljöpartiets stadiga tillväxt i opinionsundersökningarna 2009 måste för Centerpartiet vara oroande: det tycks som att Miljöpartiet till sist ses som så salongsfärdigt att alla typer av väljare med miljö som huvudfråga (dvs. även väljare som traditionellt vänt sig högerut) nu på allvar överväger att rösta miljöpartistiskt.

En starkare väljarbas?

Som vi sett tappade Centerpartiet under 25 år i det närmaste fyra av fem väljare. Även efter den svaga uppgången under Maud Olofssons ledning fortsätter partiets själva överlevnad att vara föremål för debatt. Holmberg och Oscarsson har konstaterat att Centerpartiets starka ställning bland jordbrukare och landsbygdsbor utgör både en fördel och en nackdel. Partiet har härigenom en stabil och lojal kärntrupp, men denna blir samtidigt allt mindre i takt med effektiviserade, men färre, jordbruk och en ökad urbanisering (Holmberg & Oscarsson 2004: 71f). Siffrorna i opinionsundersökningar från 2009 och början av 2010 pekar på ett mycket måttligt väljarstöd, och med ordentlig trängsel i den politiska mitten kvarstår nästan permanent hotet om att eventuellt trilla ur riksdagen. Som vi har antytt så finns det dock en del som tyder på att det strategiska entreprenörs- och näringsfokusets lyckats tvinna samman den gamla väljarbasen med nyare väljare. Partiet blev trots allt också riksdagens tredje största parti 2006, om än ordentligt akterseglat av Socialdemokraterna och Moderaterna.

10 På köpet har Olofsson tvingats hantera den miljömässiga PR-mardrömmen Vattenfall. Dess (eventuella) tankar att sälja delar av det svenska kraftnätet för att finansiera investering i brittisk kärnkraft, dess "pantsättning" av koncernen vid en tysk kärnkraftsolycka med ursprung i en av bolagets anläggningar och dess produktion av "smutsig el" med brunkol som energikälla är problematiska aspekter.

En förnyelsebonus på 1,8 miljarder: Centerpartiet blir en ekonomisk koloss

Centerpartiet är numera ett välbesuttet politiskt parti (DN 090913). Vid försäljningen av koncernen *Centertidningar* 2005 blev köpeskillingen 1,8 miljarder kronor (Sveriges Radio 051025), och även om förvaltningen drabbats av den pågående finansiella krisen – balansomslutningen för det helägda *Randello Invest* som förvaltar medlen sjönk 2008 till 1,54 miljarder från 1,66 miljarder året innan (Ratsit företagsrapport) – har man numera ekonomiska medel att utmana även arbetarrörelsen. Intäktsanalysen för 2008 redovisar ett inflöde av 50 miljoner kronor från egna bolag där avkastningen från tidningsförsäljningen är den absolut största posten (Centerpartiet 2008). Motsvarande siffra för Socialdemokraterna var ca 29,9 miljoner kronor (Socialdemokraterna: intäktsanalys 2008). Den organisatoriska trygghet detta skänker partiet bör inte underskattas. Där valarbetare i andra små partier skulle kunna drabbas av defaitism om opinionsmätningarna börjar se dystra ut, vet fotfolket i Centerpartiet att det finns närmast unika möjligheter att spendera verkligt betydande summor för att nå bättre medialt genomslag. Inte minst givet det faktum att väljarrörligheten just under den avslutande valrörelseperioden är stor (Oscarsson & Holmberg 2008: 211f) är det högst sannolikt att partiledningen om den ställs inför ett hotande katastrofval också väljer att öppna den tjocka plånboken.¹¹ I kombination med den väl utbyggda lokala organisationen minskar detta sannolikheten att partiet skulle åka ur riksdagen – och även om detta mot förmodan skulle inträffa innebär det inte ett knockoutslag för partiet.

Framtidsutsikter för Centerpartiet

Den okända faktorn inför valet 2010 är vad det på kort sikt innebär att till sist ha surrat sig vid rodet på en skuta som förlitar sig på enbart högervindar. Uppenbarligen har den tidigare politiska tvehågsenheten betraktats som ett strategiskt släpankare under Maud Olofssons rorsmannaskap (och tolkad som en ingrediens i en tidigare catch-all-liknande strategi tycks en sådan analys befogad). Ett skräckscenario för partiet är mojnande högervindar, samtidigt som en tidigare trogen vänsterfalang till sist kastar loss och exempelvis beger sig till Miljöpartiet. En intressant indikator att hålla utkik efter här – utöver själva valresultatet – blir 2010 års jämförelse mellan kommunalval och riksdagsval (som i figurerna 3 och 4). En plötslig vidgning av klyftan torde – grovt sett – tyda på att högerflytten inte haft fullt stöd ute i partiet.

Som regeringsparti, och med en partiledare som är mycket synlig i näringslivsfrågor, ställs förnyelsestrategin på sin spets. Det som eventuellt var höljt i ”programförklaringsstöcken” 2006 har vid det här laget antagit fastare former. Tyvärr, för Centerpartiet, kopplas just näringsliv lätt ihop med den fleråriga finansiella krisen. Det finns en risk att krisen särskilt missgynnar Centerpartiet i det kommande valet, även om komplementstrategin är långsiktigt sund. Centerpartiets komplementstrategiska innovation att med en avsmalnad retorik (näringsliv/entreprenörskap) *vidga* fångsnätet

11 Hur verkningsfull en TV-reklamkampanj egentligen är i Sverige är dock osäkert, givet att verktyget inte använts i någon större omfattning hittills. I ett direkt livsavgörande opinionsläge lär dock en sådan osäkerhet knappast inverka på ett eventuellt beslut att prova det i stor skala.

för att appellera till vitt skilda väljargrupper (jordbrukare/landsbygd/företagare) förtjänar annars att särskilt lyftas fram.

Den potentiella tillväxtkraften som miljöinriktat parti tycks däremot svårare att realisera. Energipolitiken fortsätter att spöka, och Miljöpartiet har allt starkare mutats i området. Att Centerpartiet plötsligt skulle vinna tillbaka stora väljarskaror genom sin miljöpolitik tycks föga sannolikt.

Trots att Centerpartiet får anses ha behållit sin karaktär av folkrörelseparti, om än i försvagad form (Håkansson 2005: 93f), har olika delar av medlemsopinionen under den gångna mandatperioden tvärt körts över. Detta gäller inte minst kärnkraften och EU. Det har förekommit intern kritik mot att beslutet att släppa på kravet om att avskaffa kärnkraften, ett beslut som inte föregicks av någon behandling inom partiet (Riksdag & Departement 090607) och en majoritet inom partiet är som vi sett fortsatt för avveckling (figur 5). Likaså fortsätter en majoritet av partiets väljare och sympatisörer att vara emot EMU. För ett parti med gedigen historia av interdemokratisk respekt kan detta om det fortgår bli besvärande.

Den avslutande frågan är vad som händer med förnyelsen vid en eventuell motgång i valet 2010. Att åter luta över åt vänster kan då tyckas lockande, men är förmodligen förödande – det tidigare vankelmodet betalade sig inte. Centerpartiet har dessutom ekonomisk uthållighet att härda ut länge nog för att komplementstrategin skall kunna sätta sig – vilket säkert är lättare i en uppåtgående konjunkturcykel.

Referenser

- Arter, David, 1999. From Class Party to Catchall Party? The Adaptation of the Finnish Agrarian-Center Party, *Scandinavian Political Studies* 22(2), s. 157-180.
- Centerpartiets historia. Tillgänglig på <<http://www.centerpartiet.se/Om-oss/Historia/2000-tal/>>, hämtad 091227.
- Centerpartiet, 2009. *Europas förenta krafter. Valmanifest inför Europaparlamentsvalet 2009*, tillgänglig på <<http://www.centerpartiet.se/Event/Partistamma-2009/Valmanifest-till-Europaparlamentsvalet-2009/>>, hämtad 091230.
- Centerpartiet, 2008. *Särskild partigemensam intäktanalys 2008*, tillgänglig på <<http://www.centerpartiet.se/Documents/om%20oss/PartigemensamCenterpartiet2008%202.pdf>>, hämtad 091220.
- Centerpartiet, 2007. ”Inlandet ligger i vinnarhålet”, artikel publicerad 071126, tillgänglig på: <<http://www.centerpartiet.se/Nyheter/Arkiv-2007/Maud-Olofsson-Inlandet-ligger-i-vinnarhalet/?type=1>>, hämtad 091229.
- Centerpartiet, 2001. *Där människor får växa. Idéprogram antaget i Västervik den 19 juni 2001*, tillgänglig på <<http://www.centerpartiet.se/Documents/ideprogram/ideprogram.pdf>>, hämtad 091230.
- Christensen, Dag Arne, 2005. ”Senterpartiene i Norge og Sverige”, i Demker, Marie och Lars Svåsand (red), *Partiernas århundrade. Fempartimodellens uppgång och fall i Norge och Sverige*. Stockholm: Santérus förlag.
- Costa Lobo, Marina, 2008. ”Parties and Leader Effects: Impact of Leaders in the Vote for Different Types of Parties”, *Party Politics* 14(3), s 281-298.
- DN 040413: ”Våghalsig Olofsson spelar högt”, tillgänglig på <<http://www.dn.se/nyheter/politik/vaghalsig-olofsson-spelar-hogt-1.260839?rm=>>>, hämtad 091228.

- DN 051204. ”Partiernas valbudgetar hemlighålls”, tillgänglig på <<http://www.presstext.se.ludwig.lub.lu.se/online/display.php?set=S1&xid=DN200512050073>>, hämtad 100101.
- DN Debatt 070312. ”Centerns nya nyliberalism är en fara för Alliansen”, inlägg av Erik Ullenhag (Folkpartiets partisekreterare).
- DN 081112. ”Bra skola Olofssons nya mål”, tillgänglig på <<http://dn.se/nyheter/politik/bra-skola-olofssons-nya-mal-1.464758?rm=>>, hämtad 091229.
- DN 091121. ”FP öppnar för mer kärnkraft”, tillgänglig på <http://www.dn.se/nyheter/valet2010/fp-oppnar-for-mer-karnkraft-1.998989>, hämtad 091227.
- DN 090913. ”Anonyma kampanjpengar fortfarande ett känsligt kapitel”, tillgänglig på <<http://www.dn.se/nyheter/valet2010/anonyma-kampanjpengar-fortfarande-ett-kansligt-kapitel-1.951610>>, hämtad 091220.
- Fichtelius, Erik, 2007. *Aldrig ensam alltid ensam. Samtalen med Göran Persson 1996–2006*. Falun: Sveriges Television och Norstedts.
- Hedberg, Per & Sören Holmberg, 2009. ”Åsikter om energi och kärnkraft”. *Preliminära resultat från SOM-undersökningen 2008*, tillgänglig på <http://www.som.gu.se/rapporter/energi_o_karnkraft_2009sh/energi_och_karnkraft_2009sh.pdf>, hämtad 091220.
- Holmberg, Sören & Lennart Weibull, 2008. *Svenska Trender 1986-2007*. SOM-rapport 2008: 19.
- Holmberg, Sören, 2004. ”Ännu inte marginaliserade partier”, i Oscarsson, Henrik & Sören Holmberg (red), *Kampen om Euron*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören & Henrik Oscarsson, 2004. *Väljare. Svenskt väljarbete under 50 år*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Håkansson, Anders, 2005. ”Vad styr partiets agerande?”, i Erlingsson, Gissur, Anders Håkansson, Karl Magnus Johansson & Ingvar Mattsson (red) *Politiska partier*. Lund: Studentlitteratur.
- Kirchheimer, Otto, 1990. ”The Catch-All Party”, i Mair, Peter (red), *The West European Party System*. Oxford: Oxford University Press.
- Lagercrantz, Arvid, 2005. *Över blockgränsen. Samarbetet mellan centerpartiet och socialdemokraterna 1995-1998*. Hedemora: Gidlunds förlag.
- Lundgren Rydén, Lizelotte, 2000. *Ett svenskt dilemma. Socialdemokraterna, centern och EG-frågan 1957-1994*. Avhandlingar från Historiska institutionen i Göteborg, 23.
- Nilsson, Carl-Erik, 1998. *Ett centerparti och dess hövdingar*. Stockholm: Nerthus förlag och Norrtelje Tidning.
- Novus Opinion*. Tillgänglig på <http://www.novusopinion.se/userfiles/file/VB_v7_2010.xls>, hämtad 100227.
- Oscarsson, Henrik & Sören Holmberg, 2008. *Alliansseger. Allmänna valen 2006*, del 4. Göteborgs universitet/ Statistiska centralbyrån. Tillgänglig på <http://www.scb.se/statistik/publikationer/ME0106_2006A01_BR_04_ME04BR0801.pdf>, hämtad 091220.
- Persson, Göran, 2007. *Min väg, mina val*. Stockholm: Bonniers.
- Ratsit företagsrapport*, tillgänglig på <http://www.ratsit.se/5566569579-Randello_Invest_AB>, hämtad 091220.
- Riksdagens protokoll 2008/09:56. *Riksdagens partiledardebatt den 14 januari 2009*, tillgänglig på <<http://www.riksdagen.se/Webbnav/index.aspx?nid=101&bet=2008/09:56&guid={19D6AFFE-FEF5-4F28-BFEE-A0D752EAF76E}>>, hämtad 091229.

Riksdag & Departement, 090607, ”Maud Olofsson föreslår sänkt arbetsgivaravgift”, tillgänglig på <http://www.rod.se/politikomraden/arbete_och_naringsliv/Maud-Olofsson-vill-avskaffa-allman-loneavgift-for-alla-enmansforetag/>, hämtad 091229.

SCB, 2009. *EU- och Euro-sympatier i november 2009*, Statistiska meddelanden.

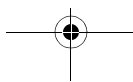
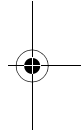
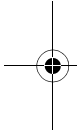
SCB, 2010. *Statistikdatabas Allmänna val, valresultat*, tillgänglig på: <<http://www.ssd.scb.se/databaser/makro/Produkt.asp?produktid=ME0104>>, hämtad 091220.

Socialdemokraterna: Socialdemokraternas intäktssammanställning för 2008, tillgängligt på <<http://www.socialdemokraterna.se/upload/central/dokument/pdf/ekonomi/intaekts-sammanstallning%20socialdemokraterna%202008.pdf>>, hämtad 091230.

Sveriges Radio 040607. ”Centern imiterar Perssons vallöften”, tillgänglig på <<http://www.sr.se/cgi-bin/isidorpub/PrinterFriendlyArticle.asp?DagensDatum=2004-06-07&Artikel=425919&ProgramID=83>>, hämtad 091126.

Sveriges Radio. 051025. ”Centertidningar sålt för 1,8 miljarder”, tillgänglig på <<http://www.sr.se/ekot/artikel.asp?artikel=720081>>, hämtad 091226.

Sveriges Radio. 100130. ”Centerpartister kan stoppa ny kärnkraft”, tillgänglig på <<http://www.sr.se/ekot/artikel.asp?artikel=3407538>>, hämtad 100215.

■ Bland blåklint och totempålar

Om det kulturella tillståndet i Folkpartiet Liberalerna

KATARINA BARRLING HERMANSSON¹

Learning party organisational culture through ritual. The case of the Swedish Liberal Party

This article deals with the question whether there has been a change of organisational culture within the Swedish Liberal Party. The empirical basis of the study is a comparison between the party culture as we know it from previous research, and the culture as expressed in speeches by the newly installed party leader at the party congress where he was elected. The problem is analysed using anthropological concepts of culture and ritual, the theoretical point of departure being that the party congress constitutes one of the most important rituals in a party, and as such is used by the party to demonstrate its own culture. The conclusion is that no cultural change has taken place, and that the Liberal Party's culture of nuance and skepticism appears to be a solid one.

The totem is above all a symbol, a tangible expression of something else. But of what?
(Durkheim 1912/95: 208)

Ska vi pröva det, alla tillsammans! Böj på knäna! Åååh, WE!
(Folkpartiets landsmöte 2007)

Den 7 september 2007 fick Folkpartiet Liberalerna en ny ordförande: Jan Arne Björklund, bördig från sjuhäradsbygden och yrkesofficer med majors grad (Folkpartiet 2009). En officer i svensk politik av i dag är iögonfallande som en påfågel i en flock änder. Inte minst om denne officer på officerens vis pekar med hela handen i ett parti där det inte är generalen utan docenten som är hjälte. Bilden av Björklund är inte heller den av en nyansernas mästare. Tvärtom har han gjort sig känd för att ha ett klart och tämligen enkelt budskap, som han gärna framför på ett klart och tämligen enkelt vis. Han har också haft rykte om sig att kunna vara kompromisslös och hård vid förhandlingsbordet, och motsvarar inte direkt sinnebilden av en nyanserad och resonerande mittenpolitiker (Bergström 2007; Knutsson 2007). Björklund har också beskrivits som en ledare som på viktiga punkter avviker från partikulturen (Madestam 2009: 188–189), som en otypisk folkpartist och som ett talande tecken på att folkpartiet sedan 2000-talets början genomgått en ”kulturrevolution” (SvD 2007). Denna

¹ Fil. dr Katarina Barrling Hermansson är verksam vid Institutionen för samhällsvetenskaper, Linnéuniversitetet.

E-post: katarina.barrling.hermansson@lnu.se

Tack till redaktörerna och den anonyma granskare som lämnat värdefulla kommentarer.

bild av honom avviker också från den folkpartistiska kulturen såsom denna beskrivits i forskningen, inte minst dess förkärlek för nyanserade och problematiserande budskap (Madestam 2009: 186; Barrling 2004: 134).

Den fråga som inställer sig är därför om kulturen i Folkpartiet genomgått en radikal förändring, en revolution rentav? En ”otypisk” partiledares tillträde borde innebära ett gyllene tillfälle att markera övergången till något avgörande nytt – förutsatt att en förändring faktiskt ägt rum. Frågan besvaras genom att undersöka vilka kulturella föreställningar som kommer till uttryck i de tal Björklund höll vid sin installation 2007 och jämföra dessa med partikulturen som vi känner den från tidigare forskning. Björklunds tal tjänar med andra ord som indikator på det kulturella tillståndet i partiet. Som kulturellt lackmustest är han dubbelt intressant, i kraft av att vara partiledare och kulturell avvikare. Partiordförandens starka ställning i en utpräglad partidemokrati som den svenska gör att just ledarens tal äger särskild tyngd (Möller 2009: 29). I sin egenskap av ”otypisk folkpartist” är Björklund också särskilt intressant för i den mån han i sitt tal inför partiet formulerar sig på ett ”typiskt” folkpartistiskt sätt så säger det mer om de folkpartistiska åhörarna och deras kultur än om talaren själv. Hur och varför det är så skall vi återkomma till.

Med partikultur menas föreställningar och värderingar som präglar det sociala sammanhang som ett parti utgör, men som ligger vid sidan av idéprogram och sakpolitik. Här ryms bl.a. uppfattningar om vad som utmärker en god politiker, hur politiskt arbete bör bedrivas och kunskapssyn (Barrling 2004: 29). Många partiforskare har framhållit hur väsentlig denna typ av gemensam föreställningsvärld är för att förstå ett parti (Panebianco 1988: 24 – 30; Kitschelt 1988: 149f). Samtidigt är kulturfaktorn tämligen utforskad i statsvetenskapen: ”always important in theory but generally troublesome in operationalised practice” (Heidar & Koole 2000: 17). Också hos politikerna själva finns en insikt om partikulturens betydelse, för som Leijonborg uttrycker det:

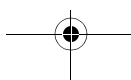
Men ytterst är det bara de som kan den här kulturen inifrån som verkar ha förmodan att bli partiledare. Och där finns en märklighet, det är en väldigt stark kultur som präglar partierna och för att kunna existera i den krävs det, verkar det som, en lång erfarenhet av den (Madestam 2009: 211).

Ritualen – kulturens högtalare

I den här artikeln undersöks kulturen genom att studera en av partiets viktigaste ritualer, det landsmöte där ny partiordförande väljs.² Den teoretiska utgångspunkten är den sociologiska teoribildning vars innebörd är att ett av de bästa sätten att identifiera, ”avlyssna”, en grups kultur just är att studera dess ritualer (Marshall 2002; Trice & Beyer 1984; Kimball 1960; Durkheim 1915/1965: 420). Grundtanken är att ritualen ger en bild av kulturen i koncentrat.

Rituals are episodes of repeated and simplified cultural communication in which the direct partners to a social interaction, and those observing it, share a

2 Landsmötet är partiets högsta beslutande organ och hålls vartannat år (Folkpartiet 2007d).

mutual belief in the descriptive and prescriptive validity of the communication's symbolic contents (Alexander 2003: 527).

Ritualen framställer sålunda rådande gruppvärden. Därmed inte sagt att den nödvändigtvis utgör en alltigenom harmonisk kuddhörna, där alla håller om och med varandra. Den kraft som ligger i makten över gruppens föreställningsvärld gör att ritualen kan dra till sig både maktutövning och maktkamp (Hermanowicz & Morgan 1999: 199), och den har beskrivits som en viktig del i skapandet av det Schattschneider (1960: 71) kallar "the mobilization of bias" (Lukes 1975: 302). Den individ som talar inom ramen för en ritual behöver heller inte dela de föreställningar vederbörande ger uttryck för (Alexander 2004: 529). Oavsett graden av enighet anger ritualen, som citatet visar, vad som är den påbjudna kulturen. För att undersöka vilken kultur som står stark i en grupp är ritualen därför särskilt väl lämpad som material.

Att undersöka det kulturella tillståndet genom ritualen

Frågan om det kulturella tillståndet i Folkpartiet besvaras genom att undersöka Björklunds tack- och installationstal vid partiets landsmöte hösten 2007. Skälet är att talen är en del i vad som är att beteckna som en av partiets viktigaste ritualer, ett argument som utvecklas nedan.

Det teoretiska ramverket på det rituella området är omfattande, men lider viss brist på klara definitioner. Dessa har koncentrerat sig på ritualens konsekvenser, i stället för att tydligt definiera dess komponenter (Roth 1995: 315, 320). I alltför stor utsträckning har definitionen varit att en ritual är en aktivitet som leder till kulturell sammanhållning (Lukes 1975: 297), vilket inneburit tendenser till cirkelargumentation. För att undvika detta kommer denna artikel först att visa att landsmötet 2007 motsvarar ett antal formella kriterier för en ritual, vilka hämtas ur teoribildningen på området. Därefter görs en jämförelse mellan den kultur som kommer till uttryck i de tal som partiordföranden håller inom ramen för denna ritual och partikulturen som vi känner den från tidigare forskning. Partikulturen operationaliseras med utgångspunkt i tre dimensioner som härleds ur tidigare forskning om partikulturen i Folkpartiet (Madestam 2009; Barrling 2004).

Det landsmöte som studeras är sålunda det då Björklund tillträdde, 2007. Analysen av det kulturella tillståndet utgår från de två tal Björklund höll som ny partiordförande, tacktal samt installationstal. Allt material rörande landsmötet är hämtat från partiets officiella hemsida och består av text-, ljud- och bildokument. Metoden är kvalitativ.

Vad är en ritual?

Ritualen har beskrivits som en formstyrd verksamhet av symbolisk karaktär (Lukes 1975: 291). Det rör sig sålunda om en verksamhet med krav på *formbundenhet*, där *symbolen* spelar en fundamental roll. Att ritualens handlingar inte fyller samma syfte som vardagens, innebär inte att de skulle vara meningslösa eller godtyckliga, utan att det syfte de fyller är symboliskt (Alexander 2004: 528; Barnard & Spencer 1996: 490). Ett

välkänt exempel är nattvarden, där måltiden inte syftar till näringsintag utan till att uppgå i en större kristen gemenskap. En ritual behöver dock inte vara religiös och en betydande del av forskningen på området är inriktad mot just profana ritualer (Alexander 2004; Marshall 2002; Hermanowicz & Morgan 1999, Barnard & Spencer 1996: 490; Kimball 1960: xvi; Lukes 1975: 303). Till exempel har Lukes beskrivit allmänna val som en av demokratins viktigaste ritualer och här ligger den symbolverkan kraften i rösthandlingen, vilken ”reinforces the belief, in which there is normally little truth, that elections give /the citizen/ an influence over government policy” (1975: 304). Symbolerna kan vara mer eller mindre materiella till sin natur. Från oblater, röstsedlar och totempålar till tankefigurer, idéer och uttryckssätt som alla utgör symboler i den bemärkelsen att de representerar något större än sig själva (Lukes 1975: 290; jfr Barrling 2004: 23). Även personer, levande eller döda, kan i en ritual utgöra symboler i denna mening (Sidney Verba, citerad i Lukes 1975: 295) och därmed framträda som gruppens hjältar (eller skurkar). Det rituella handlandet kan också delvis överensstämja med det som görs vardagsvis, där då vardagshandlingen tillmätts symbolisk status genom att äga rum inom ramen för en ritual (Hermanowicz & Morgan 1999: 200).

Vidare utgör ritualen en social aktivitet för en given grupp. Som nämnts ligger det ett värde i att inte på förhand anta att ritualen föranleder känslor av social gemenskap (Roth 1995: 302; Lukes 1975: 296—298). Även om den frågan bör hållas empiriskt öppen är det tydligt att ritualens huvudsyfte setts som social ordning genom skapandet av *kollektiv identitet och gruppsammanhållning* (Alexander 2004: 528; Hermanowicz & Morgan 1999: 197; Barnard & Spencer 1996: 490). Vad en ritual som fungerar i enlighet med detta syfte gör är att inge gruppledammarna en genuin känsla av social gemenskap och i förlängningen därmed sammanhållning och social ordning (Marshall 2002: 360).

Den *rytmiska rörelsen* slutligen, har beskrivits som något av ritualens särmärke (Marshall 2002: 364; Durkheim 1995: 218). Man har i senare forskning också pekat på den omfattande forskning som visar att rytmen i sig påverkar hjärnan på ett sådant sätt att det framkallas både känslor av gemenskap och upprymdhet, t.o.m. extas, något som ytterligare förstärks när hela gruppen utövar en rörelse tillsammans (Marshall 2002: 364; Becker 1994).

Folkpartiets landsmöte 2007 som ritual

Av programmet 2007 kan utläsas att mötet med kringaktiviteter börjar kl. 11.00 den 6 september och avslutas senast kl. 16.00 den 9 september. Mötet har 17 förhandlingspass, med tydliga angivelser om innehåll: politikområden under behandling, nomineringar och val av partistyrelse och ordförande, tal etc. Infogat finns också måltider och socialt inriktade aktiviteter. Det anges att ”Drink finns att köpa i Konserthuset inför landsmötesmiddagen” 19.30–20.00 och att ”Landsmötesmiddag i Konserthusets foajé med underhållning och dans” påbörjas 20.00. Ingen slutpunkt är satt denna kväll, till skillnad från de övriga dagarna då middagen vid visst klockslag avbryts för förhandlingspass och eventuella extrapass. Trots dess profana prägel inrymmer mötet även en ”landsmötesgudstjänst” (Folkpartiet 2007b). Innan dagordningen fast-

ställs och röst- och justeringsdelegation noteras till protokollet ägnas också utrymme åt att redogöra för olika ordningsregler, vilken procedur som gäller för att begära ordet, praktiska påminnelser om att tänka på ljudnivån, ta med handlingar etc. (Folkpartiet 2007c). *Formbundenheten* är med andra ord tydlig.

Landsmötet inleds med att en sångerska talar till församlingen från scenen:

Ni står så, stadigt och sen så böjer ni på överkroppen så att det blir **WE!** (*engelsket uttal*) Ska vi pröva det? Alla tillsammans! Böj på knäna! Åååh, WE! Fast utan WE! För jag tycker att det blir litet fjolligt, utan i stället för WE! så tar vi den här klappen så att allt liksom sker, man böjer på knäna, **böj** på knäna! Jag **ser** er! Åh, klapp! Klapp! (*pianomusik börjar*)

Strålande! Sen nästa moment i det här är att man vågar liksom böja på knäna och ta steg. Vi börjar ditåt. Är ni med? Vänster klapp, höger! Underbart, fortsätt! (*sången börjar*)

Sometimes in our lives we all have pain, we all have sorrow...

Sångerskan håller landsmötet i rörelse samtidigt som hon sjunger "Lean on me", anspelar på *Lejonkungen*, sjunger "Var nöjd med allt som livet ger", där landsmötet på hennes uppmaning sjunger vissa partier. Slutligen uppmanas landsmötet att, på motsvarande sätt som vid en gudstjänst, resa sig och till tonerna av "Son of a Preacher Man" inträder avgående partiordförande Leijonborg (Folkpartiet 2007c). I bakgrunden tronar partiets blomstersymbol, blåklint, i stiliserad och i naturlig form.

Momentet rymmer flera teoretiskt intressanta komponenter. Den *sociala gemenskapen* är genomgående och vävs samman med *rytmisk rörelse*. Ord som "tillsammans" och "WE!" framträder tydligt och budskapet i "Lean on me" är entydigt: ensam är inte stark. Uppmaningen att landsmötet skall röra sig på ett visst sätt resulterar i en stor samlad rörelse. Sångerskan väljer efter en stund att byta ut WE! mot en handklapp. Den symboliska kopplingen mellan "WE!" och klappen tydliggörs, och förstärks av att hela landsmötet klappar samtidigt och i takt. Den rituella *symbolen* framträder även genom det övriga valet av sånger: "Var nöjd med allt som livet ger", sagt av en björn med plats i de mest trofasta vännernas Panteon, därtill igenkänd från ett annat rituellt sammanhang med stark kollektiv laddning: svensk julafton. "Son of a Preacher Man", slutligen får en både symbolisk och bokstavlig verkan genom att Leijonborg är son till en pastor (Sveriges riksdag 2007: 151) och därtill en av partiets frälsargestalter genom valframgången 2002.

Som genomgången av landsmötets inramning visar finns ritualens formkrav tillgodosedda. Formbundenheten finns här; upptagenheten vid den sociala gemenskapen är genomgående, liksom symbolspråket och även den rytmiska rörelsen intar en framträdande plats.

Valet av just landsmötet 2007 motiveras av att den ritual som omgärdar valet av en ny ledare är av särskild vikt. Lukes har beskrivit demokratiska val som den liberala demokratins viktigaste politiska ritual, dels beroende på den centrala plats de intar i dessa samhällens föreställningsvärld, dels på grund av det massdeltagande de medför (1975: 304). Landsmötet är som nämnts partiets högsta beslutande organ och därmed partiets motsvarighet till det Lukes beskriver. Mot bakgrund av partiordförandens

starka ställning i en utpräglad partidemokrati som den svenska (Möller 2009: 29), äger ett landsmöte med val av ny ordförande en alldeles särskild tyngd.

Här skall också nämnas att partiledarrollen är en balansakt. Å ena sidan gå före, å andra sidan anpassa sig till sina anhängare (Möller 2009: 27). Om ledaren anpassar sig till partikulturen i sina tal är detta ett argument för att kulturen står stark – i synnerhet som Björklund, som ovan nämnts, bär tydliga drag av kulturell avvikare, av ”otypisk” folkpartist. Som teorigenomgången visat torde de kulturella föreställningar han ger uttryck vid denna ritual stå starka i den grupp partiet utgör, även om han inte själv skulle omfatta dem. Men innan vi går in på artikelns kärnfråga, vilka kulturella föreställningar som förmedlades i Björklunds tal vid det landsmöte då han tillträdde, krävs en mer ingående beskrivning av den folkpartistiska kulturens karaktär.

Folkpartiets kultur – vad vet vi?

Beskrivningen av den folkpartistiska kulturen utgår från två studier: Madestam (2009) och Barrling (2004). Madestams slutsatser rör särskilt ledaridealet, Barrlings riksdagsgruppen. Mycket talar dock för att riksdagsgruppens kultur i viktiga avseenden liknar den i partiet som helhet (Barrling 2004: 64). Dessutom gör riksdagsgruppens starka ställning i Folkpartiet (Madestam 2009: 163) att denna kan antas spela en särskilt betydelsefull roll som normbildare i detta parti. Kulturer är trögrörliga ting som inte förändras över en natt (Jasper 2005), och den beskrivning som tecknas i Madestam och Barrling speglar förhållanden som kan antas gå långt tillbaka i tiden. Studiernas resultat är också att beteckna som i huvudsak samstämmiga.

Ett grundläggande kulturdrag är synen på sig själv som bärare av en rationell hållning där självkritik och reflektion utgör väsentliga inslag vid sidan av att vara påläst och kunnig i sak. Folkpartiet hyser en övertygelse om att partiets ideologi tillhandahåller en *metod* (den kritiska rationalismen) som korrekt tillämpad ger sanna svar. Genom saklig, nyanserad och kritisk analys finner folkpartisten först efter hand sin ideologiska ståndpunkt i en given fråga (Madestam 2009: 186; Barrling 2004: 134). Gruppen anser samtidigt att denna kunskapssyn inte alldeles lätt låter sig förenas med tidens krav på tydliga och snabba budskap. Ambivalensen gäller särskilt synen på ledaren som förutsätts vara tydlig, utan att för den skull kasta resonemangen över ända (Madestam 2009: 180, 188–190; Barrling 2004: 111, 134).

Utmärkande är också stoltheten över det liberala idéarvet och idéernas starka ställning (Madestam 2009: 174; Barrling: 2004: 293). Man ser förvisso en svaghet i att vara ett politiskt parti med förhållandevis svag organisation och en begränsad skara kärnväljare, men å andra sidan framhålls obundenheten vid klasser och intressen som en moralisk styrka (Madestam 2009: 167; Barrling 2004: 132–135; jfr Malmström 2005: 145).

Partikulturens dimensioner

Med utgångspunkt i framställningen ovan kan vi härleda tre dimensioner som fångar huvuddragen i den folkpartistiska kulturen. Det är dessa som Björklunds tal skall stäl-

las mot. Varje dimension har en extrempunkt (idealtyp) som den folkpartistiska partikulturen tenderar åt (anges först i framställningen):

1. Stolthet över det egna idéarvet kontra avståndstagande.

Indikatorer på

- stolthet: direkta påståenden om stolthet, resonemang där idéarvet och tidigare ledargestalter åberopas i uppskattande ordalag.
- avståndstagande: direkta påståenden om att den egna idétraditionen är problematisk, att en ny tid kräver en ny form av liberalism, att de lösningar folkpartiet tidigare stått för inte är gångbara idag.

2. Nyanserat problematiserande kontra raka besked.

Indikatorer på

- nyanserat problematiserande: framhålla vikten av/tillämpa nyanserade resonemang, problematiseringar, argument för och mot, kritiskt förhållningssätt, frånvaro av polariseringar.
- raka besked: avsaknaden av det ovanstående, motsatsställningar, polariseringar och förenklingar.

3. Teoretiskt perspektiv på politik kontra praktiskt.

Indikatorer på

- teoretisk inriktning: hänvisningar till vetenskap, teoribildning, ett formellt och abstrakt uttryckssätt.
- praktisk inriktning: åberopande av ”verkligheten”, önskemål och behov hos ”vanliga människor”, generalisering utifrån enskilda konkreta fall, talspråk.

Jan Björklunds landsmötetal

Stolthet över det egna idéarvet kontra avståndstagande

”1900-talet kom till stora delar att tillhöra socialismen. Men 2000-talet tillhör liberalismen” (Björklund 2007b: 1). Citatet är representativt för den framskjutna plats det liberala idéarvet intar i Björklunds tal överhuvudtaget. Termen liberal återkommer flitigt. I det kortare tacktalet två gånger (Björklund 2007a), i installationstalet 13 gånger, och därutöver nämns ”socialliberal” sex gånger och ”stadsliberal” en gång (Björklund 2007b).³ Genomgående uttrycks dels en tydlig identifikation med liberalismen, dels en vilja att förknippa liberalismen med uteslutande goda värden, och den knyts också till hjältegestalter i partiets historia, bland andra Bertil Ohlin (b:2,4) och Anders Chydenius (b:6).

Björklund berör även diskussionen om att det skulle råda en konflikt mellan ”kravliberalism” och socialliberalism i partiet. Han står ”främmande” inför indelningen och fastslår att ”Folkpartiet är Sveriges Socialliberala parti”. Han nämner att det kan finnas skäl till självkritik, att ”omhändertagargamentaliteten” ibland kan ha gått för

3 Referenserna till Björklunds tal förkortas fortsättningsvis a och b.

långt, men slutsatsen är att ingen verklig konflikt föreligger. Frågan ges visst utrymme och Björklund betonar partiets ursprung i både en frisinnad och en stadsliberal tradition (b:2). Personer som kommit att förknippas med socialliberalismen, Waldemar Svensson och Bengt Westerberg, blir goda symbolgestalter för denna riktning (b:2), liksom företrädare för den äldre socialdemokratin (b:5). Samtidigt tar han avstånd från nutida socialdemokrati som företrädare för en ”ålderdomlig moral” (b:7).

Nyanserat problematiserande kontra raka besked

På flera sätt bekräftas den gängse bilden att Björklund inte är en politiker som snor in sig i invecklade resonemang. Han har nära till polariseringar och one-liners och drar ofta långtgående slutsatser utifrån enskilda fall. Anhängare av planekonomi rekommenderas en sedelärande tur till Nordkorea (b:2), feminismen har tagits över av ”tokstollar på vänsterkanten” (b:7), och socialdemokraternas dubbla moral är inte dubbelt så bra (b:5).

Men detta är inte hela sanningen. Mot bakgrund av den allmänt omfattade bilden av Björklund är det anmärkningsvärt att han med sådant eftertryck lyfter fram det nyanserade resonemanget i sitt installationstal. Utöver vad som redovisades i föregående avsnitt, argumenterar han för att krav och socialt engagemang är två sidor av samma mynt (b:3), pekar på svårigheten att förena en fungerande psykiatrisk vård med en human inställning (b:5), framhåller att självkritik är befogad på bl.a. områden som miljö och jämställdhet (b:6, 7), att dechargeutskottets kritik även drabbar honom själv (a:1). Han t.o.m. hyllar det problematiserande resonemanget som princip. I frågan om signalspaning apostroferar han dystopierna *1984* och *Kallocain* och säger:

Jag ska gärna erkänna att målkonflikterna ofta är svåra. /---/ Efter mycket långa diskussioner och överväganden så har vi i vårt parti kommit fram till att tillåta buggning vid allvarliga misstankar om grov brottslighet och att vi nu lagreglerar den militära signalspaning som har funnits utan lagstöd sedan andra världskriget. Men jag är stolt att tillhöra ett parti där sådana beslut inte tas lättvindigt, utan där målkonflikterna verkligen vänds och vrids ut och in.

Vad gäller det kritiska ifrågasättandet knyter han det dessutom till sin egen person och beskriver hur han under sin militära bana bitvis föll in i en ”rå” och ”könsförnedrande” jargong, något han tar avstånd från i dag (b:6).

Björklunds utläggning om socialliberalismen som behandlats ovan säger också något om talets förhållande till nyansdimensionen. Vad Björklund gör är att tydligt framhålla att han är så till den grad stolt över partiets ideologiska historia att han, trots en tydlig borgerlig tendens, även omfattar dess mer vänsterinriktade delar med stolthet. På folktopartistiskt vis påminner han om att ”å-ena-sidan-å-andra-sidan”-resonemanget i detta parti vilar på solid idéhistorisk grund i och med att partiet springer ur ett par liberala inriktningar. När Björklund framhåller båda delar i den folktopartistiska liberalismen speglas inte bara socialliberalismen, utan även den del i partikulturen som innebär att man skall vara nyanserad. Björklund visar här inte bara prov på stolthet över idéarvet, utan också på den förmåga att förhålla sig nyanserat till politik som är så högt skattad i partikulturen.

Teoretiskt kontra praktiskt perspektiv på politik

Björklunds tal utgår mer från konkreta exempel än teoretiska resonemang. Han berör ofta egna erfarenheter, ibland även tillkortakommanden (b:6,7). Kritiken av politiska motståndare är inte sällan av det slaget att den generöst tolkat skulle beskrivas som just personlig. En mer kritisk iakttagare skulle beskriva det som argumentation *ad hominem*. Som exempel kan nämnas att mot hyresrätter anförs att Sahlén, Persson och Ulvskog äger sina hem och att de därmed representerar dubbelmoral (b:5); Nuders ordval kallas "klantigt" (b:3) och en uppmaning till Sahlén, Nuder och Ulvskog lyder: "Sluta sura! Upp med mungiporna! Var litet glada!" (a:2).

Det talspråkliga präglar helhetsintrycket. Utöver vad som ovan redovisats kan nämnas att svenskarna lider av "äldersnoja" (b:3) och ett starkt argument för offentlighetsprincipen är möjligheten att "hålla koll" på makthavarna (b:6). Sonen hänvisas till som "min äldste kille" (b:7) och Björklund resonerar om vad Staaff skulle ha sagt om "partiledarjobbet" (a:2). Björklunds tal har såtillvida en retorisk form som kan sägas ligga närmare köks- än seminariebordet.

Vardagstonen genomsyrar talen så att den förtar effekten av de mer abstrakta delarna. Det är här som talen tydligast avviker från den folkpartistiska kulturen. Detta är dock en sanning med modifikation. För det första finns hos Folkpartiet en vilja att kombinera det förnuftsbaseade och abstrakta med känslor (Barrling 2004: 114) och särskilt på partiledaren ställs krav på tydlighet (Madestam 2009: 181), i Björklunds fall som nämnts dessutom uttryckligen genom valberedningen (Folkpartiet 2007 a). För det andra skall nämnas att det finns en teoretisk figur vilken som nämnts är genomgående i alla dessa tal: liberalismen och det liberala idéarvet. Det är här som det teoretiska perspektivet främst kommer till uttryck, även om Björklund också här ofta väljer att knyta idévärlden till människor och konkret verklighet.

Ritualen som maktmedel

Vår genomgång tydliggör två saker. För det första visar Björklund prov på det partiet efterfrågat: en tydlig politiker. Björklund formulerar sig slagkraftigt, konkret och vardagligt. För det andra färgas hans tal parallellt av partikulturens värderingar. Björklund hyllar det liberala idéarvet, inte minst de mer vänsterorienterade delarna och socialliberalismen (dimension 1). Han framhåller det nyanserade och problematiserande som ett föredöme (dimension 2). Den aspekt som framkommer minst är den teoretiska kunskapssynen, men detta är å andra sidan inte heller en sida som han tar avstånd från eller kritiserar (dimension 3).

Slutsatsen är att Björklund i långa stycken gör den folkpartistiska kulturen sina reverenser. Resultatet är ingalunda självklart. Som teorigenomgången visat kan ritualen utgöra en arena för maktkamp. Det är ingen naturnödvändighet att en nytillträdd ledare påbörjar sitt ledarskap med samling. Tvärtom: just här finns utrymme att ifrågasätta grupperingar inom partiet och kasta gamla sanningar över bord. Den påbjudande kraft som ligger i ritualen gör den till en lämplig arena för att (om)forma gruppens föreställningsvärld (Lukes 1975:302). Även inom partiforskningen finns besläktade resonemang om att ett av de tillfällen som ger störst utrymme för förändring är en ny partiordförandes tillträde (Harmel & Janda 1994). Till detta skall läggas att Björklund,

genom valberedningens motivering ”tydlig och handlingskraftig” och det enhälliga valet av honom (Folkpartiet 2007 c), har ett starkt mandat. Därigenom ges han utrymme att avvika från det nyanserade och resonerande, men trots detta hyllar han dessa sidor i partikulturen. Att han avstår från att utmana dessa föreställningar talar för att idéarvet och det nyanserade draget tillhör heligheterna i partiet, oavsett om Björklund själv omfattar detta synsätt eller ej.

Frågan rör sålunda inte om Björklund verkligen menar vad han säger. Det viktiga är att han säger det han säger och att han gör det i detta sammanhang. I sitt installationstal. Inför en grupp partikamrater som hålls samman av vissa politiska idéer men också av ett alldeles eget sätt att se på vad kunskap är och hur man bäst når fram till den: med nyanserade resonemang och självkritisk hållning. Oavsett Björklunds egen personliga hållning talar detta för att dessa kulturella föreställningar står starka i gruppen. Antingen omfattar han dem, och i så fall har Folkpartiet valt en ledare som utgör en tydlig exponent för denna kultur. Eller så omfattar han dem inte, men inser att de har en sådan förankring i partiet att det vore ett för stort risktagande att ifrågasätta dem.

I denna undersökning har uppmärksamheten varit riktad mot hur vissa kulturella föreställningar kommer till uttryck genom ritualen. Motsvarande äger sin giltighet för den föreställningsvärld som den politiska ideologin utgör. Utifrån denna studie går det också att dra vissa slutsatser om det ideologiska tillståndet i Folkpartiet. För det första har analysen berört även ideologiska påståenden (om än betraktade från ett partikulturellt perspektiv). Vi har visat att socialliberalismen har en tillräckligt stark ställning i partiet för att en partiordförande inte skall vilja eller böra inleda sin bana med att ifrågasätta den. Detta trots att partiet, alltsedan Westerbergs öppningar vänsterut inför valet 1994, haft en tydlig högerposition (Malmström 2005:158). Socialliberalismen är inte heller inskriven i partiprogrammet.⁴ När Björklund med ord lyfter fram socialliberalismen får den, oavsett om han själv är socialliberal eller ej, konsekvenser: det ger socialliberalismen legitimitet.

För det andra är det så att när Björklund hyllar det nyanserade resonemanget som inte vill förenkla får det även ideologiska implikationer. Det gör att folkpartister som, rätt eller fel, anser att svåra samhällsproblem inte har enkla lösningar och löses med raka besked ges råg i ryggen. Folkpartiet är nämligen ett parti där en kulturell dimension, kunskapssyn, är nära sammanflätad med ideologi, dvs. där frågan om hur man bäst söker svar på politiska frågor omgärdas av en kulturellt formad föreställning om kunskap, nämligen den att det inte finns några färdiga politiska svar utan att partiets ideologi ytterst ligger i ”metoden att fatta beslut” (Ullsten, Madestam 2009:174). Denna studie tyder på att detta är en föreställning med fast förankring i Folkpartiet.

Vad ritualens teori lär oss är att betrakta talesättet ”bara festtalsretorik” med viss skepsis, åtminstone om festen är en ritual. Ord är inte oskuldsfulla. Ord är bärare av föreställningar om rätt och fel. Ritualen är en arena där ord och andra symboler utgör grunden för symbolisk makt: ”the power to define the situation” (Hallet 2003: 133). När Lukes kopplar ritualen till Schattschneiders ”mobilization of bias” gör han oss uppmärksamma på att ritualen är en fråga om mer än mjuk gemenskap och blåklint. Det är en fråga om just denna form av makt.

4 Till skillnad från hos norska Venstre, Malmström 2005:149.

Sammanfattande slutsatser

Låt oss så avslutningsvis återvända till vår inledande fråga. Har det skett en förändring av den folkpartistiska kultur som kan antas ha varit rådande de senaste decennierna, en kulturrevolution? Vad analysen av Björklunds tal visar är att svaret på den frågan är *nej*. Det dominerande intrycket är att Björklund följer snarare än utmanar partikulturen, särskilt då det nyanserade draget och stoltheten över det egna idéarvet. Den omständigheten att han visserligen formulerar sig konkret och vardagligt ger inte heller det stöd för att påstå att partikulturen skulle vara satt i fråga. Skälet är att tidigare forskning, som nämnts, indikerar att just tydlighet är en egenskap som även inom den nyanserade och teoretiska folkpartikulturen efterfrågas hos just ledaren. Mot denna bakgrund är det mest anmärkningsvärda att Björklund inte avviker mer än han faktiskt gör. När inte ens en ”otypisk folkpartist” som Björklund, därtill med ett så starkt mandat, utmanar grunddragen i partikulturen framstår det som osannolikt att någon kulturrevolution ägt rum. Tvärtom framstår det som att den gamla kulturen står stark i Folkpartiet.

Referenser

- Alexander, Jeffrey C., 2004. ”Cultural Pragmatics: Social Performance between Ritual and Strategy”, *Sociological Theory* 22, s 527—573.
- Bartling Hermansson, Katarina, 2004. *Partikulturer. Kollektiva självbilder och normer i Sveriges riksdag*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Barnard, Alan & Spencer, Jonathan, 1996. *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*. London: Routledge.
- Becker, Judith, 1994. ”Sounding the Mind. Music and Trance”, *Leonardo Music Journal* 4, s 41—51.
- Bergström, K.G., 2007. ”Kommer bli spänningar i alliansen”. Publicerad på SVT:s hemsida, 15 juni, tillgänglig på <http://svt.se>, citerad 12/11 2009.
- Björklund, Jan, 2007a. ”Tacktal efter valet till partiledare”, Folkpartiets landsmöte 8 sep, tillgänglig på <http://www.folkpartiet.se>, citerad 27/10 2009.
- Björklund, Jan, 2007b. ”Tillsammans lyfter vi Sverige”, installationstal, Folkpartiets landsmöte 8 sep, tillgänglig på <http://www.folkpartiet.se>, citerad 27/10 2009.
- Durkheim, Emile, /1912/1995. *The Elementary Forms of Religious Life*. New York: Free Press.
- Folkpartiet, 2007a. ”Handlingskraftig och tydlig”, Pressmeddelande från folkpartiets valberedning 15 juni, <http://www.folkpartiet.se>, citerad 20/11 2009.
- Folkpartiet, 2007b. *Program för landsmötet 2007*, tillgängligt på <http://www.folkpartiet.se>, citerad 5/2 2009.
- Folkpartiet, 2007c. ”Om oss>Landsmöte 2007>Se hela landsmötet på film”, tillgänglig på <http://www.folkpartiet.se>, citerad 4/2 2009.
- Folkpartiet 2007d. *Partistadgar för folkpartiet liberalerna*, antagna av landsmötet 2007, tillgängliga på <http://www.folkpartiet.se>, citerad 4/2 2009.
- Folkpartiet, 2009. ”Jan Björklund > Om Jan”, tillgänglig på <http://www.folkpartiet.se>, citerad 28/12 2009.
- Hallet, Tim, 2003. ”Symbolic Power and Organizational Culture”, *Sociological Theory*, 21(2), s 128—149.
- Harmel, Robert & Janda, Kenneth, 1994. ”An Integrated Theory of Party Goals and Party Change”, *Journal of Theoretical Politics* 6(3), s 259 – 287.

- Heidar, Knut & Koole, Ruud, 2000. "Approaches to the Study of Parliamentary Party Groups", s 4–22 i Heidar, Knut & Koole, Ruud (red), *Parliamentary Party Groups in European Democracies. Political parties behind closed doors*. London: Routledge.
- Jasper, James, 2005. "Culture, Knowledge and Politics", s 115–134 i Janoski, Thomas, Alford, Robert R., Hicks, Alexander M. & Schwartz, Mildred A. (red), *The Handbook of Political Sociology: States, civil societies, and globalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kimball, Solon T., 1960. "Introduction", i van Gennep, Arnold, *The Rites of Passage*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Kitschelt, Herbert, 1988. "Organization and Strategy of Belgian and West German Ecology Parties. A New Dynamic of Party Politics in Western Europe?", *Comparative Politics* 20(2), s 127–154.
- Knutsson, Mats, 2007. Aktuellt, SVT, 6 sep 2007, tillgänglig på <http://svt.se>, citerad 10/12 2009.
- Lukes, Steven, 1975. "Political Ritual and Social Integration", *Sociology* 9(2), s 289–308.
- Madestam, Jenny, 2009. *En kompis pappa och en yttlig djuping. Partieliters ambivalenta partiledarideal*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Malmström, Cecilia, 2005. "Folkpartiet och Venstre. Liberala partier i Sverige och Norge", i Demker, Marie och Svåsand, Lars (red), *Partiernas århundrade. Fempartimodellens uppgång och fall i Norge och Sverige*. Stockholm: Santérus förlag.
- Marshall, Douglas A., 2002. "Behavior, Belonging and Belief: A Theory of Ritual Practice", *Sociological Theory* 20(3), s 360–380.
- Möller, Tommy, 2009. *Politiskt ledarskap*. Malmö: Liber.
- Panebianco, Angelo, 1988. *Political Parties: Organization and Power*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Roth, Andrew L., 1995. "'Men Wearing Masks': Issues of Description in the Analysis of Ritual", *Sociological Theory* 13(3), s 301–327.
- Svenska Dagbladet, 2007. "Jan Björklund en otypisk folkpartist", pulicerad 8 september 2007, tillgänglig på <http://www.svd.se>, citerad 14/12 2009.
- Sveriges riksdag, 2007. *Fakta om folkevalda. Riksdagen 2006-2010*. Stockholm: Riksdagsförvaltningen.
- Trice, Harrison M. & Beyer, Janice M., 1984. "Studying Organizational Cultures through Rites and Ceremonials", *The Academy of Management Review* 9 (4), s 653–669.

■ Vänsterpartiet

Med historien in i framtiden

JÖRGEN HERMANSSON¹

The Left Party – Back to the Future

This article argues that the Left Party now is back where it once started, as a typical left-socialist party. The communist era has definitely been put to an end. Hence it is misplaced to attack the Left Party for having difficulties to adhere to the ideals of democracy. The problem is not that the party does not embrace democracy as a principle. On the contrary, the party may rather be seen as ultra democratic. The Left Party does however have an ambivalent attitude towards democracy, but it is then its practical side that causes problems. During its long communist period, no one invited the party to parliamentary power positions. The party is not used to deal with political power and has adapted to this subordinated position in Swedish politics. But the only way to remain clean is to stay outside. In September 2010 the Swedish people will decide if this is possible.

Sommaren 2010. Vänsterpartiet ingår i en rödgrön trepartialians som förklarat sig beredd att bilda en koalitionsregering efter höstens riksdagsval. Aldrig tidigare har partiet stått så nära den politiska kommandohöjden. För vilket annat parti som helst vore detta liktydigt med framgång.

För Vänsterpartiet har makten emellertid alltid varit ett problem. Det var så det började våren 1917. När det socialdemokratiska partiet som bäst förberedde sig för att träda in i sin första regering, valde en minoritetsgrupp under ledning av Zeth Höglund att lämna moderpartiet och bilda Sveriges Socialdemokratiska Vänsterparti (SSV). Det nya vänstersocialistiska partiet var antimilitaristiskt, starkt kritiskt mot den centralism som präglade den socialdemokratiska partiapparaten och synnerligen skeptiskt mot den ministersocialism som man ansåg slagit rot inom den socialdemokratiska ledningen. Parlamentariska maktambitioner var inget som tilltalade vänstersocialisterna. Fram till dess att tiden var mogen, skulle kampen främst föras utanför de parlamentariska församlingarna (Schmidt 1996).

Hur kan vi förstå dagens Vänsterparti? När Lars Ohly uttalar sig som framtida statsråd ges knappast intrycket att partiet efter nittiotre års ökenvandring äntligen står vid sina drömmars mål. Och i *Vänsterpress* ger partimedlemmar uttryck för oro över att partiet håller på att reduceras till ett proffillöst parlamentariskt kompromissparti.

¹ Jörgen Hermansson är professor vid Statsvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet.
E-post: jorgen.hermansson@statsvetuu.se
Jag vill tacka redaktörerna och en anonym granskare för värdefulla synpunkter.

Hur mycket finns egentligen kvar av kommunismen? Kan det vara så att partiet fortfarande är troget sitt ursprung och de idéer som präglade 1917 års vänstersocialister?

Forskningen om vänstern satt på rätt spår

Vänsterpartiet har alltid varit ett litet och parlamentariskt marginaliserat parti. Trots detta har partiet lockat till sig forskare. Förklaringen är givetvis att partiet kan uppvisa en synnerligen dramatisk historia med kopplingen till Sovjetunionen och kommunismen som huvudingredienser.

I forskningen om det parlamentariska spelet och kampen om väljare och regeringsmakt, har dock Vänsterpartiet varit näst intill frånvarande. I många studier tas partiet med endast för att göra framställningen komplett. Det är betecknande att vi talar om en samlingsregering under Andra världskriget fastän ett av riksdagens partier ställdes utanför.

Det finns dock undantag. När Erlander breddade sin ministär i början av 1950-talet och gjorde Bondeförbundet till regeringsparti, spelade kommunisterna indirekt en viktig roll (Ruin 1986: 82). Erlander kunde vara tämligen säker på att i alla avgörande omröstningar få stöd av det kommunistiska partiet, men han ville för allt i världen undvika att hamna i det slags situationer som till exempel drabbade Carl Bildt när Ny demokrati var vågmästare i början av 1990-talet.

Det finns en hel del historiska studier av hur de svenska kommunisterna försökte implementera riktlinjer som kom från Moskva (Hirdman 1974; Josephson 1976). Huvudmönstret är att det ryska inslaget i partiets politik var en tung belastning. De svenska kommunisterna ansträngde sig för att framstå som nationellt relevanta och kunde tidvis även hävda sig väl i kampen om den svenska arbetarklassens lojalitet. Socialdemokratiens hårdhänta behandling av kommunister utlöste ibland även motreaktioner. Här och var har det också funnits miljöer av ”troende” kommunister för vilka drömmen om ett Sovjetsverige hölls levande trots alla rapporter om Stalins illdåd (se Hermansson 1977; 1980). Den samlade bedömningen är dock att det svenska kommunistpartiet har kunnat tillgodoräkna sig vissa framgångar trots och inte tack vare att man har marknadsfört sig som bärare av kommunismens idé.

Statsvetarna har främst intresserat sig för partiets idéer och i början av 1980-talet skrevs inte mindre än tre avhandlingar om dess idé- och programutveckling (Hermansson 1984; Lindkvist 1982; Holmberg 1982). En recensent skrev träffande (om Hermansson 1984) att partiets liv beskrivs som en enda stor kongressdebatt. Det var förmodligen tänkt som en kritisk anmärkning, men i sak var det inte alls någon dum karakteristik av vad som har präglat Vänsterpartiet och dess föregångare.

I dessa avhandlingar tecknas bilden av hur det svenska kommunistpartiet lösgjorde sig från den ryska kommunismens ideologiska tvångströja (se främst Hermansson 1984). Idéutvecklingen är starkt sammanlänkad med interna partistrider. Skiftet från SKP till VPK i mitten av 1960-talet var en första viktig brytpunkt. En allmänt radikal och internationellt orienterad vänstersocialism blåste liv i Hilding Hagbergs Moskva-trogna kommunistparti. I tidskriften *Tidsignal*, som under några år gavs ut parallellt med den officiösa partitidskriften *Vår Tid*, återupplivades ett oförskräckt förhåll-

ningssätt till politik och samhälle, som inte setts inom partiet sedan 1917 års vänstersocialism.

CH Hermanssons VPK – namnbytet skedde 1967 – kom i allt väsentligt att bli en kompromiss mellan gamla traditionalister och nya modernister. Omvandlingen av partiet förhindrade tillkomsten av en ny vänstersocialistisk partibildning av det slag som uppstod i Norge och Danmark. Förmodligen räddade det också partiet från att reduceras till en dogmatisk sekt av en storleksordning som fordrar att man räknar i promille.

Utvecklingen av VPK kan inte förstås utan att beakta 1968. Det som några år tidigare hade framträtt som en antiauktoritär och odogmatisk ny vänster, förvandlades i ett slag till en ny typ av dogmatism. Men nu var det inte till Moskva man vände sig för att få facit. Det intellektuella klimatet i början av 1970-talet anmodade VPK att formulera ett partiprogram som var teoretiskt hållbart. Den nya ideologiska tvångströjan var kravet på marxist-leninistisk stringens. Partiet hade i princip frigjort sig från gammelmunkommunismen, men den nya formeln för ideologisk renlärighet gav utrymme åt kommunistiska kvarlevor.

Den mest betydelsefulla komponenten var härvidlag tanken att Sovjetunionen och de socialistiska planekonomierna objektivt sett utgjorde en progressiv motkraft till imperialismen och de kapitalistiska ekonomierna. Inte ens när gammelmunkommunisterna lämnade partiet och bildade APK i slutet av 1970-talet kunde VPK formulera sig entydigt om bristen på demokrati i de socialistiska länderna. Den marxistiska analysens idé om objektiva klassintressen låg som en våt filt över den interna debatt om demokrati som aldrig fick blomma ut i början av 1980-talet (Hermansson 1984).

Det finns således en grund till att statsvetare, liksom journalister, fortsätter att plåga ledande vänsterpartister med frågor om deras inställning till kommunismen och demokrati. Och det blir inte bättre av att Lars Ohly påstår att han fortfarande betraktar sig som kommunist, även om han numera undviker termen (se Wikiquote; ”Ohly”). Men kanske är det numera ett villospår, åtminstone om vi vill förstå dagens Vänsterparti.

I Barrling Hermanssons (2004) avhandling om kulturen hos den svenska riksdagens partigrupper framträder en bild av Vänsterpartiet där dess kommunistiska förflutna är totalt frånvarande. Vänsterpartiets partikultur framstår som den diametrala motsatsen till det klassiska kommunistpartiets demokratiska centralism och stränga partidisciplin. Vänsterpartiet skildras som en samling vänsterintellektuella teoretiker och individualister, för vilka oppositionsrollen är den enda tänkbara. Det empiriska underlaget för undersökningen härrör från slutet av 1990-talet, men mer anekdotiska evidens från 2000-talet talar för att den avslöjar något som är centralt för att förstå dagens Vänsterparti.

Barrling Hermansson har ingen ambition att förklara denna partikultur och hon gör inga historiska tillbakablickar. Men för den historiskt bevandrade är det uppenbart att hennes analys lika gärna skulle ha kunnat handla om den grupp vänstersocialister som 1917 bildade föregångaren till dagens parti. Precis som dagens vänsterpartister hade Zeth Höglund, C.N. Carleson, Ture Nerman, Carl Lindhagen, Fabian Månsson och flera andra dåtida vänstersocialister en påtagligt intellektuell framtoning. Och de var starka personligheter som hade svårt för att underordna sig kollek-

tivets ledband (Schmidt 1996; Björck 1994, 157ff). De var i både teori och praktik allt annat än kommunister.

Slutsatsen av detta är att den relevanta frågeställningen vad gäller Vänsterpartiet inte längre bör handla om dess kommunistiska förflutna och i vad mån partiet rent principiellt är anhängare av politisk demokrati eller ej. Vår återkoppling till 1917 års vänstersocialism och partiets ursprung anvisar ett annat spår. För vänstersocialismen är det inte demokratin som *princip* som skapar problem. Vänstersocialister är som regel snarast ultrademokrater. Men vänstersocialister brukar ha problem med demokratin som *praktik*, den praktik som innebär att man kan bli tvungen att kompromissa och att man också tvingas ta ansvar. Uppfattad på det sättet handlar inte 2000-talets strid mellan traditionalister och förnyare om partiets kommunistiska arv, utan om hur vänstersocialismen ska förhålla sig till det parlamentariska vardagsarbetet, till den reellt existerande demokratin.

Ideologin – allt annat än kommunism

Vänsterpartiets nuvarande partiprogram är från 2008. Anslaget är storslaget:

I alla tider har människor drömt om och kämpat för en värld där ingen behöver gå hungrig, en värld utan förtryck och utan krig. Ropen på bröd, frihet och fred ekar genom historien. Förutsättningarna att förverkliga drömmarna har aldrig varit större än i dag. Alla skulle kunna ha tillräckligt med mat, rent vatten, bostad, utbildning och hälsovård. Ändå svälter tiotusentals barn ihjäl varje dag. Människor hålls nere i fattigdom och förnedring. Kvinnor utnyttjas och förtrycks i en könsbestämd maktstruktur som genomsyrar allt och alla. Jordens resurser föröds och miljön förgiftas. Det måste inte vara så här. Världen kan och måste förändras (s 3).

Här påminns vi inte bara om Marx eget storvulna manifest utan också om Rousseaus anspända kungörelse om människans upprättelse. Det uppdrag som förelägs är formidabelt, men liksom i det radikala upplysningstänkande väjer man inte för ansvaret. Framställningen är genusteoretiskt uppdaterad, men Vänsterpartiet placerar tydligt in sig i en tvåhundraårig socialistisk idétradition.

Ingen kan missa att Vänsterpartiet fortfarande har Marx som lärofader, men perspektivet i det nya partiprogrammet är bredare och formuleringarna för det mesta mindre ängsligt sekteristiska. Det är inte bara satsen om att "Vänsterpartiet är ett socialistiskt och feministiskt parti på ekologisk grund", som vittnar om detta:

De socialistiska och feministiska idétraditioner, som vänsterpartiet är en del av och för vidare, bygger på övertygelsen om alla människors lika värde. Det är idétraditioner som hyllar förnuft och kritiskt tänkande och utgår från en tilltro till alla människors skapande förmåga. De ser kvinnor och män som självständiga, tänkande individer, kapabla att skapa sig själva som människor i samverkan med andra (s 3).

Vi känner igen marxismen i detta – åtminstone i de versioner som tar fasta på den unge Marx – men framför allt är detta en bekännelse till upplysningstänkandet.

Klassanalys samsas med genusteori och ekologi

Det marxistiska idéarvet är som allra tydligast i kritiken av den rådande samhällsordningen. Och precis som hos Marx själv rymmer analysen två helt olika ansatser, dels ett sätt att resonera som gör anspråk på att vara objektivt vetenskapligt, dels formuleringar som är starkt moraliserande och värderande.

Vänsterpartiets klassanalys påminner om en promemoria i sociologi, med prydliga definitioner av arbetarklass och borgarklass, samt påpekande att det även finns grupper – t.ex. akademiker, högre tjänstemän och småföretagare – ”med motsägelsefulla erfarenheter av klassamhället”. Dessa mellanskikt har dock ”ett långsiktigt intresse av att alliera sig med arbetarklassen för att bryta storfinansens makt” (s 4).

Den objektiva klass- och intresseanalysen övergår sedan till en levnadsnivåmätning i miniatyr:

Klassförtrycket yttrar sig främst i ojämlikhet vad gäller makt och inflytande i samhället. Arbetarklassen har även generellt sett lägre materiell levnadsstandard, drabbas hårdare av ohälsa och arbetsskador och har inte samma tillgång till kultur och utbildning (s 4).

Så långt är texten ganska lik motsvarande genomgång av det kapitalistiska samhället i det gamla VPK-programmet. I det nya partiprogrammet får emellertid marxismen idémässig konkurrens av både feminism och ekologi.

Klassanalysen kompletteras med en motsvarande analys av patriarkatet, som inte ska uppfattas som en ”biprodukt av kapitalismen utan en självständig maktfaktor i samhället” (s 5). I den akademiska striden om patriarkatets grund väljer programskrivarna en radikalfeministisk inriktning: ”Patriarkatet har sin materiella grund i reproduktionen, den sociala verksamhet där människor föder och fostrar nya generationer” (s 5).

Det ekologiska synsättet är tämligen försiktigt formulerat. Den centrala tanken är att vi människor inte kan ”överskrida ekosystemets bärkraft. Då drabbar det oss själva, kommande generationer och andra arter” (s 7). Programmet pekar tydligt ut människan som huvudansvarig för de problem som drabbar oss och anvisar i samma andetag vem som har ansvar för att lösa problemen. Mot bakgrund av dagens partipolitiska debatt framstår det inte som särskilt radikalt. Men jämfört med partiets klassiska program är det ett markant nytänkande. Texten är renons på det slags produktivkraftssvärmeri som särskilt präglade 1961 års program, det sista under namnet Sveriges Kommunistiska Parti, det klassiska namnet för ett parti med rötterna i den kommunistiska internationalen.

Analysen av det befintliga samhället avslutas med en normativ betraktelse. Domen mot det kapitalistiska samhället är hård:

Vi lever i en orättvis, ohållbar och orimlig värld (s 8).

Och det är, enligt Vänsterpartiet, uppenbart att det inte går att åstadkomma någon verklig förbättring inom ramen för rådande maktförhållanden och med traditionella politiska lösningar.

Demokrati i humanismens namn

Programmet gör som brukligt en åtskillnad mellan kortsiktiga och långsiktiga mål. De kortsiktiga målen är i och för sig nog så övergripande, men kan ändå uppfattas som knutna till ett handlingsprogram för den kommande mandatperioden. Rubrikerna är belysande: Allas lika värde, Makten till folket, Internationell samverkan, Hållbar utveckling och rättvis fördelning, Valfärd åt alla, Makt över arbetet, samt Gemensamt ägande och ekonomisk demokrati. Den som följer modern svensk politik blir inte heller förvånad över innehållet. Det ger i grova drag uttryck för en radikal vänsterpolitik.

Det bör dock noteras att de två avsnitt som har en mer traditionellt socialistiskt tematik, kommer sist i raden av angelägna frågor. Det är betecknande. De klassiskt doktrinära kraven tonas ner och jämföras med ställningstaganden till den svenska grundlagen och kommunal självstyrelse. Samma tendens avspeglar sig även i sättet att skriva om socialismen. Det mest traditionella är ett par anspelningar på utvecklings-schemat i den marxistiska historiesynen. I det ena fallet handlar det om en abstrakt karakteristik av den socialistiska revolutionen:

Den socialistiska samhällsordningen är ett resultat av kapitalismens motsättningar och folkets kamp (s 28).

Programmet tar inte ställning mellan de båda komponenter som kan utläsas redan hos Marx: determinism och voluntarism. Vänsterpartiet ansluter sig till båda synsätten. Den andra anspelnings på historiematerialismen gäller socialismens övergång till det klasslösa, kommunistiska samhället:

I samma utsträckning som socialismen förverkligar människans rätt att bestämma över sitt arbete, upphävs ägandet av produktionsmedlen över huvud taget, såväl det samhälleliga som det privata. Det ersätts av en gemensam förvaltning och utveckling av gemensamma resurser, av de arbetandes fria sammanslutning (s 29).

Språkbruket är i det närmaste marxiska. Så långt skulle programmet också kunnat ha varit hämtat från partiets kommunistiska epok, åtminstone från VPK-tiden.

I karakteristiken av socialismen är däremot programmet betydligt mindre traditionellt. Det avfärdar de två vanliga bestämningarna i termer av endera kollektivt ägande eller planhushållning. Och det tar tydligt avstånd från Sovjetsystemet: ”De socialistiska idealen krossades i stater som tog sig socialismens namn” (s 30). I stället erbjuds följande definition:

Socialismen är förverkligandet av ett ekonomiskt och politiskt demokratiskt system. Det socialistiska målet är människans frigörelse.

Även denna formulering går att härleda från Marx, närmare bestämt från den unge Marx och den skrift från 1845 som brukar benämnas Parismanuskriptet. Marxismen blir till en humanism och socialismen är närmast liktydigt med demokrati.

Revolutionen är inställd

Det mest utmärkande för ett klassiskt kommunistparti är synen på hur samhället ska förändras. Bolsjevikerna stod för en jakobinsk revolutionslära. Socialismens genomförande förutsatte ett övertagande av den politiska makten, i praktiken ett militärt erövrande av staten. Tilltron till demokratiska och fredliga medel var minimal. Våldet var, om inte nödvändigt, i alla fall ofrånkomligt. Att förlita sig på den ”borgerliga demokratis” spelregler var inte att tänka på, även om demokratiska metoder kunde nyttjas i rent taktiskt syfte.

Vänsterpartiets syn på samhällsförändring har ingenting gemensamt med denna traditionellt kommunistiska föreställning om revolutionens nödvändighet. Ändå är den på ett märkligt sätt närvarande i partiets program.

I ett avsnitt som behandlar internationella förhållanden konstateras att ”den väpnade befrielsekampen” ibland har varit ”oundviklig”. Men den följs omedelbart av en uppfostrande kommentar:

Den väpnade kampen skall inte romantiseras. Den är alltid sista utvägen. Risken är att bruket av våld kommer att fortsätta prägla det samhälle som skall byggas efter segern (s 31).

När programmet övergår till att beskriva vilka kampmetoder som Vänsterpartiet godtar, tecknas bilden av ett svenskt parti vilket som helst. Programmet innehåller en tydlig bekännelse till ett demokratiskt reformistiskt förhållningssätt. Det är ”själklart att ställa upp i val” och att verka inom ”demokratins spelregler”. Det ”dagspolitiska arbetet” i parlamentariska församlingar ”är en del av vägen till en genomgripande samhällsförändring” (s 31). Självbeskrivningen följs av ett traditionellt resonemang – både i vänstersocialistiska och kommunistiska termer – om betydelsen av utomparlamentariskt arbete.

Det intressanta är inte i sig att Vänsterpartiet framhäver att det politiska arbetet måste ske både inom ramen för de formella demokratiska spelreglerna och ”ute på gator och torg”. Det slående är i stället att bekännelsen till normalt politiskt arbete har en närmast övernitisk karaktär. Tillsammans med inledningens slagordsmässiga ställningstagande för reformismen ger det ett nästan ängsligt och överdrivet intryck.

Inget steg framåt får avfärdas som alltför obetydligt (s 3).

Vänsterpartiet vill övertyga om att det numera är ett vanligt parti. Men vem vill man övertyga?

Som en signal till omvärlden finns risken att övertydligheten skapar misstänksamhet. Men kanske är det som med partiprogram över huvud taget. Det är tänkt för internt bruk. I så fall har programmets skrivningar snarast karaktären av uppfostran. Det underförstådda budskapet blir då att det inom Vänsterpartiet finns grupperingar som tvivlar, sådana som – med gammeldags språkbruk – företräder en teoretiskt (vänster)avvikande linje.

Men för dem som fortfarande lockas av revolutionsromantiken fordras tydligen något mer än en anvisning om att partiet faktiskt är ett vanligt parti med uppgift att vid demokratiska val konkurrera med andra om väljarnas gunst. För dem finns ett avsnitt, inspirerat av den italienske kommunisten Antonio Gramsci:

Politik är det möjligas konst men vänstern får aldrig kapitulera inför de existerande maktstrukturerna. Det är inte bara materiella förhållanden som bestämmer ramarna för vårt handlande. De bestäms också av kultur, sedvanor och tankemönster. I sin kamp kan rörelser och partier förflytta samhällets ideologiska balanspunkt. Därmed flyttas gränsen mellan ”omöjligt” och ”möjligt” (s 32).

Ytterst handlar det om, med ett gramscianskt uttryck, att bryta den borgerliga hegemonin och, om möjligt, att etablera en alternativ hegemonisk position. Vänstern måste erövra problemformuleringsprivilegiet, men också erbjuda lösningar (s 32).

Vänsterpartiet har tillägnat sig idén att kulturell verksamhet kan och bör vara en del i vänsterns politiska arbete. Men perspektivet är genomgående att vänstern slår underifrån. Dess uppgift är att ifrågasätta den ideologi som rättfärdigar den bestående maktstrukturen. Att vänstern själv skulle kunna etablera sin egen alternativa ideologi som hegemonisk tycks inte föresväva Vänsterpartiet.

Vänstersocialism – kommunismen en parentes

Om vi ska tro på Barrling Hermanssons kulturanalys är Vänsterpartiet allt annat än ett kommunistiskt parti. Om vi ska fästa tilltro till vad partiet självt har att säga om sin ideologi, är det inte heller i det avseendet kommunistiskt. Det marxistiska idéarbetet är fortfarande tydligt, men det får samsas med flera andra teoretiska perspektiv. En rimlig benämning för detta program är just vänstersocialism. Den långa kommunistiska perioden i Vänsterpartiets historia kan definitivt avföras som en parentes.

Ett parti som skyr makten – är det möjligt?

Det primära målet för ett politiskt parti är rimligen att åstadkomma resultat i sak, att i praktiken förverkliga programmatiska mål. Men för att det ska vara möjligt fordras inflytande. Ett parti måste således sträva efter makt. Gunnar Sjöblom (1968) har lärt oss att detta rymmer strävanden i olika avseenden: på väljararenan, den interna arenan och på den parlamentariska arenan. Mål i ett avseende kan inte helt reduceras och förenas till mål på andra områden. Det kan ibland vara nödvändigt att avstå från makt i ett avseende för att förverkliga den i ett annat.

Maximera väljarstödet

Vänsterpartiets stöd i väljarkåren ligger idag på en nivå som historiskt sett är anständig, strax under 6 procent. Toppresultatet 12 procent nåddes 1998 under Gudrun Schymans ledning. Efter det att fyraprocentsspärren infördes 1970 höll sig partiets andel av väljarna stadigt kring 5 procent fram till Schymans period som ledare. Schyman lyckades lyfta upp partiet över 6-procentnivån. I det korta perspektivet var alltså Ohlys första val som partiledare en tillbakagång.

På det nationella planet har partiet alltid varit ett litet parti. Här och var har det dock skördat lokala framgångar. Under senare år är det främst Fagersta som har skapat rubriker. Kommunalvalet 1998 i Fagersta blev historiskt av två skäl. Socialdemokra-

terna tvingades bort från kommunledningen och det var Vänsterpartiet som svarade för denna omvälvning. Under ledning av Stig Henriksson lyckades partiet fördubbla sin andel av kommunens väljarkår och blev med 44 procent det klart största partiet. Henriksson blev kommunalråd och styrde kommunen i koalition med de borgerliga partierna. Vid det följande valet ökade partiet ytterligare och fick med 53,5 procent egen majoritet i fullmäktige. Framgångssagan tog inte slut i och med detta. Vid 2006 års val nådde partiet 58,3 procent.

Fagersta framstår som ett praktexempel på att Vänsterpartiet inte är dömt till att inneha en permanent underordnad politisk position, till att spela en biroll vid sidan av det mäktiga socialdemokratiska partiet. Partiets ledning borde rimligen pösa av stolthet och Stig Henriksson borde lyftas fram som partiets stora hjälte. Men vad var det som hände?

Att döma av tidningsreferat från de efterföljande partikongresserna är intrycket snarast att partiets ledning till en början var besvärade, nästan generade. När de s.k. förnyarna sedan tog spjörn mot Fagersta för att påverka partiet blev det emellertid tvärstopp (se t.ex. SvD 11/1 2004, AB 7/11 2004, DN 21/2 2004 och 5/1 2006). Budskapet är tydligt. Vänsterpartiet söker inte makten för dess egen skull! Om det går så bra som i Fagersta kan det inte vara riktig vänsterpolitik. Riktig vänster befinner sig i opposition, är i minoritet och slår underifrån. Vänsterpartiet kan inte vara förvaltare av makten i ett samhälle som i grunden är orättfärdigt.

Om man letar sig fram på internet kan man hitta rader av exempel på vänsterröster av detta slag. Misstron mot Henriksson och partiets agerande i Fagersta är stor. Man betackar sig för politiker som Stig Henriksson. Möjligen går det att registrera en viss förskjutning inom partiet. Vid partiets senaste kommundagar i Borås var både Johan Lönnroth och Stig Henriksson inbjudna som talare. Ändå går det inte att släppa tanken att Vänsterpartiet bara har tillägnat sig Gramsci till hälften. Man förstår till fullo uppgiften som ifrågasättare och kritiker av makten. Men föreställningen att partiet självt är makten verkar vara svårare att ta till sig.

Hålla samman och stärka partiet

Det brukar skämtsamt sägas att vänstern förökar sig genom delning. Vänsterpartiets historia rymmer mängder av partisprängningar, avhopp och uteslutningar. Partiet har trots sin litenhet haft förmåga att skapa stor dramatik. Partisplitringar och uteslutningar har enligt de inblandade handlat om mänsklighetens ödesfrågor, om den korrekta teoretiska formeln för att nå det klasslösa samhället.

I jämförelse med tjugotalets bolsjevisering av partiet, femtiotalets utmanövrering av vänsteravvikaren Set Persson, sextiotalets utstötning av maoister och sjuttiotalets brytning med Moskvatrogna gammelkommunisterna, framstår Ohlys marginalisering av de s.k. förnyarna som en synnerligen beskedlig process.

Några av de mest profilerade bland förnyarna har bytt parti (t.ex. Annika Åhnberg och Karin Svensson Smith), men flertalet har lämnat politiken utan alltför stort buller och bång (Jonas Sjöstedt drog sig undan, Hans Andersson blev allvarligt sjuk och Lars Bäckström blev landshövding). Johan Lönnroth ställde upp som motkandidat när Ohly skulle väljas till ny partiledare efter Ulla Hoffman (ställföreträdande sedan

Schyman lämnade in i februari 2003). Som belöning för sitt tilltag röstades Lönnroth bort från partistyrelsen.

Så vitt det går att bedöma har partiorganisationen också klarat sig tämligen väl. Ett par lokalavdelningar har lämnat partiet, men ”Vägval vänster” lyckades inte ens komma ur startgroparna. Det faktum att Vänsterpartiet medlemsmässigt krymper kan således inte förklaras med att ”partihögern” har brutit sig ur. Sjunkande medlemstal är snarast ett fenomen i tiden – det drabbar samtliga riksdagspartier. Sammanfattningsvis kan konstateras att den före detta partisekreteraren Ohly har lyckats med sin primära uppgift som partiledare, att hålla samman sitt parti. Allt tyder också på att han gradvis har stärkt sin ställning inom partiet.

Bilda parlamentariska allianser

Vänsterpartiet har nästan aldrig behövt befatta sig med hur man skapar allianser i parlamentet. Tiden efter 1998, då Göran Persson gav det rollen som stödparti tillsammans med Miljöpartiet, är det närmaste man har kommit den parlamentariska makten.

Det har egentligen inte handlat om huruvida Vänsterpartiet har velat eller ej. Det är de andra partierna som inte har velat befatta sig med kommunisterna. Och Socialdemokraterna har inte heller behövt. När kommunisterna uppfattades som opålitliga av ideologiska skäl, var de i parlamentariskt hänseende absolut pålitliga i varje socialdemokratisk voteringskalkyl. Kommunisterna må ha betraktat socialdemokraterna som klassförrädare, men när det kom till kritan kunde man aldrig tänka sig att rösta emot en arbetarregering.

Idag är läget annorlunda, om än inte det helt motsatta. Vänsterpartiets inställning till EU kan säkert komma att skapa bekymmer för en eventuell framtida rödgrön regering, men från demokratisk synpunkt och i ideologiskt hänseende torde inte längre partiet vara något problem. Problemet för Socialdemokraterna är snarast att Vänsterpartiet inte längre är helt pålitligt i parlamentariskt hänseende. Göran Persson var tvungen att lära sig hur man förhandlar med vänsterpartister. Det faktum att Vänsterpartiet idag utgör en del i ett tilltänkt regeringsunderlag kan uppfattas som ett logiskt nästa steg i denna utveckling. För att kunna erövra makten är Socialdemokraterna tvungna att dela med sig av den. De behöver Vänsterpartiet.

Med vissa lokala undantag är ändå slutsatsen den att Vänsterpartiet, trots sin drygt nittioåriga parlamentariska historia, är ett parlamentariskt relativt oerfaret parti. Det är först under det senaste decenniet som det över huvud taget har givits anledning att bry sig om och hantera den parlamentariska makten.

Vänsterpartiets ambivalens: resultatpolitik eller plakatpolitik

Vad är det vi ser? Hur ska vi tolka Vänsterpartiets ambivalenta hållning till den politiska makten? Mitt förslag är att den bäst kan förstås med hjälp av Max Webers (1977) klassiska åtskillnad mellan ansvarsetik och övertygelseetik. I detta sammanhang kan det emellertid vara träffande att i stället tala om resultatpolitik och plakatpolitik.

Figur 1. Handlingsnorm och gruppnorm.

		Gruppnorm	
		Kollektivism	Individualism
Handlingsnorm	Ansvarsetik (Resultatpolitik)	(Socialdemokraterna)	(Folkpartiet)
	Övertygelseetik (Plakatpolitik)	(Kommunistparti)	(Vänstersocialism)

Om vi kombinerar denna dikotomi med en av dimensionerna i Barrling Hermanssons undersökning, den om gruppnorm, får vi följande fyrfältsmatris (figur 1). Vilken plats lämpar sig för Vänsterpartiet?

Striden mellan traditionalister och förnyare handlar om hurvida partiet ska ägna sig åt resultatpolitik eller plakatpolitik. Vänsterpartister har, liksom de gamla kommunisterna, en fäblless för plakatpolitik. Detta är också den traditionellt vänstersocialistiska hållningen. Det alternativ som står till buds, om resultatpolitikerna får sätta prägel på partiet, är att inta rollen som ett slags folkparti inom vänstern – alltid pålästa, men också alltid redo att ta ansvar.

På ett principiellt plan handlar också detta om Vänsterpartiets förhållningssätt till demokratin. Vänsterpartiet har alltid befunnit sig i opposition. Den plakatpolitiska positionen tenderar att också definiera partiet som ett oppositionsparti. Partiet står för en systemkritisk hållning, som innebär att den praktiska hanteringen av makt skapar identitetsproblem för partiet. Den parlamentariska demokratin förutsätter emellertid att oppositionen är systemlojal, att den i varje stund står redo att träda till som makthavare. För Vänsterpartiet handlar det praktiska handhavandet av makt i förlängningen om just detta: är man som parti systemkritiskt eller systemlojalt?

För Vänsterpartiets del borde frågan således inte längre ställas om partiet anammar demokratin som princip. Visst går det att även fortsättningsvis sätta idépolitisk press på Vänsterpartiet. Men knappast mer än de övriga partierna. Det är nog inget parti som är principiellt demokratiskt till den grad att det aldrig åsidosätter demokratiska principer – tänk på frågor som berör nationell säkerhet, ekonomisk effektivitet eller rättvisa mellan könen.

Intresset ljuger aldrig!

Vad kommer att hända med Vänsterpartiet om de rödgröna vinner valet? Kommer partiet att klara av att ta ansvar som regeringsparti? Inte ens Ohly drömmer nog om ett valresultat som gör att Vänsterpartiet kan göra anspråk på någon av de tyngsta statsrådsposterna, men ett rimligt valresultat bör innebära att partiet får åtminstone tre statsrådsposter. Låt oss säga att partiet får ta ansvar för flykting- och integrationsfrågor. Vad kommer att hända inom partiet när ett av partiets egna statsråd tvingas ta ansvar för en politik, som uppfattas stå i strid med partiets egen linje?

Min gissning är att Ohly trots allt lyckas få sina vänsterpartister att ”sitta stilla i båten”. Likt goda folkpartister kommer de vänsterpartistiska statsråden att ta fullt ansvar för regeringspolitiken. Och partiets utskottsledamöter kommer att göra sitt bästa för att lotsa igenom propositioner som läggs av den egna regeringen. Det värsta som kan hända är nog att ett enskilt statsråd finner det nödvändigt att avgå, därför att regeringspolitiken strider mot den egna övertygelsen. Domen mot Vänsterpartiet kommer säkert att bli hårdare än den som drabbade Centerpartiet när dess ledare Olof Johansson kände sig tvungen att lämna Bildregeringen i protest mot godkännandet av Öresundsbron. Centern hade verkligen inte behov av att bevisa att det var berett att ta ansvar, men det har Vänsterpartiet. Just därför kommer det nog inte att inträffa.

Grunden för en sådan prognos är, som jag ser det, den genomgripande förändring av den politiska infrastrukturen som genomfördes för fyrtio år sedan. Den partiella författningsreformen 1970 innebar att Vänsterpartiet (tidigare VPK) kunde räkna med en riktig partigrupp i riksdagen, under förutsättning att partiet klarade fyraprocentspärren. Tidigare fanns, med undantag för några korta perioder, som mest en handfull kommunistiska parlamentariker. Från och med 1970 har det däremot regelmässigt funnits tjugo vänsterpartister som ägnat sig åt parlamentariskt arbete. Ganska snart fann också övriga partier det mest praktiskt att de även tog plats i utskotten och till fullo tog del i riksdagens vardagsarbete.

På det lokala planet innebar blockreformen att kommunalpolitiken blev mer professionaliserad. I varenda svensk kommun finns nu heltidsanställda politiker, kommunalråd. Och för många andra har politik blivit ett arvoderat deltidsarbete. En betydande andel av Vänsterpartiets medlemmar är engagerade i detta demokratiska vardagsarbete, även om få av dem innehar kommunalrådsposter.

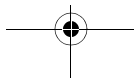
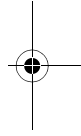
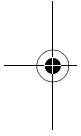
För alla dessa vänsterpolitiska parlamentariker handlar politik om att kunna uppvisa resultat. Om man har haft det politiska ansvaret, duger det inte att inför väljarna sätta upp plakat. Förr eller senare skulle dessa vänsterpartistiska kommunalpolitiker komma att sätta prägel på Vänsterpartiet i dess helhet. Om eller när partiet även nationellt får regeringsansvar, står även *deras* politiska framtid på spel. De kommer inte att tillåta att Ohly slarvar på den punkten.

Intresset ljuger aldrig!

Referenser

- Barrling Hermansson, Katarina, 2004. *Partikulturer*. Uppsala: Acta Univesitatis Upsaliensis.
- Björk, Kaj, 1994. *Carle eller vägen till vänster*. Stockholm: Tidens förlag.
- Hermansson, C.H., 1977. *Kommunister. Första boken*. Stockholm: Arbetarkultur.
- Hermansson, C.H., 1980. *Kommunister. Andra boken*. Stockholm: Arbetarkultur.
- Hermansson, Jörgen, 1984. *Kommunism på svenska? SKP/VPK :s ideologiska utveckling efter Komintern*. Uppsala: Acta Univesitatis Upsaliensis.
- Hermansson, Jörgen & Alexander Davidson, 1989. ”Le Parti Communiste Suédois et les Élections Générales de 1988”, *Communisme* 20–21/1988–89.
- Hirdman, Yvonne, 1974. *Sveriges Kommunistiska Parti 1939–1945*. Stockholm: Allmänna förlaget.
- Holmberg, Håkan, 1982. *Folkemakt, folkfront, folkdemokrati. De svenska kommunisterna och demokratifrågan 1943–1977*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

- Josephson, Erland F., 1976. *SKP och Komintern 1921–1924. Motsättningarna inom Sveriges Kommunistiska Parti och dess relationer till Kommunistiska Internationalen*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Lindkvist, Kent, 1982. *Program och parti. Principprogram och partiideologi inom den kommunistiska rörelsen i Sverige 1917–72*. Lund: Arkiv.
- Ruin, Olof, 1986. *I välfärdsstatens tjänst. Tage Erlander 1946–1969*. Stockholm: Tidens förlag.
- Schmidt, Werner, 1996. *Kommunismens rötter i första världskrigets historiska rum. En studie kring arbetarrörelsens historiska misslyckande*. Stockholm: Symposion.
- Sjöblom, Gunnar, 1968. *Party Strategies in a Multiparty System*. Lund: Studentlitteratur.
- Weber, Max, 1977. *Vetenskap och politik*. Göteborg: Korpen.

■ Utmanarna

Uppkomst, idéer och opinion

GISSUR Ó ERLINGSSON – MIKAEL PERSSON¹

The Contenders: Their origin, ideas and voters

Five parties held (almost) all seats in the Swedish *Riksdag* between 1921 and 1988. Although contenders have been around since the mid 60's, it took until the elections of 1988 and 1991 for three newcomers to make a breakthrough: *Miljöpartiet* (1988), *Kristdemokraterna* and *Ny Demokrati* (1991). This article examines the serious challengers that emerged in the early 2000s, i.e. *Junilistan*, *Piratpartiet*, *Sverigedemokraterna* and *Feministiskt initiativ*. How did they emerge, what issues and ideas do they represent, and what characterizes the voters that are attracted by them? The articles' main focus is on the last question. We conclude that although there are variations between the supporters of the four different parties, they share some common properties. The typical contender-voter is a young man that is uninterested in politics, has a low education and is poorly integrated into the labour market.

Inledning

Nya partier utgör ett spännande forskningsfält, bland annat för att det finns teoretiska skäl att förvänta sig att de inte ska dyka upp (Erlingsson 2009). I synnerhet gäller detta kanske det svenska partisystemet, som tillhört ett av världens mest stabila sedan 1921. Fram till 1988 var det närmast ett skolboksexempel på Lipset & Rokkans (1967) nedfrysningshypotes. Men trots förutsägelse om motsatsen, bildas nya partier och når hyggliga framgångar. Under 2000-talet har två nykomlingar gjort entré i EU-parlamentet, Junilistan (JL) 2004 och Piratpartiet (Pp) 2009, och Sverigedemokraterna (Sd) har passerat fyraprocentsspärren till riksdagen i flera opinionsmätningar under 2009.² Vidare har Feministiskt initiativ (Fi) fått rejält medieutrymme och initialt stort opinionsstöd.³ Tabell 1 visar dessa fyra partiers resultat i riksdags- och EP-val under 2000-talet.

1 Fil. dr Gissur Ó Erlingsson är verksam vid Centrum för kommunstrategiska studier, Linköpings universitet. Mikael Persson är doktorand vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.

E-post: gissur.erlingsson@liu.se, mikael.persson@pol.gu.se

2 För Sverigedemokraternas utveckling i opinionen, se "poll of polls" på www.hennikoscarsson.com.

3 En vecka efter det att partibildningen offentliggjordes visade en Temomätning att omkring 7 procent av väljarna skulle rösta på dem, om det hade varit val just den dagen (*Dagens Nyheter* 2005).

Tabell 1. Utmanarnas resultat i riksdags- och EP-val under 2000-talet.

	Riksdag -02	EP -04	Riksdag -06	EP-09
Sverigedemo-kraterna	1,4%	1,1%	2,9%	3,3%
Junilistan	Fanns inte	14,5%	0,5%	3,55%
Piratpartiet	Fanns inte	Fanns inte	0,63%	7,13%
Fi	Fanns inte	Fanns inte	0,68%	2,22%

Förutom att de utgör exotiska inslag i partifloran, finns substantiella skäl att ägna nykomlingarna uppmärksamhet. Förvisso har de svårt att göra *direkta* avtryck i den förda politiken när de befinner sig utanför riksdagen. Men när ett nytt parti får opinionsstöd kan det ha *indirekt* påverkan: de plockar upp delar av opinionen och för upp frågor på dagordningen som de etablerade partierna annars inte hade behövt förhålla sig till (Harmel & Svåsand 1997; Erlingsson 2002).

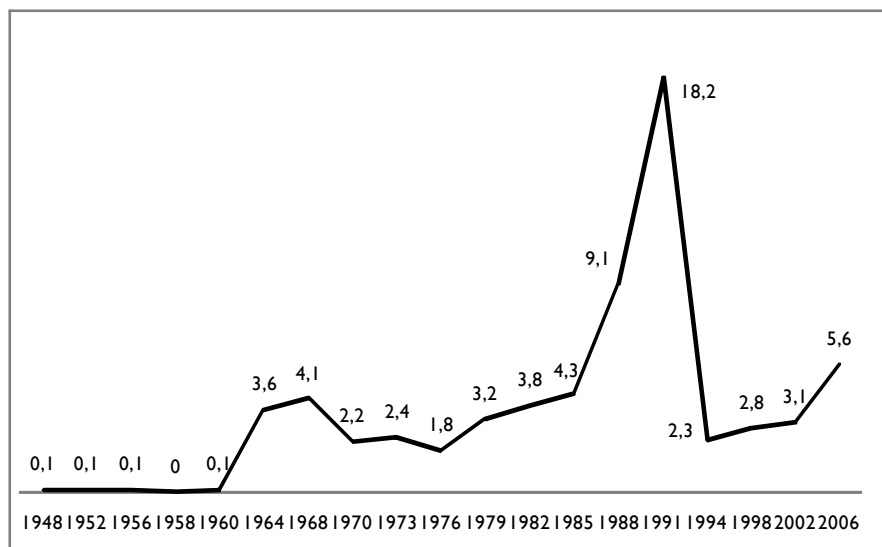
I denna artikel besvaras tre frågor: Hur bildades de nämnda utmanarna, vilka frågor driver de, och vad lockar de för sympatisörer? Huvudfokus ligger på den sista frågan, där vi gör två analyser baserade på *samtliga* vetenskapliga tvärsnittundersökningar utförda under perioden 2006-2009 som i skrivande stund varit tillgängliga för författarna.⁴ Först jämförs utmanarpartiernas sympatisörer med väljarkåren i sin helhet för att se vilka grupper respektive utmanarparti attraherar, därefter undersöks om utmanarpartiernas sympatisörer i allmänhet skiljer sig från dem som röstar på etablerade partier. Oss veterligen har ingen sådan forskning tidigare utförts systematiskt i Sverige. Därmed bidrar artikeln till en generell diskussion om vilka det är som attraheras av utmanarpartier.

Är "nya partier" verkligen något nytt?

Är 2000-talets första decennium speciellt på något sätt i utmanarhänseende? Här definieras "nya partier" som sådana som *inte* tillhör det svenska partisystemets fem ursprungliga aktörer (Vänsterpartiet, Socialdemokraterna, Centerpartiet, Folkpartiet och Moderaterna). Med en sådan definition är nya partier inget nytt fenomen. Tas det slutgiltiga genombrottet för allmän och lika rösträtt 1921 som startpunkt, kan konsta-

4 Det statistiska underlaget av utmanarpartiernas sympatisörer i varje enskild mätning är oftast för litet för att utgöra grund för seriösa analyser. Här presenteras analyser som bygger på en sammanslagen datamängd bestående av sex stycken riksrepresentativa undersökningar 2006-2009 som sammantaget innefattar över 34 000 individer. Det innebär att vi kan presentera analyser som bygger på det hittills största statistiska underlaget av de fyra utmanarpartiernas sympatisörer. Undersökningarna som ingår i den sammanslagna datamängden är: Svensk valundersökning 2006, SVT:s vallokallundersökning 2006, SVT:s vallokallundersökning EU-parlamentsvalet 2009 samt Riks-SOM 2006, 2007, 2008. För att identifiera partiernas sympatisörer har vi använt oss av frågan: "Vilket parti tycker du bäst om?" I mätningar där denna fråga ej är tillgänglig har vi istället använt frågan: "Vilket parti skulle du rösta på om det vore riksdagsval idag?"

Figur 1. Procent av rösterna för utmanarpartier vid riksdagsval under efterkrigstiden.

teras att Vänstersocialisterna fick mandat 1922, Socialisterna fick det både 1933 och 1937 och Medborgerlig Samling lyckades ta sig in genom andrakammarvalet 1964. Efter Medborgerlig Samlings gästspel dröjde det till 1988 innan nästa nykomling gjorde entré, Miljöpartiet De Gröna. Därefter kom Kristdemokraterna och Ny Demokrati in 1991. Utmanare om riksdagsplatser har alltså funnits länge. Detta kan illustreras med hur många procent av rösterna utmanarpartier⁵ nått i riksdagsval under efterkrigstiden (Figur 1).

Sedan valet 1964 har utmanare gjort hyggliga avtryck i opinionen. 1980-talet innebar ett rejält uppsving för sådana partier. Stegningen började i 1982 års val och höll i sig till och med 1991. Sedan dess har 1980-talets utmanare antingen etablerat sig (Miljöpartiet och Kristdemokraterna) eller upplösts (Ny Demokrati). Efter 1994 följde, naturligt nog med vår definition av "utmanare" (se fotnot 4), en tillbakagång och utmanare lyckades inte få samma fäste i opinionen som under 1980-talet. Under 2000-talets första decennium har emellertid utmanarpartier fått ett markant uppsving, där 2006 års val innebar den största framgången för dem sedan 1988 och 1991, då Miljöpartiet, Kristdemokraterna och Ny Demokrati fick sina genombrott.

Trots att detta med utmanare inte utgör några nyheter: Ska något ändå karakteriseras som unikt för 2000-talet, är det den breda front som utmanarna dyker upp på. Under de gångna två decennierna har det skett en veritabel explosion av partibildningar

5 Med utmanare avses här kategorin "övriga partier" samt partier som gör sin första mandatperiod i riksdagen. Det innebär att ett parti anses vara etablerat när det gör sin andra mandatperiod i riksdagen. Detta förklarar pucklarna i valet 1988 och 1991. 1988 kom Miljöpartiet in i riksdagen för första gången och räknas sålunda som utmanare. De anses vara etablerade när de kom in andra gången 1994, men tillhör utmanarna när de åkte ur riksdagen 1991, då även utmanarna Ny Demokrati och Kristdemokraterna gjorde entré i riksdagen första gången.

med enbart lokala ambitioner (Wörlund 2008; Erlingsson 2005). Inför riksdagsvalet 2006 florerade dessutom allehanda partinamn i medierapporteringen. Förutom de fyra som redan nämnts, skymtade aktörer som Vänsterdemokraterna, Vägval vänster, Valfärd i Sverige, Sociala partiet och Liberala partiet fram. Här kan också noteras att när tidpunkten gick ut för registrering av partinamn inför riksdagsvalet 2010, den 1 mars detta år, hade 55 partinamn registrerats och ytterligare 25 var under behandling (www.val.se). Så, även om existensen av utmanare inte är något historiskt unikt, tycks man kunna argumentera för att den breda front på vilken de stormar fram på är något kvalitativt nytt.

Det är mot den reliefen artikeln ska läsas. Resten av texten är disponerad som följer: I nästa avsnitt presenteras hur de fyra utmanarpartierna bildades samt vilka idéer de företrädare. Tonvikten ligger dock på att besvara en tredje fråga: Vad kännetecknar deras sympatisörer. Artikeln avslutas med generella reflektioner om på vilket sätt utmanarpartiernas relativa framgångar kan ses som uttryck för att de etablerade partierna missköter sin kanalfunktion.

Varför uppkom de, vad står de för och vilka attraherar de?

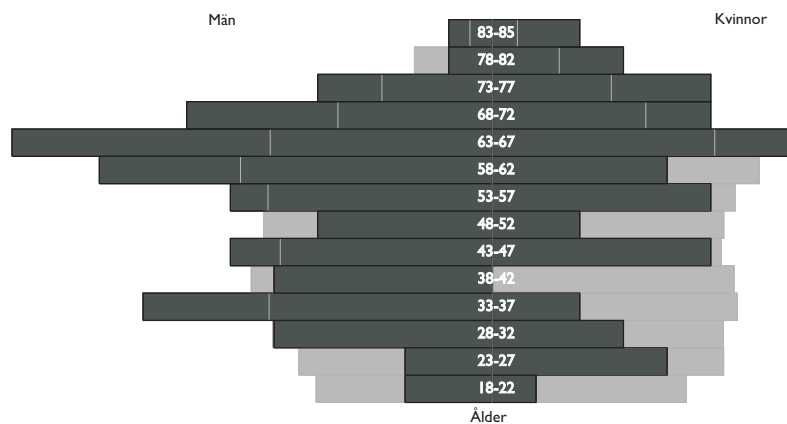
Junilistan

Nils Lundgren, Eva Nisser och Lars Wohlin bestämde sig för att bilda JL redan hösten 2003 (*Fokus* 2009). Det dröjde dock till den 11 februari 2004 innan partibildningen formellt offentliggjordes då Lundgren och Wohlin publicerade en artikel på *DN-debatt* (Lundgren & Wohlin 2004), samma dag som en presskonferens hölls där partiet lanserades.

Partibildningen var en följd av Euro-folkomröstningen 2003. Det politiska spelet som följde illustrerade för partibildarna att glappet mellan väljarnas och de etablerade partiernas ställningstaganden i EU-frågorna var stort. Det indikerade att det etablerade partiväsendet inte förmådde fullgöra sina uppgifter och signalerade att omkring 40 procent av väljarna var politiskt hemlösa. Att de etablerade partierna, trots valutslaget, inte placerade EU-kritiska kandidater på listorna inför Europaparlamentsvalet 2004, bevisade att ett parti som JL behövdes. Partiet skulle bli ett hem för EU-kritiska väljare som ändå tycker att Sverige ska fortsätta vara medlemmar i EU men att integrationen inte skulle fördjupas, och samtidigt se en politik byggd på marknadsekonomins grund (Oscarsson & Holmberg 2005).

Förutom de relativt kända namnen Lundgren (nationalekonom, chefsekonom på bl.a. Nordea) och Wohlin (nationalekonom, bl.a. före detta riksbankschef), kom partiet att presentera flera tunga kandidater. Bland dem märktes t.ex. Birgitta Swedenborg (nationalekonom, forskningsledare på SNS) och Stefan de Wyllder (nationalekonom). Partiet gjorde en poäng av att presentera en tvärpolitisk lista: Varje kandidats namn följdes av en politisk beteckning (t.ex. socialdemokrat, kristdemokrat etc.) för att ge väljarna möjlighet att kryssa för en kandidat vars ideologiska hemvist man delade.

Figur 2. Junilistans sympatisörers köns- och åldersfördelning jämfört med valmanskåren (procent).

Kommentar: Befolkningspyramiden för valmanskåren (ljusgrå i bakgrunden) respektive Junilistans sympatisörer (mörkgrå i förgrunden) i åldrarna 18-85 år.

EP-valet 2004 blev JL:s genombrott. Partiet fick 14,5 procent av rösterna, varigenom partiet erhöll tre av de 19 svenska mandaten. Resultatet var sensationellt. Inga opinionsmätningstinstitut hade förmått plocka upp partiets stöd (Oscarsson & Holmberg 2006) och partiet saknade i allt väsentligt organisation och medlemmar (Nord & Strömbäck 2006). Efter framgångarna har partiet hållit fast vid en EU-kritisk linje kombinerat med en i grunden positiv inställning till europasamarbete. Huvudpoängen är att begränsa maktkoncentrationen inom EU. Partiet har dock aldrig lyckats följa upp framgången från 2004. I riksdagsvalet 2006 fick partiet endast 0,47 procent av rösterna, minst av de partier som diskuteras i denna artikel. Vid EP-valet 2009 gick man tillbaka till 3,55 procent av rösterna och förlorade sina mandat. Under 2009 beslutade partiets årsmöte att man inte ställer upp i riksdagsvalet 2010.

Vilka är det då som lockas av JL:s budskap? Låt oss börja med att se närmare på ålders- och könsfördelningen hos JL:s sympatisörer (illustreras i figur 2).⁶ JL har sitt starkaste stöd bland äldre. Även vid det framgångsrika valet 2004 fick JL betydligt fler röster från äldre väljare (Oscarsson & Holmberg 2006: 72f). Partiet har också en övervikt av manliga väljare (67 procent).⁷

JL:s sympatisörer visar sig vara överrepresenterade av individer uppvuxna på landsbygden och bland sådana som enbart har grundskoleutbildning. De är förhållandevis svaga bland högtbildade. Överrepresentationen bland äldre visar sig också i att JL har en stor andel pensionärer bland sina sympatisörer. Vad det gäller yrkesgruppsstill-

⁶ För en motsvarande analys av övriga partiers sammansättning, se Oscarsson & Holmberg 2008.

⁷ I tabell 2 (se appendix till denna artikel) presenteras utmanarpartiernas sympatisörers sammansättning jämfört med valmanskåren i sin helhet. På samtliga punkter har vi utfört signifikanstest huruvida utmanarpartiernas sympatisörer skiljer sig från valmanskåren i sin helhet.

hörighet och kyrkobesöksfrekvens finns inga statistisk signifikanta skillnader mellan JL:s sympatisörer och valmanskåren i sin helhet.⁸

Piratpartiet

Pp:s bildande ska förstås i ljuset av framväxten av den svenska piratrörelsen och dess organisatoriska utlöpare, Piratbyrån. Piratrörelsen växte fram under 2000-talets första år och byggde på två frågor: en smalare (fri och antikommersiell fildelning), samt en bredare (om immaterial- och upphovsrätt). Centralt för rörelsens utveckling var Piratbyråns öppnande av hemsidan *Pirate Bay*⁹ 2003 (Miegel & Olsson 2008). Själva Pp såg dagens ljus först 1 januari 2006, då partiets förgrundsfigur Rickard Falkvinge öppnade en hemsida där besökarna erbjöds att skriva på en namnsamling. 10 februari hade Falkvinge fått ihop de 1500 namnunderskrifter som krävs för att formellt registrera partiet hos Valmyndigheten (www.piratpartiet.se).

De frågor Falkvinge drev rörde integritetsskydd och förändringar på immaterialrättsens område – upphovsrättens, patenträttens och varumärkesskyddets avskaffande. Falkvinge kopplade även partibildningen till bredare framtidsfrågor, och hävdade att de etablerade politikernas oförmåga att begripa internetpolitiken skulle få negativa konsekvenser för Sveriges möjligheter att tillhöra världens ledande IT-nationer. Orsaken till att Falkvinge tog initiativ till partibildningen tycks också vara en irritation över de etablerade partiernas förmåga att hantera frågorna. Han uttryckte sitt missnöje med framför allt Thomas Bodström och Socialdemokraterna, men även Beatrice Ask och Moderaterna: ”Bodström är den mest repressiva politiker som vi haft och fortfarande har. Beatrice Ask går med på allting, inte för att hon vill driva frågorna utan för att hon inte förstår dem. Thomas Bodström driver frågorna för att han förstår dem och har valt sida” (*Fokus* 2009b). Men varför just *partibildning* för att påverka? Falkvinge ser partibildning som optimal för att få de etablerade att börja ta hans hjärtefrågor på allvar: ”Man kan inte få politikerna att fatta utan att göra det personligt för dem”, säger han, och fortsätter: ”Och det enda som finns att utmana i deras privatliv är deras jobb. Man måste sikta direkt mot deras maktbas och hota att ta deras jobb ifrån dem” (*Fokus* 2009b).

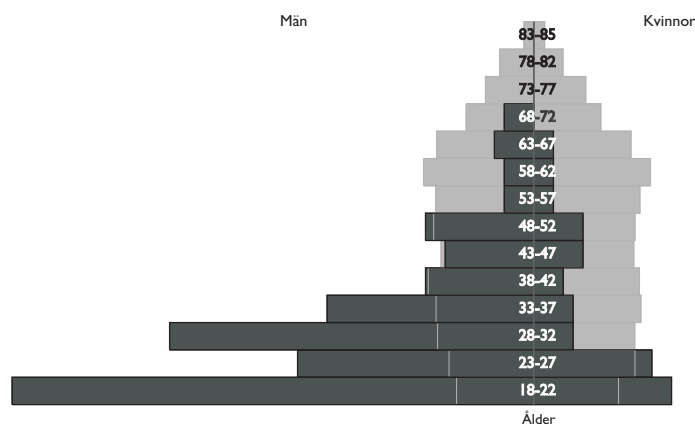
Pp ställde upp i riksdagsvalet 2006. Med 0,63 procent blev partiet tredje största parti utanför riksdagen (Sd och Fi var större). Senare har partiet kommit att få rejäl opinionismässig skjuts. Tre saker tros ha bidragit till detta: debatten om FRA-lagen under första halvan av 2008, IPRED:s godkännande tidigt under februari 2009 och rättegången mot Pirate Bay i april 2009. Pp fick sedermera 7,1 procent av rösterna i EP-valet 2009.

Vilka är det som attraheras av Pp? Figur 3 visar att sympatisörerna har en skev ålders- och könsfördelning. Pp är ett utpräglat manligt dominerat ungdomsparti. Det finns en kraftig överrepresentation av män under 35 år. Sitt starkaste stöd har partiet bland förstagångsväljarna. Det är också här de har störst stöd bland kvinnor. Trots

8 För en analys av Junilistans väljare vid valet 2004, se Oscarsson & Holmberg 2006.

9 *Pirate Bay* är en fildelningssida, världens största i sitt slag, som kommit att användas för nätbaserad kopiering och spridning av upphovsrättskyddat material.

Figur 3. Piratpartiets sympatisörers köns- och åldersfördelning jämfört med valmanskåren (procent).

Kommentar: Befolkningspyramiden för valmanskåren (ljusgrå i bakgrunden) respektive Piratpartiets sympatisörer (mörkgrå i förgrunden) i åldrarna 18-85 år.

dominansen av unga män har Pp under 2009 ökat sitt stöd bland kvinnor och individer över 30 år – under perioden 2006-2008 var den manliga och ungdomliga prägeln bland sympatisörerna än mer markant (Oscarsson & Persson 2009). Vår analys visar sålunda att Pp breddat sitt stöd under 2009.

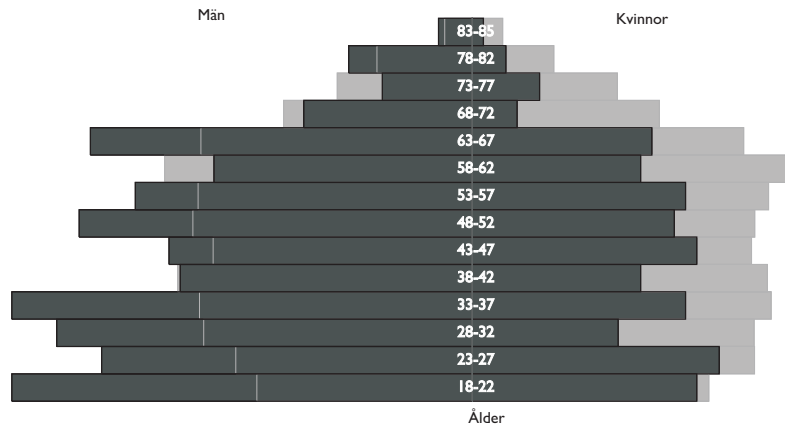
Vad rör den sociodemografiska fördelningen, märks den skeva åldersfördelningen på att sympatisörerna främst är studenter och individer som ännu inte yrkesarbetat. Vidare är tätorts- och stadsboende överrepresenterade bland partiets sympatisörer. En oproportionerligt liten andel av dem är upp vuxna på landsbygden. Ser vi till kyrkobesöksfrekvens är Piratpartisterna kraftigt underrepresenterade: Hela 90 procent uppger att de aldrig går i kyrkan.

Sammanfattningsvis har Pp företrädevis lockat väljare bland unga män. Särskilt starka är de bland förstagångsväljarna (Oscarsson & Holmberg 2008). Det är också här som de har sin största skara kvinnliga sympatisörer. I och med att Pp:s sympatisörer är så pass unga och i hög grad ännu inte har hunnit avsluta sina utbildningar och etablera sig på arbetsmarknaden är det i dagsläget, och på basis av dessa data, svårt att säga något närmare om sympatisörernas socioekonomiska position.

Sverigedemokraterna

Sd är inte ett nytt parti i samma bemärkelse som JL, Pp och Fi. Medan dessa bildades efter 2004, skapades Sd redan 1988 av bland andra Leif Ericsson, Sven Davidsson och Jerker Magnusson, alla med ett förflutet inom den svenska ”nationella rörelsen” (Larsson & Ekman 2001). Partiet var en efterföljare till Sverigepartiet, som i sin tur bildades 1986 efter en sammanslagning av Framstegspartiet och Bevara Sverige Svenskt (Larsson & Ekman 2001).

Figur 4. Sverigedemokraternas sympatisörer köns- och åldersfördelning jämfört med valmanskåren (procent).

Kommentar: Befolkningspyramiden för valmanskåren (ljusgrå i bakgrunden) respektive Sverigedemokraternas sympatisörer (mörkgrå i förgrunden) i åldrarna 18-85 år.

Under sina första år arbetade partiet med två talesmän. Mellan 1989 och 1992 var Anders Klarström – som tidigare varit aktiv i Nordiska rikspartiet – en av dessa. Han kom att bli partiets förste partiledare 1992, och stannade till 1995. Flertalet partimedlemmar var (eller hade varit) knutna till rasistiska och nazistiska organisationer, varför partiet kom att idémässigt präglas av rasism och främlingsfientlighet under de tidiga åren (Larsson & Ekman 2001). När ex-centerpartisten Mikael Jansson övertog partiledarskapet 1995 inleddes emellertid ett arbete med att skapa en mer respektabel fasad. Under det sena 1990-talet och tidiga 2000-talet reviderades ett antal punkter i partiprogrammet där tidigare radikala förslag tonades ned. Reformarbetet fick till följd att partiet splittrades 2001. En grupp mer radikala medlemmar, som ansåg att Sd blivit milda i tidigare profilfrågor, lämnade partiet och bildade Nationaldemokraterna (Rydgren 2002).

Den nuvarande partiledaren, Jimmie Åkesson, valdes 2005. Under Åkessons ledning har partiet fortsatt att tona ned främlingsfientligheten och försökt bredda partiets politiska bas. Idag är Sds profilfrågor restriktivare flykting- och invandringspolitik, nej till överstatlighet, minskat skattetryck och ökad trygghet genom mer repressiv brottsbekämpning. I dagsläget är Sd den allvarligaste konkurrenten om riksdagsplatserna i valet 2010. Under 2009 placerade flera opinionsmätningar partiet över fyra procentsspärren.

En historisk återblick ger vid handen att Sds framgångar var blygsamma under 1990-talet. Partiet samlade aldrig mer än 20 000 röster i riksdagsvalen 1994 och 1998 (cirka 0,25–0,3 procent av rösterna). Först 14 år efter bildandet, 2002, kunda partiet på allvar utmana om riksdagsröster med sina 1,2 procent. Den hittills största framgången i riksdagsvalet kom 2006 när partiet fick 2,9 procent, och i Europaparlamentsvalet 2009 gick man också framåt (till 3,3 procent).

Vilka individer attraheras då av partiet? Män är kraftigt överrepresenterade, och särskilt starkt är partiet bland *unga* män. Men den manliga dominansen är inte total – cirka var tredje sympatisör är kvinna.

Vidare finns en överrepresentation av individer uppvuxna på landsbygden jämfört med valmanskåren i sin helhet, och omvänt en underrepresentation av sådana som är uppvuxna i städer. Även rörande utbildningsnivå finns statistiskt signifikanta skillnader: partiets sympatisörer har betydligt lägre utbildningsnivå än genomsnittet. Hela 27 procent av dem har endast grundskoleutbildning, jämfört med 17 procent av valmanskåren i genomsnitt. Samtidigt har endast 15 procent av dem högskoleutbildning jämfört med 38 procent i valmanskåren i sin helhet. Det finns en viss överrepresentation av arbetslösa, förtidspensionärer och individer i arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Omvänt är förvärvsarbetande och pensionärer underrepresenterade. Ser vi närmare på yrkesgruppstillhörighet är det tydligt att arbetare är kraftigt överrepresenterade (48 procent bland Sd jämfört med 31 procent bland valmanskåren i sin helhet). Samtidigt finns en signifikant underrepresentation av tjänstemän. Till sist skiljer sig också Sd från valmanskåren i sin helhet vad det gäller kyrkobesöksfrekvens: Sd har en betydligt lägre kyrkobesöksfrekvens än valmanskåren i genomsnitt. Sammanfattningsvis kan vi något tillspetsat konstatera att Sd främst har lockat sympatisörer bland yngre och medelålders män uppvuxna på landsbygden som har relativt låg utbildningsnivå och som identifierar sig själva som arbetare. Eller, från ett annat perspektiv: Sd har lyckats locka få kvinnor, högutbildade, tjänstemän och individer uppvuxna i städer.

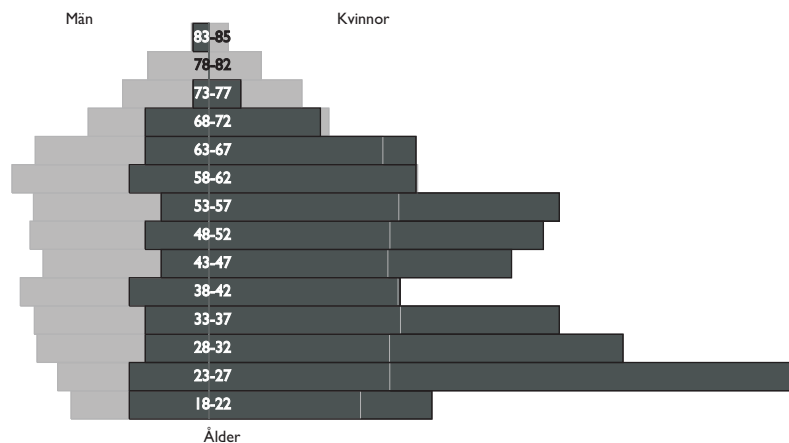
Resultaten bekräftar i hög grad tidigare forskningsresultat om Sd:s väljare. Även Oscarsson & Holmberg (2008) konstaterar i sin analys av Sd:s väljare vid riksdagsvalet 2006 att det bland partiets sympatisörer finns en övervikt av arbetslösa, män, individer uppvuxna på landsbygden och lågutbildade. I en analys av de skånska sympatisörerna av Sd visar också Sannerstedt (2008) att det bland partiets sympatisörer finns en övervikt av män, individer yngre än 50 år och arbetare.

Feministiskt initiativ

Det är svårt att berätta Fi:s historia, utan att knyta an till Gudrun Schyman. Schyman lämnade partiledarposten för Vänsterpartiet i januari 2003. Hon kom successivt att bli allt mer involverad i samtal med ett brett nätverk feminister om att bilda ett feministiskt parti. Schyman menar att ett antal kvinnor började resonera om att bilda ett parti i januari 2004 (Nilsson 2006). Startskottet blev när 30-40 kvinnor träffades i Umeå sommaren 2004. Under de samtal som hölls, konstaterades bl.a. att det hade gått tio år sedan de så kallade "Stödstrumporna" hotat om att bilda ett feministiskt parti. Hotet fick framgång; antalet kvinnor i de etablerade partierna ökade. Umeåmötet konstaterade dock att numerär jämställdhet inte räcker för att uppnå verklig jämställdhet. Enligt Schyman hade utvecklingen till och med gått bakåt gällande löner och anställningsförhållanden, men också avseende mäns våld mot kvinnor. Att stärka jämställdheten blev sålunda frågan som bidrog till att partiet senare kom att bildas.

Den 7 december 2004 lämnade Gudrun Schyman Vänsterpartiet. Hon valde emellertid att stanna kvar i riksdagen som politisk vilde, och deklarerade (Schyman 2004)

Figur 5. Feministiskt initiativs sympatisörers köns- och åldersfördelning jämfört med valmanskåren (procent).

Kommentar: Befolkningspyramiden för valmanskåren (ljusgrå i bakgrunden) respektive Feministiskt initiativs sympatisörer (mörkgrå i förgrunden) i åldrarna 18-85 år.

att hon skulle fortsätta att driva en feministisk politik på sitt riksdagsmandat. Det dröjde fyra månader från hennes avhopp tills dess att Fi lanserades på en presskonferens 4 april 2005, där också en interimsstyrelse presenterades. Alla 15 styrelseledamöter var kvinnor. Bland de mest namnkunniga var, förutom Schyman, Ebba Witt Brattström (docent i litteraturvetenskap) och Tiina Rosenberg (professor i genusvetenskap). Det nya partiet fick omedelbart respons i väljaropinionen. En av de första mätningarna som redovisades efter partilanseringen visade att omkring 7 procent av väljarna skulle röstat på partiet om det hade varit val den dag de tillfrågades (*Dagens Nyheter* 2005-04-06).

Emellertid kom partiet att präglas av inre turbulens då t.ex. Tiina Rosenberg hoppade av sina uppdrag. Vid valet 2006 deltog bland andra Jane Fonda och Eve Ensler i en uppmärksammas slutspurt i valkampanjen och partiet blev det näst största av utmanarpartierna med 0,68 procent av rösterna. I EP-valet 2009 lyckades partiet få 2,22 procent av rösterna och gjorde under valspurten en uppryckning i opinionen i samband med en uppmärksammas annonskampanj finansierad av Benny Andersson.

Vad vet vi om Fi:s sympatisörer? På flera sätt är de den raka motsatsen till Sd:s: Till övervägande del kvinnor i medelåldern eller i yngre åldrar. Det är naturligtvis inte förvånande, då partiet starkt profilerat sig genom att sätta kvinnors villkor i fokus. Men Fi saknar inte manliga sympatisörer, 19 procent är män. Vidare finns en övervikt av individer uppvuxna i städer, medan individer från landsbygden är underrepresenterade. Skillnaderna gentemot Sd blir än tydligare när vi tittar närmare på utbildningsnivå: Hela 58 procent av Fi:s sympatisörer har högskoleutbildning jämfört med 38 procent i befolkningen som helhet. Medan lågutbildade män är överrepresenterade bland Sd-sympatisörer är alltså högutbildade kvinnor överrepresenterade bland Fi-sympatisörerna. Studenter och tjänstemän är överrepresenterade i partiet medan bl.a. förtidspensionärer är underrepresenterade. Något tillspetsat skulle man kunna säga att Fi

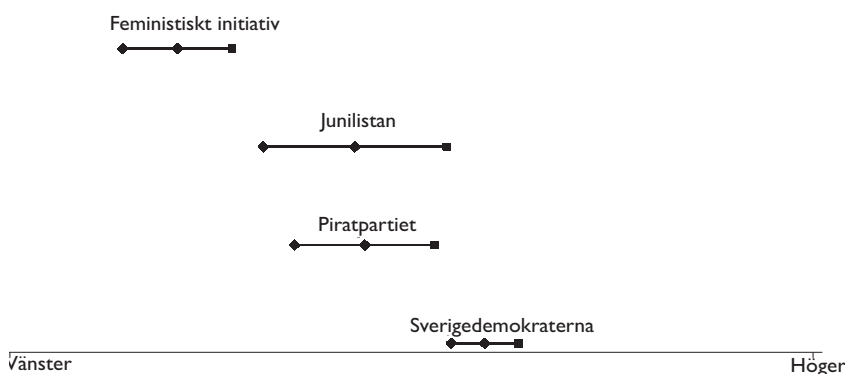
alltså är ett utmanarparti som framförallt lockar kvinnliga akademiker som vuxit upp i städer och individer med ideologisk hemvist till vänster om mitten. Vidare är det slående att Fi har lockat väljare i just de grupper där Sd har misslyckats att locka väljare – och vice versa.

Utmanarpartiernas sympatisörer och höger-vänsterskalan? En jämförelse

Låt oss nu se närmare på var utmanarpartiernas sympatisörer återfinns på den ideologiska vänster-högerskalan. I figur 3 presenteras utmanarpartiernas sympatisörers placering på en femgradig vänster-högerskala där 1 representerar klart till vänster och 5 klart till höger. JL:s väljare placerar sig i mitten (medelvärde 2,7) och konfidensintervallen visar att spridningen bland partiets sympatisörer på vänster-högerskalan är störst bland utmanarpartiernas sympatisörer vilket till viss del beror på det begränsade statistiska underlaget av JL:s sympatisörer under den aktuella perioden, men det vittnar också om att partiet i viss mån lyckats med sina ambitioner att locka EU-kritiker från både höger och vänster. Vad det gäller Pp:s sympatisörers positionering på vänster-högerskalan återfinns även dessa nära mitten, i stort sett på samma position som JL:s väljare. Både JL:s och Pp:s sympatisörer har alltså en tydlig förankring i den ideologiska mitten.

Vad avser Sd:s sympatisörer skulle man möjligen kunna förvänta sig att dessa återfinns till höger på den ideologiska skalan. Emellertid finner vi att så inte är fallet – istället återfinns dessa något höger om mitten (medelvärde 3,4). Partiets sympatisörer är sålunda ingalunda ideologiska högerextremister. De är snarare förankrade i den ideologiska mittfåran.

Figur 6. Partiernas sympatisörers genomsnittliga vänster-högerplaceringar (medeltal och konfidensintervall).

Kommentar: Resultaten bygger på analyser av den sammanslagna datamängden. Medelvärdena för partiernas sympatisörer är: Fi: 1,8, JL: 2,7, PP: 2,7, SD: 3,4.

Fi:s sympatisörer är de som placerar sig längst åt vänster av de fyra utmanarpartiernas sympatisörer. På vänster-högerskalan placerar sig partiets sympatisörer klart till vänster om mitten (medelvärde 1,8). Därmed har partiet inte lyckats bli ett feministiskt parti med sympatisörer från ett brett ideologiskt spektrum utan har en tydlig förankring till vänster. Sammanfattningsvis kan vi därmed avliva myten om att utmanarpartier generellt skulle locka sympatisörer med ideologiska extrempositioner. Med undantag för Fi, vars sympatisörer har en viss vänsterförankring, återfinns de övriga utmanarpartiernas väljare i den politiska mitten.

Skiljer sig utmanarpartiernas sympatisörer från valmanskåren i övrigt?

Vi har sett att de fyra utmanarpartierna lockar mycket specifika väljargrupper. Vad gäller Sd och Fi framstår de till och med som varandras raka motsatser. Men skiljer sig utmanarpartiernas sympatisörer *i sin helhet* från de etablerade partiernas? För att besvara denna fråga presenterar vi i tabell 2 resultat från logistisk regressionsanalys där vi använder *sympati för utmanarparti* som beroende variabel (0 = sympati för riksdagsparti och 1 = sympati för utmanarparti). Eftersom Sd och Pp har flest sympatisörer bland utmanarpartierna utgör dessa merparten av individerna i kategorin *sympati för utmanarparti*. Detta gör avtryck i resultaten.

Som oberoende variabler använder vi sådana som vi tidigare tittat på vid jämförelsen av de specifika utmanarpartierna med hela valmanskåren. På grund av det stora antalet svarsbortfall på vissa av frågorna introducerar vi de oberoende variablerna stegvis. Vi börjar med att se närmare på effekterna av kön, ålder och utomnordiskt födelseland på sympati för utmanarparti, vilket presenteras i modell 1. Samtliga dessa tre grundläggande individuella faktorer visar sig ha signifikanta effekter på utmanarpartisympati. De tidigare analyserna som visade att män är överrepresenterade i flera av utmanarpartierna får här ytterligare stöd. Det finns även en signifikant effekt av ålder: sannolikheten att sympatisera med ett utmanarparti avtar med åldern. Yngre är alltså generellt sett i högre grad lockade av att rösta på utmanarpartier än äldre. Dessutom finns en signifikant negativ effekt av att vara uppvuxen utanför Norden: att vara född utanför Norden minskar sannolikheten att rösta på ett utmanarparti.

Låt oss se närmare på effekterna av utbildning, position på arbetsmarknaden och kyrkobesöksfrekvens under kontroll för de tidigare nämnda variablerna. Modell 3 visar först och främst att effekterna av ålder, kön och födelseland kvarstår under kontroll för de nya variabler som vi introducerar i modell två. Dessutom har utbildningsnivån en signifikant negativ effekt: Ju högre utbildningsnivå, desto mer avtar sannolikheten att rösta på ett utmanarparti. Vad det gäller fackföreningstillhörighet visar det sig att det i jämförelse med referenskategori LO-medlemskap finns signifikant negativa effekter av TCO- och SACO-tillhörighet, medan effekten av övrig fackföreningstillhörighet är positiv. Effekterna av yrkesgruppstillhörighet visar sig även dessa vara signifikanta, jämfört med referenskategori förvärvsarbetande visar sig signifikanta positiva effekter av att befinna sig i arbetslöshet, arbetsmarknadspolitiska åtgärder eller förtidspension: Dagens utmanarpartier lockar främst unga män utan fast förankring på arbetsmarknaden.

Bilden av att det i första hand är individer med relativt låg socioekonomisk status som sympatiserar med utmanarpartierna förstärks när vi tittar på yrkesgruppsstillhörighet. I jämförelse med baskategorin tjänstemän är arbetare och tjänstemän överrepresenterade bland utmanarpartiernas sympatisörer. Likaledes uppvisar kyrkobesöksfrekvens signifikanta effekter på stöd för utmanarparti: Ju flitigare kyrkobesökare, desto lägre sannolikhet att rösta på ett utmanarparti.

Så långt har vi enbart tittat på grundläggande individegenskaper och socioekonomiska förhållanden. I modell 3 prövar vi slutligen huruvida dessa effekter kvarstår under kontroll för politiskt intresse. Handlar i själva verket sympatierna för utmanarpartierna om politiskt ointresse? Indikationer finns på detta, för ju lägre politiskt intresse, desto större sannolikhet att sympatisera med ett utmanarparti. Men introduktionen av politiskt intresse undanröjer inte samtliga effekter av övriga variabler. De huvudsakliga effekterna av kön, ålder, födelseland, kyrkobesöksfrekvens och utbildning kvarstår. Däremot minskar effekterna av fackföreningstillhörighet och i viss mån även anställningssektor.

Sammanfattningsvis ger resultaten en intressant bild av vad som generellt skiljer utmanarpartiernas sympatisörer från de etablerade partiernas sympatisörer. Utmanarpartierna lockar i första hand unga, män, individer med lågt intresse för traditionell politik, individer med svag förankring på arbetsmarknaden och med låg utbildningsnivå. Denna bild stämmer väl överens med tidigare studier av utmanarpartiers sympatisörer. Exempelvis var även Ny Demokrati starkare bland män, yngre väljare och arbetare i valet 1991 (Gilljam & Holmberg 1992). Trenden gör sig även gällande i ett internationellt perspektiv. Exempelvis finns det bland sympatisörerna till British National Party (BNP) en överrepresentation av män, individer från arbetarklassen och lågutbildade (Ford & Goodwin 2010). Det är, slutligen, värt att påminna om att detta är den sammanvägda bilden av utmanarpartiernas sympatisörer jämfört med valmanskåren i sin helhet. Denna påverkas mycket av att Sd utgör den största väljargruppen bland utmanarpartiernas sympatisörer. Inom gruppen av individer som sympatiserar med utmanarpartier finns det, som vi såg ovan, stora skillnader mellan de olika partierna. Framförallt Fi:s väljare avviker från det generella mönstret.

Avslutande reflektioner

Artikeln har behandlat utmanarpartiernas bildande, ringat in vilka frågor de driver samt identifierat vad som kännetecknar deras sympatisörer. Avslutningsvis ska vi ägna lite utrymme åt att reflektera över frågan vad utmanarpartiernas framgångar kan säga oss om de etablerade partiernas hälsotillstånd.

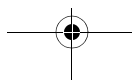
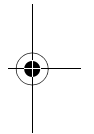
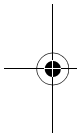
Det finns tre huvudsakliga perspektiv att välja mellan när utmanarpartiers framgångar ska förklaras: valsysteemets betydelse (Willey 1998), väljarnas förändrade värderingar (Inglehart & Flanagan 1987) och de nya partiernas egna insatser som förklaring till deras öden (Mudde 2007). Här är det dock motiverat att rikta strålkastarljuset mot ett än mer grundläggande perspektiv, som hämtas från en pionjärstudie inom området, Hauss & Rayside (1978). De hävdade att saken i grunden är enkel. Om de etablerade partierna representerar de åsiktsströmningar som finns bland väljarna på ett bra sätt har nya partier inget att hämta (jfr. Lawson & Merkl 1988). De etablerade

partiernas misslyckanden bör betraktas som en nödvändig förutsättning för nya partiers framväxt och framgångar. Därför ger perspektivet en grund att säga något om vad utmanarpartiernas framgångar kan lära oss om de etablerade partiernas förmåga att hantera kanalfunktionen. De fyra svenska utmanarpartierna har lyckats exploatera frågor där de etablerade partierna har misslyckats (eller valt att låta bli) att representera betydande åsiktsströmningar: EU-skepticismen; xenofobin och frågor om invandring och integration; jämställdhet samt upphovsrätt och integritet på internet

Under 2000-talet har fyra nya partier lyckats profilera sig kring var och en av dessa frågor, där riksdagspartierna uppenbarligen inte klarat av att förmedla de preferenser som delar av väljarkåren hyser. Men samtidigt som utmanarpartiernas mer eller mindre snäva profilering inom vissa sakområden är deras framgångsrecept, kan det också utgöra ett bekymmer. Å ena sidan lyckas de vinna sympatisörer bland individer som delar deras hjärtefrågor. Å andra sidan kan det finnas en tveksamhet från väljarnas sida att rösta på ett parti med ett allt för snävt fokus. Kan ett sådant parti verkligen ta ett övergripande politiskt ansvar för helheten?

Till viss del säger alltså utmanarpartiernas framgångar under 2000-talet någonting om hur de etablerade partierna misslyckats att hantera viktiga frågor. Om dessa opinioner kanaliseras inom de befintliga partierna hade naturligtvis aldrig utmanarpartierna fått de framgångar de trots allt har fått. Utmanarpartierna har också ett intresse av att de frågor som de profilerat sig kring får genomslag i den offentliga debatten och även fortsättningsvis anses vara betydande inom den allmänna opinionen. Hur framgångsrika utmanarpartierna kommer att visa sig vara framöver beror därför i hög grad både på hur de etablerade partierna hanterar utmanarnas profilfrågor, hur väl utmanarna själva lyckas föra fram sin politik, samt inte minst om de profilområden som de byggt sin politik kring även fortsättningsvis anses vara viktiga politikområden bland en tillräckligt stor del av väljarna.

APPENDIX

Tabell 2. Sammansättningen av utmanarpartiernas sympatisörer jämfört med befolkningen (procent).

	Alla partisym- patisörer	Alla PP- sympati- sörer	Alla FI- sympati- sörer	Alla SD- sympati- sörer	Alla JL- sympati- sörer
Egen uppväxt					
Ren landsbygd	25	19*	18*	31*	35*
Mindre tätort	29	34*	26	31	27
Stad eller större tätort	24	29*	21	23	16*
Sthlm, Gbg, Malmö	17	14	29*	12*	17
Annat land i Norden	1	0	2	1	2
Annat land i Europa	2	3	2	2	2
Annat land utanför Europa	2	1	2	0*	1
Summa procent	100	100	100	100	100
Antal svarande	29328	247	253	597	127
Utbildningsnivå					
Ej fullgjort grundskola	2	3	1	3	1
Grundskola	17	11*	9	27*	29*
Studier vid gymnasium eller motsvarande	12	18*	7*	19*	16
Gymnasium (examen)	20	23	15	28*	16
Eftergymnasial utb. (ej högskola)	10	8	8	8	14
Högskola/Universitet	38	36	58*	15*	23*
Forskarutbildning	1	1	2	0	1
Summa procent	100	100	100	100	100
Antal svarande	18018	249	136	380	70
Arbetsmarknadsgrupp					
Förvärsarbetande	60	48*	61	54*	50*
Arbetsmarknadspolitiska åtgärder/ Arbetsmarknadsutb (AMS)	3	9*	2	6*	4
Arbetslös	4	13*	6	7*	6
Ålderspensionär/avtalspensionär	20	3*	10*	17*	33*
Förtidspensionär/sjukpensionär/sjukersättning	3	3	4	5*	4
Hemarbetande	1	1	0	1	1
Studierande	9	23*	17*	10	2*
Summa procent	100	100	100	100	100
Antal svarande	29013	240	252	581	119

244

Yrkesgrupp

Tjänsteman	34	25*	40*	18*	31
Tjänsteman med arbetsledande funktion	14	5*	10*	9*	11
Tjänsteman med företagsledande funktion	4	4	2	3*	6
Arbetare	31	37*	32	48*	35
Arbetare med arbetsledande funktion	5	7	2*	8*	3
Jordbrukare	1	0	0	0*	1
Företagare (ingen anställd)	4	4	8*	4	5
Företagare (1-9 anställda)	3	3	2	4	5
Företagare (10 eller fler anställda)	1	0	0	1	1
Aldrig yrkesarbetat	3	15*	4	5*	2
Summa procent	100	100	100	100	100
Antal svarande	28155	232	238	558	118

Kyrkobesöksfrekvens

Aldrig/Mycket sällan	78	90*	82	84*	74
Några gånger om året	16	8*	13	13*	20
Minst en gång i månaden	6	2*	5	3*	6
Summa procent	100	100	100	100	100
Antal svarande	28358	245	260	607	122

Kommentar: Resultaten är hämtade från den sammanslagna datamängden (SOM 06, 08 & 09, Valundersökningen 2006 och VALU 2006 & 2009). * indikerar att differensen mellan samtliga sympatisörer och den aktuella gruppen är statistiskt signifikant. Skillnaden mellan samtliga partisympatisörer och varje specifikt utmanarpartis sympatisörer har signifikantestats med hjälp av ett test för skillnad mellan två procenttal (ensidigt test). * $p < .05$.

Tabell 3. Förklaringsfaktorer till sympati för utmanarparti. Logistiska regressionskoefficienter.

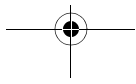
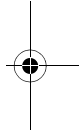
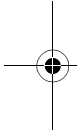
Förklaringsfaktor	Modell: (1)	Modell: (2)	Modell: (3)
Kön (kvinna=0, man=1)	0.423*** (0.052)	0.452*** (0.083)	0.468*** (0.126)
Alder	-0.0183*** (0.002)	-0.0205*** (0.004)	-0.0254*** (0.006)
Uppvuxen utanför Norden (0= i Norden, 1= utanför Norden)	-0.322** (0.155)	-0.619** (0.249)	-1.308** (0.512)
Utbildningsnivå (1-8)		-0.159*** (0.031)	-0.156*** (0.048)
Anställningssektor (referenskategori = statlig)			
Kommunal/landsting		-0.240* (0.137)	-0.283 (0.218)
Privat		-0.157 (0.122)	-0.194 (0.193)
Fackföreningstillhörighet (referenskategori = LO)			
TCO		-0.350** (0.146)	-0.478** (0.224)
SACO		-0.325* (0.178)	-0.423 (0.316)
Annan		0.317*** (0.118)	-0.688 (0.473)
Saknar fackföreningstillhörighet		-0.151 (0.118)	0.125 (0.148)
Arbetsmarknadsgrupp (referenskategori = förvärvsarbetande)			
Arbetsmarknadspolitiska åtgärder		0.811*** (0.179)	0.516 (0.448)
Arbetslös		0.717*** (0.172)	0.611** (0.257)
Ålders/avtalspensionär		0.208 (0.152)	0.570** (0.230)
Förtids/sjukpensionär		0.740*** (0.189)	0.681** (0.271)
Hemarbetande		0.297 (0.476)	0.524 (0.623)
Studerande		0.0499 (0.164)	-0.0882 (0.262)
Yrkesgrupp (referenskategori = tjänsteman)			
Arbetare		0.249** (0.108)	0.339** (0.168)
Jordbrukare		-0.775 (0.597)	0.250 (0.619)
Företagare		-0.135 (0.168)	0.0334 (0.255)
Aldrig yrkesarbetat		0.652* (0.369)	0.0883 (1.112)
Kyrkobesöksfrekvens (1-3)		-0.164*** (0.051)	-0.239** (0.102)
Politiskt intresse (1-4)			-0.191** (0.079)
Konstant	-2.184*** (0.076)	-1.155*** (0.287)	-0.758 (0.467)
Observationer	28033	12703	7314
Pseudo R2	0.02	0.06	0.07

Kommentar: Resultaten baseras på analyser av den sammanslagna datamängden. Standardfel inom parentes.
* p < 0.10, ** p < 0.05, *** p < 0.01.

Källor

- Dagens Nyheter*, 2005. "Feminister skulle röstas in", publicerad 2005-04-06.
- Erlingsson, Gissur Ó., 2009. "Why do party systems tend to have so few players? A review of rationalist's contributions", *Bifrost Journal of Social Science* 3(1).
- Erlingsson, Gissur Ó., 2005. *Varför bildas nya partier? Om kollektivt handlande och partientreprenörer*. Lund: Lund Political Studies.
- Erlingsson, Gissur Ó., 2002. "Spelar representation av nya, lokala partier någon roll, och i så fall vilken?", *Kommunal Ekonomi och Politik*, 1.
- Fokus*, 2009a. "Därför lyckades Junilistan", hämtad från <http://www.fokus.se/2009/04/darfor-lyckades-junilistan>. Publicerad 2009-04-17.
- Fokus* 2009b. "Hjärnan bakom piraterna", hämtad från <http://www.fokus.se/2009/06/hjarnan-bakom-piraterna>. Publicerad 2009-06-05.
- Gilljam, Mikael & Sören Holmberg, 1992. *Väljarna inför 90-talet*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Ford, Robert & Matthew J. Goodwin, 2010. "Angry White Men: Individual and Contextual Predictors of Support for the British National Party", *Political Studies*, 5(1), s 1-25.
- Harmel, Robert & Lars Svåsand, 1997. "The Influence of New Parties on Old Parties' Platforms. The Cases of the Progress Parties and Conservative Parties of Denmark and Norway", *Party Politics* 3(3), s 315-340.
- Haus, Charles & David Rayside, 1978. "The Development of New Parties in Western Democracies Since 1945", i Maisel, Louis & Joseph Cooper (red), *Political Parties: Development and Decay*. Beverly Hills: Sage Publications.
- Inglehart, Ronald & Scott Flanagan, 1987. "Value Change in Industrial Societies", *The American Political Science Review* 81(4), s 1289-1319.
- Larsson, Stieg & Mikael Ekman, 2001. *Sverigedemokraterna: Den nationella rörelsen*. Stockholm: Ordfront förlag.
- Lawson, Kay & Peter Merkl (red), 1988. *When Parties Fail. Emerging Alternative Organizations*. Princeton: Princeton University Press.
- Lipset, Seymour & Stein Rokkan, 1967. "Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments: An Introduction", i Lipset, Seymour & Rokkan, Stein (red), *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. New York: The Free Press.
- Lundgren, Nils & Lars Wohlin, 2004. "Nu startar vi nytt parti inför EU-valet", DN-debatt, *Dagens Nyheter* 2004-02-11.
- Miegel, Fredrik & Tobias Olsson, 2008. "From Pirates to Politicians: The Story of the Swedish Pirate Party who Became a Political Party", i Carpentier, Nico, Pille Pruilmann-Vengerfeldt, Kaarle Nordenstreng, Maren Hartmann, Peeter Vihalemm, Bart Cammaerts, Hannu Nieminen & Tobias Olsson, *Democracy, Journalism and Technology: New Developments in an Enlarged Europe*. Tartu: Tartu University Press.
- Mudde, Cas, 2007. *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nilsson, Johanna 2006. *Ett Feministiskt initiativ: Hur och varför?* Magisteruppsats. Lund: Lunds universitet, Statsvetenskapliga institutionen.
- Nord, Lars & Jesper Strömbäck, 2006. "Game is the Name of the Frame: European Parliamentary Elections in Swedish Media", i Maier, Michaela & Jens Tescher (red), *Campaigning in Europe – Campaigning for Europe*. Berlin: Lit Verlag.
- Oscarsson, Henrik & Sören Holmberg, 2005. *Nej till Euron*. Demokratistatistik, Rapport 4. Stockholm: Statistiska Centralbyrån.

- Oscarsson, Henrik & Sören Holmberg, 2004. "Ett klart nej till Euron", redogörelse för 2003 års folkomröstningsundersökning i samarbete mellan Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg och Statistiska Centralbyrån. Stockholm: SCB.
- Oscarsson, Henrik & Sören Holmberg, 2006. *Europaval*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Oscarsson, Henrik & Sören Holmberg, 2008. *Regeringsskifte*. Stockholm: Norstedts juridik
- Oscarsson, Henrik & Mikael Persson 2009. "Piratpartiets sympatisörer", i Holmberg, Sören & Lennart Weibull (red), *Svensk höst*. Göteborg: SOM-institutet.
- Rydgren, Jens, 2002. "Varför inte i Sverige? Den radikala högerpopulismens relativa misslyckande", *Arkiv* nr 86-87, s 1–34.
- Sannerstedt, Anders, 2008. "De okända väljarna – en analys av de skånska väljare som röstade på icke riksdagspartier 2006", i Nilsson, Lennart & Rudolf Antoni (red), *Medborgarna, regionen och flernivådemokratien*. Göteborg: SOM-institutet.
- Schyman, Gudrun, 2004. "Därför sitter jag kvar i riksdagen", *Aftonbladet* 2004-12-08.
- Wiley, Joseph, 1998. "Institutional Arrangements and the Success of New Parties in Old Democracies", *Political Studies* 46(2), s 651–669.
- www.piratpartiet.se, Piratpartiets hemsida
- www.val.se, Valmyndighetens hemsida
- Wörlund, Ingemar 2008. "Local Parties in Sweden", i Reiser, Marion & Everhard Holtmann (red), *Farewell to the Party Model*. Wiesbaden: VS Verlag.

Statsvetenskapliga förbundet

FÖRBUNDSREDAKTÖR: MAGNUS ERLANDSSON

Förbundsredaktören har ordet

I handen håller du nu ett temanummer av Statsvetenskaplig tidskrift, med fokus på de svenska politiska partierna. Även dessa så kallade förbundssidor – ett av Statsvetenskapliga förbundets fönster ut mot sina medlemmar och en plats för diskussion om svensk statsvetenskap och dess utövare – viks denna gång åt politiska partier och dess politiker. Men vinkeln på följande sidor (och som denna gång mer tjänar som förbundsredaktörens eget fönster än förbundets), blir istället *på vilket sätt och med vilka konsekvenser svenska statsvetare deltar i den offentliga debatten om landets partier och politiker.*

På armlängds avstånd

Statsvetare, liksom andra forskare från andra vetenskapliga grenar och discipliner, blir ibland rådfrågade och konsulterade som en del i den politiska beredningen och de deltar inte sällan i olika policyprocesser som utredare, utvärderare, bollplank och kommentatorer. Men statsvetarens ord och rekommendationer väger oftast lätt när de politiska avvägningarna och vägvalen sedan görs av de röstande, av partierna, och av politiker i regering och riksdag – och skam vore väl annars,

givet de demokratiska principer vi bekänner oss till, i ett land där demokratin förverkligas genom partier, inte ”experter”.

Det finns därtill många exempel på när våra partier och politiker markerar distans till mer eller mindre explicita påbud från forskarsamhället. När SNS Konjunkturråd i januari i år presenterade sin senaste skrift¹ avslutade finansminister Anders Borg sina kommentarer med att säga ”SNS bör inte göra fler sådana här rapporter”². När förre statsministern Göran Persson gavs tillfälle att tycka till om en av Globaliseringsrådets många forskarförfattade texter³ hette det att ”det är en intressant och välskriven rapport – jag har egentligen bara problem med alla förslag i den”. Och det ljumma mottagande som just Globaliseringsrådets slutrapport fick av den sittande regeringen skvallrar om ett missnöje med rådets rekommendationer och kanske också med formerna med vilka de tagits fram och lanserats. Forskare hålls kort alltså, men som sagt, på goda grunder, om man värnar de politiska partiernas ensamrätt att (åtminstone i slutändan)

1. SNS Konjunkturråd (2010), *Konjunkturrådets rapport 2010: Råd till en finansminister*, Stockholm: SNS Förlag
2. Dagens Nyheter (2010), *Ekonomin: En bra finansminister råder sig själv*, publicerat 2010-01-23.
3. Möller, Tommy & Erlandsson, Magnus (2009), *PM till statsministern – om vikten av effektiva politiska institutioner i globaliseringens tid*, rapport till Globaliseringsrådet.

Har du synpunkter på förbundssidan eller vill lämna bidrag är du välkommen att kontakta förbundsredaktören via e-post Magnus.Erlandsson@score.su.se eller telefon: 0708-954500.

dan) formulera, presentera, implementera – och ta ansvar för – politik.

Statsvetare som stildomare

Nu var det inte statsvetarnas egenskaper som mer eller mindre framgångsrika kritiker eller inspiratörer i policyformulering som skulle vara ämnet här, utan den mer snäva rollen som utläggare och bedömare av partiers och politikernas förhållanden som organisationer och personer (möjligt med åtminstone indirekta konsekvenser för vilka partier och politiker som väljs och för den politik de sedan kan föra). Och jag börjar med att ge en handfull exempel på omdömen, och recept, från några av de statsvetarkollegor – de flesta dock med professors titel – som inte drar sig för att kommentera just politikernas och partiernas ageranden.

Ulf Bjereld menade nyligen i en debattartikel – kallad "Frifräsande bloggare hotar partierna inifrån" – att det fortfarande finns "alltför många politiker och kampanjstrateger som inte förstår de sociala mediernas logik eller hur den kommunikationsteknologiska utvecklingen förändrar villkoren för det politiska livet". Bjereld säger i samma artikel att "Urban Ahlin gav stenåldern ett ansikte när han (DN 26/10-08) kritiserade Pär Nuder för att i sina memoarer vara alltför frispråkig". Rådet från Bjereld direkt till det socialdemokratiska partiet blir att bejaka den nya medielogiken "och våga släppa varumärket utan att samtidigt tappa de värden om frihet, jämlikhet och solidaritet som varumärket har sin grund."¹

Bjereld är ledamot av förbundsstyrelsen för Sveriges kristna socialdemokrater (Broderskapsrörelsen), och möjligen ska

1. Bjereld, Ulf (2010), *Frifräsande bloggare hotar partierna inifrån*, i Expressen den 13 maj 2010.

hans råd också ses som en partikamrats och inte bara en statsvetares. Inläggen på Bjerelds egen blogg får kanske inte samma spridning som en artikel i Expressen, men i denna blogg kan vi läsa om en tv-sänd debatt i Agenda (den 8 maj 2010) mellan Mona Sahlin och Fredrik Reinfeldt: "[M]an får lätt bilden av att Reinfeldt tror att det inte finns något problem i världen som inte kan lösas med hjälp av skattesänkningar. Kanske att t o m vädret blir bättre med sänkt skatt", och att "Mona Sahlins bästa gren är ideologi. Bara ett jämlikt samhälle kan vara pluralistiskt, var en bra oneliner".²

Mer tvärsäkert än prövande

Peter Esaiasson kommenterade ett annat möte mellan Sahlin och Reinfeldt (i SVT Aktuellt den 3 maj 2010), med orden att Reinfeldt saknade argument: "Det var mycket avklätt. Reinfeldt verkade inte veta vad han skulle säga".³ Tidigare, i en kommentar till sjukförsäkringsdebatten, hävdade samme Esaiasson att borgerliga politiker skyllde på Försäkringskassans anställda. "Att skylla på någon annan, i det här fallet myndigheten, är politikernas strategi nummer ett. Det är inte så intellektuellt snyggt, men opinionsmässigt är det effektivt".⁴

Svend Dahl, doktorand i statsvetenskap, menade i en nätpublicerad replik (på ett inlägg av Anne-Marie Pålsson om partieliternas makt över riksdagens ledamöter), att det centrala för den enskilde poli-

2. Bjereld, Ulf (2010), *Mona Sahlin och Fredrik Reinfeldt i "duell"*, bloggpost den 9 maj 2010, <http://ulfbjereld.blogspot.com>.

3. Svenska Dagbladet (2010), "Reinfeldt verkade vara frustrerad". *Experter om gårdagens duell mellan Reinfeldt och Sahlin*, publicerat 2010-05-04.

4. Svenska Dagbladet (2009), *Försäkringskassans anställda kräver ursäkt*, publicerat 2009-12-09.

tikern är ”att se till så att man maximerar sina möjligheter till maktinnehav”¹.

”Då blir det också naturligt att lojalt ställa upp när partiledningen kasserar gamla hjärtefrågor. Ett sådant perspektiv (...) kan hjälpa oss att förstå varför nästan inga moderater protesterar mot partiledningens ständiga omprövningar av den egna politiken, varför inga folkpartister protesterat när socialliberalismen ersatts med batongliberalism eller varför det rödgröna samarbetet för det flesta miljöpartister är helt okontroversiellt.”²

Furstespeglar i tidningar och blogg

Många statsvetare kände sig kallade att ge sin syn på den så kallade Schenström-affären när denna dominerade mediernas bevakning av den då nytillträdde regeringen. Olof Ruin utdelade då rådet att ”i stället för att försöka sopa problematiken under mattan, borde statsministern rakt upp och ner ha sagt ’det här var inte bra’(...) Nu valde han att bagatellisera saken, det gör saken värre för honom.”³ Reinfeldt tycks ha lyssnat på uppmaningen – bara några dagar senare säger han så här om uppgifterna att en av hans övriga statssekreterare misstänkts för skattebrott: ”Det inträffade är inte bra”⁴.

Att Reinfeldt hade svårt att ge klara besked under turbulensen efter sin statsekreterares krogbesök kommenterades också av Sören Holmberg: ”Frågan alla

ställer sig nu är hur det står till med hans omdöme”⁵.

Mitt sista exempel här på vad vi kanske kan kalla statsvetenskaplig frispråkighet är Henric Oscarssons kommentar till Mats Odells etikett ”Tobleronepolitik” på oppositionens förslag om 9 miljarder kronor till skola, vård och omsorg – ett uttalande som enligt Oscarsson ”saknade den elegans, kvickhet och det nyhetsvärde man kan förvänta sig av ett motståndarkritiskt angrepp från en erfaren och ansvarstagande politiker. Uttalandet kunde i själva verket ha varit *frambrölat av vilken döbloggare som helst*”⁶ (min kursivering).

Efterfrågade och ofta förekommande

Ovan listades bara ett litet och kanske inte representativt urval av några statsvetares tankar, synpunkter och åsikter om politiker och partier, klippta ur artiklar, intervjuer och bloggar. Det kunde varit betydligt fler förstås, och om jag hade velat fånga alla åsikter som statsvetare ger luft åt i tidningar, radio, tv och på internet hade antalet träffar säkert blivit flera tusen under samma period.⁷ Tanken är att jag med dessa exempel som fond ska försöka inleda ett resonemang och kanske starta – eller i så fall snarare fortsätta – ett meningsbyte om konsekvenserna av svenska statsvetares deltagande i den offentliga de-

1. Dahl, Svend (2010), *I svensk politik vinner partiet*, publicerat på makthavare.se den 3 mars 2010, <http://www.makthavare.se/2010/03/03/svend-dahl-i-svensk-politik-vinner-partiet/>
2. Ibid.
3. Dagens Nyheter (2007), *Statsvetare: "Klokt beslut"*, publicerat 2007-10-31.
4. Dagens Nyheter (2007), *Reinfeldt: "Inte bra"*, publicerat 2007-11-02.
5. Aftonbladet (2007), *Statsvetare: "Ett dräpslag mot Reinfeldt"*, publicerat 2007-10-31
6. Oscarsson, Henric, *Odellemakten*, bloggpost den 28 april 2010, <http://www.henricoscarsson.com/2010/04/odellemakten.html>.
7. Enligt Kjell Goldmann uttalade statsvetarprofessorer sig i de ledande svenska medierna i genomsnitt 1,3 gånger per dag under perioden december 2002 till maj 2004. Se Goldmann, Kjell (2005), *Statsvetenskap som yrke*, Lund: Studentlitteratur.

batten, om än bara när det gäller landets partier och politiker.

I några av de mediestrategiska råden ovan skönjs möjligen en lätt slagsida åt vänster¹, även om svenska samhällsvetare generellt tycks befinna sig i den politiska mittfåran². Å andra sidan borde det inte vara några problem med eventuella slagsidor, om bara statsvetarnas politiska preferenser görs tydliga. Det finns ju flera statsvetare i landet som är uttalade partisympatisörer eller till och med aktiva politiker, och flera, särskilt bland de yngre, i statsvetarprofessionen skyltar ganska obesvärat med sina politiska sympatier och värderingar på Facebook, debattinlägg eller i TV-soffan. Om bara läsare, lyssnare och studenter är medvetna om risken – eller möjligheten – att vissa av utsagorna *kan* vara färgade av statsvetarens politiska hemvist finns väl inget hinder att uppmana statsvetare att tycka till när frågorna ställs? För visst kan vi förutsätta kritiska mediekonsumenter bland tv-tittare och tidningsläsare, liksom värderande elever i föreläsningssalarna? För inte kan väl några frifräsande bloggare hota statsvetenskapen inifrån (om nu en lite orättvis jämförelse tillåts)?

Ransonering eller frikostighet

Eller är det kanske så, som några hävdar, att medielogikens dramaturgi bara tillåter ensidiga argument och förenkling och att statsvetare därmed borde hålla sig för goda för att överhuvudtaget delta?³ Och finns det en risk – som för vissa inte är värd att ta – att ”en överexponering med-

1. Se Berggren, Niclas, Jordahl, Henrik & Stern, Charlotta (2009), *The political opinions of Swedish social scientists*, i Finnish Economic Papers, 2009, vol 22, issue 2, pages 75-88.
2. Svenska Dagbladet (2009), *S-statsvetare, V-sociologer och FP-ekonomer*; publicerat 9 februari 2010.

för att varje statsvetarframträdande kommer att tillmätas mindre tyngd i samhällsdebatten”⁴? Uppmaningar till återhållsamhet med liknande argument har riktats från bland andra statsvetarprofessorerna Olof Ruin och Kjell Goldmann.⁵ Medan anmaningar till mer aktivitet från statsvetarna på debattsidor och i tv-soffor kommer från bland andra Svend Dahl, själv flitigt förekommande kommentator.

Dahl berättar i en debattartikel att han visserligen får uppskattande kommentarer från kollegor efter medieframträdanden, ”men samtidigt pratas det på akademiska konferenser, och i sociala sammanhang, lite föraktfullt om de samhällsvetare som ofta uttalar sig i medierna.”⁶ Dahl argumenterar för att förmågan att föra ut sin forskning på nationella debattsidor eller i tv borde vara lika relevanta bedömningsgrunder vid tillsättning av forskar- eller lärartjänster som publicering i internationella tidskrifter.⁷

Rättvisande kriterier

Men all statsvetenskap får inte tv-producenter och debattredaktörer att hoppa lika högt av upphetsning. Frågor från journa-

3. Bergstrand, Mats (2007), *Statsvetarnas kommunikationsproblem*, i Statsvetenskaplig Tidskrift 2007, årg 109, nr 1, s 60. Se även Wockelberg, Helena (2005), *Statsvetarna och massmedia*, i Statsvetenskaplig Tidskrift 2005, årg 107, nr 3, s 301.
4. Bergstrand, Mats (2007), *Statsvetarnas kommunikationsproblem*, i Statsvetenskaplig Tidskrift 2007, årg 109, nr 1, s 60.
5. Bergstrand, Mats (2007), *Statsvetarnas kommunikationsproblem*, i Statsvetenskaplig Tidskrift 2007, årg 109, nr 1, s 60; Goldmann, Kjell (2005), *Statsvetenskap som yrke*, Lund: Studentlitteratur; Jonsson, Sandra & Westerdahl, Karolina (2006), *Ingen jeppe från gatan – experter i valbevakningen*, C-uppsats, Mittuniversitetet i Sundsvall.
6. Dahl, Svend (2007), *Professorer ska debattera*, i Expressen den 27 april 2007.
7. Ibid.

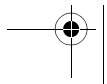
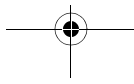
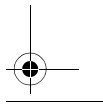
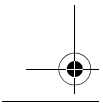
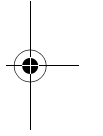
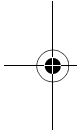
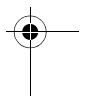
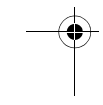
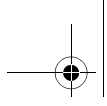
listor som bevakar svensk politik kommer rimligtvis oftare till de statsvetare som i sin forskning intresserat sig för partier, opinionsbildning, val och ledarskap, än till dem som ägnar sin forskartid åt statsförvaltningens organisering. Vissa statsvetare tycks också ha lättare än sina kollegor att formulera sig snabbt och slagkraftigt. Den statsvetare som inte är riktigt säker, vrider och vänder på argumenten som sutte hon på ett seminarium (och likt den kinesiska kommunisten Zhou Enlai svarar ”det är det alldeles för tidigt att uttala sig om” på frågan om konsekvenserna av den franska revolutionen), den hamnar nog på redaktionernas svarta lista.¹ De internationella tidskrifternas kriterier är kanske trots allt mer transparenta och rättvisa än de som gäller för publicering på DN Debatt.

1. Wockelberg, Helena (2005), *Statsvetarna och massmedia*, i Statsvetenskaplig Tidskrift 2005, årg. 107, nr 3, s.301.

Och frågan är som sagt i vilken utsträckning en debattsida eller en replik verkligen ger utrymme för att ”föra ut sin forskning”. Att skylla på någon annan, är det verkligen ”politikens strategi nummer ett”, som Esaiasson hävdade ovan? Är Mona Sahlins bästa gren ”ideologi”, som Bjereld vill ha det till? Och föreställningen att politikens viktigaste drivkraft är makten i sig, som Dahl framställer det – nog är det en omdebatterad och för många forskare högst kontroversiell idé?

I något av tidskriftens kommande nummer fortsätter diskussionen om statsvetarna och massmedia – och då genom att vi låter några av de politiker och partier som betygssätts ge sin syn på saken.

MAGNUS ERLANDSSON
STATSVETENSKAPLIGA INSTITUTIONEN
OGH SCORE, STOCKHOLMS UNIVERSITET

■ Litteraturgranskningar

Olsson, Karin, 2009. *Den (över)levande demokratin. En idékritisk analys av demokratins reproducerbarhet i Robert Dahls tänkta värld. Växjö: Växjö University Press (Acta Wexionensia, 185).*

SVERKER GUSTAVSSON¹

Enligt en bland våra dagars statsvetare allmänt omfattad normativ teori om konstitutionell minimalism – utvecklad och omhuldad inte bara av ledande nordiska ämnesföreträdare utan också av tongivande europeiska och amerikanska forskare – är det bara valsättet och regeringssättet samt elementära fri- och rättigheter, som bör vara konstitutionellt privilegierade. Ty sättet att kombinera politikens form och innehåll, argumenterar en minimalist, är informellt självförstärkande. Majoriteten behöver ha maximalt ansvar för den sociala och ekonomiska politiken, om demokratin långsiktigt skall kunna reproducera sig själv. Medborgarnas tilltro till proceduren och den politiska friheten ökar i den mån valutslag tillåts göra skillnad med avseende på politikens innehåll.

Minimalismen har spetsen riktad mot idén om blandad författning (Gustavsson 2009). Enligt denna alternativa grundtanke bör även reglerna för politikens inne-

håll vara svåra att ändra. För att minimera verkan av grundläggande konflikter och säkerställa ett maximum av allmänanda behöver även reglerna för den sociala och ekonomiska politiken skyddas mot vad folkets valda företrädare kan tänkas besluta med enkel majoritet. Ställd inför denna motstående uppfattning blir en minimalist inte svaret skyldig. Han eller hon argumenterar för att ett jämlikt och självstyrande folk växer med uppgiften, om dess valda företrädare kan besluta med enkel majoritet om den sociala och ekonomiska politiken. Därför är det bara proceduren som bör privilegieras. De som på det konstitutionella planet vill blanda procedur och innehåll begär ett allvarligt misstag, anser minimalisten. Ty vad som händer i praktiken är att medborgarna kommer att misstro politikens möjligheter och därmed demokratin.

Den fråga som Karin Olsson ställer är hur det kan komma sig, att demokratin förstärker sig själv enligt den utpräglat minimalistiska teori som Robert Dahl under en mer än femtioårig vetenskaplig verksamhet så energiskt har förespråkat. Hur tänker han sig den mekanism, varigenom folkstyret enbart med stöd av proceduren låter sig reproduceras? Behövs det inte också ett politiskt innehåll av ett visst bestämt slag? Enligt min mening är denna problemställning inte bara originell utan också synnerligen fruktbar med tanke på fortsatt forskning. Svagheten är att avhandlingen inte så energiskt som jag skulle önska håller vad undertiteln utlovar. Löftet om en *idékritisk* analys infrias bara delvis. Karin Olsson tolkar, preciserar och gör enstaka kritiska nedslag. Vad jag efter-

¹ Sverker Gustavsson är professor i statskunskap vid Uppsala universitet. Anmälan grundar sig på hans fakultetsopposition på Karin Olssons doktorsavhandling vid Växjö universitet den 16 oktober 2009.
E-post: sverker.gustavsson@statsvet.uu.se

lyser är en diskussion av vad hennes resultat betyder för fortsatt normativ och empirisk debatt. Hon är alltför återhållsam, menar jag, när det gäller att tydliggöra implikationerna.

Min anmälan består av fyra delar. Först uppehåller jag mig vid det problem, som Karin Olsson ställer. Inspirerad av hennes tolkning prövar jag sedan i ett andra avsnitt att formulera tre hypoteser. Dessa anser jag följa av hur hon uppfattar Robert Dahls svar på den av henne ställda frågan. För det tredje reflekterar jag över vilken betydelse det skall anses ha att hans demokratisyn är religiöst neutral. Avslutningsvis och för det fjärde formulerar jag ett sammanfattande omdöme.

Fruktbar problemställning

Idén om reproducerbarhet som grundfråga utgår, skriver Karin Olsson, från en önskan om att ett demokratiskt system skall kunna fortleva. Reproducering innebär, postulerar hon, att folkstyret stärker sig självt. Det kan och bör vara ”så konstruerat att det producerar sin egen överlevnad” (s. 20). Samtidigt står det klart, att det inte räcker med att anta förekomsten av reproducerbarhet som en variation på temat *perpetuum mobile*. Den idén är inte tillräckligt statsvetenskapligt klagörande. Det behöver göras prövbara antaganden, som är teoretiskt motiverade, om på vad sätt och varför demokratin hämtar kraft ur sig själv för att kunna fortleva. Vilken är den grundläggande mekanismen?

Frågan kan förefalla ligga nära till hands. Så är det ofta med bra idéer. Sedan de väl har blivit formulerade vill man som läsare gärna föreställa sig att man själv alltid har sett saken på det sättet. Alltför lätt reduceras nya och bra tankar till att framstå som självklarheter i efterhand. En enkel sökning med hjälp av Google Scholar visar att begreppet reproducerbarhet

knappast alls förekommer i den statsvetenskapliga litteraturen. Ordet används visserligen – men inte statsvetenskapligt utan allmänt metodologiskt. Det syftar då på att jämförelser och experiment skall kunna återskapas i en annan forskningsmiljö med samma resultat för att uppfylla kravet på intersubjektivitet. Hos Karin Olsson, däremot, avses det förhållandet, att demokratin återskapas och varför detta sker.

Karin Olsson snuddar vid en möjlig förklaring till underlåtenheten att fråga sig på vad sätt och varför demokratin återskapas sig själv. Det sker när hon inledningsvis (s. 17 f) en smula sarkastiskt påpekar, att den svenska demokratiutredningen för tio år sedan ville avhjälpa frånvaron av demokratiskt tillfredsställande förhållanden med den universalmedicin, som antogs utgöras av mer demokrati. Utredningen frågade sig aldrig vad det är, närmare bestämt, som gör att folkstyret understödjer sin egen fortlevnad. Vad Karin Olsson underförstår är att en offentligt tillsatt, finansierad och parlamentariskt sammansatt utredning av politiska skäl måste undvika att ställa frågan om demokratin reproducerbarhet på sin spets. Ty då skulle konflikterna inom och kring utredningen bli praktiskt oöverstigliga.

Denna bitande anmärkning kunde Karin Olsson ha gjort ännu mera bitande genom att påpeka att knappast heller de fyra statsvetarledda norska, svenska och danska maktutredningarna under de senaste fyrtio åren har förmått ställa på sin spets den av henne antagna grundfrågan. Det vanliga har genomgående varit att undersöka hur makten faktiskt är fördelad jämfört med ideala förhållanden samt att försöka besvara frågan om utvecklingen går i riktning mot mera eller mindre demokrati. Kring detta har det på nordisk botten under de senaste tio åren förts en diskussion

om fakta och bedömningsgrunder (Pettersson 2003, Østerud 2004, 2006, Engestad 2004, Karvonen 2004, Gustavsson 2006). Inför frågan om vad för slags politiskt innehåll som främjar respektive motverkar demokratis reproducerbarhet, däremot, har både de som har skrivit direktiven till dessa utredningar och de som har forskat inom ramen för sagda riktlinjer haft en tendens att vilja låta frågan vara.

Inte bara politikerna utan också statsvetarna har, med andra ord, intuitivt haft klart för sig vad som är alltför omstritt för att kunna utredningstekniskt hanteras. På det sättet har reproducerbarheten blivit en fråga, som även akademiskt orienterade statsvetare av ren självbevaringsdrift har kommit att undvika.

Det intressanta är att detta omdöme *inte* gäller om Karin Olsson. Djärvt och utan skyggglappar ställer hon sig den fråga, som den storskaligt finansierade makt- och demokratiforskningen i våra nordiska länder under de senaste fyrtio åren har undvikit att ställa. Likt barnet inför kejsaren frågar hon sig hur den konstitutionella minimalismen, vars främste talesman är Robert Dahl, besvarar frågan om hur det kan komma sig att en demokrati som bara privilegierar proceduren kan återskapa sig själv. Genomgående betonar han vikten av att begränsa sig till att göra antaganden om proceduren för att därigenom säkerställa att så många som möjligt accepterar folkstyret som överideologi. Hur föreställer han sig, att den sålunda avskalade proceduren återskapar tilltron till sig själv? Vad är det som gör att det dahlska styrelseskicket trots sin principiella öppenhet för olika politiskt innehåll ändå förmår understödja sin egen fortlevnad?

Något som ligger i luften genom hela avhandlingen – men som Karin Olsson av missriktad anspråkslöshet drar sig för att framhålla – är att internationaliseringen av

våra demokratier aktualiserar frågan om gränserna för folkstyrets reproducerbarhet. Det problem som nu dryftas alltmåra i den internationella statsvetardebatten är om det finns en gräns, bortom vilken väljarna inte kan och bör avhända sig det nationella självbestämmandet. Robert Dahl är inte längre aktiv i denna diskussion men hans ande svävar över de senaste årens diskussion om hur tunn och smal demokratin kan göras utan att väljarna förlorar tilltron till värdet av allmän rösträtt och politisk frihet (Mair 2007, Bartolini 2008, Scharpf 2009, Schmitter 2010). Hur långt kan den demokratiska dagordningen reduceras, innan idéerna om politisk jämlikhet och nationellt självbestämmande är helt tömda på praktisk innebörd och därmed kraft att legitimera i konkurrens med religiösa och marknadsliberala grundföreställningar?

Demokratin i Robert Dahls tänkta värld förutsätter, att minimalism är detsamma som största möjliga innehållsligt ansvar inför väljarna. Verklighetens demokratiska politiker är upptagna av vad jag skulle vilja kalla för frontförkortningens problem. Hur mycket beslutsrätt och beslutsförmåga kan de lämna ifrån sig utan att styrelseskicket förlorar den legitimitet, som det har till följd av förekomsten av allmän rösträtt, yttrandefrihet och föreningsfrihet? Finns det ett minimum av praktisk betydelse, bortom vilken minimalismen inte längre har sin av Robert Dahl förutsatta självförstärkande verkan? Karin Olssons fråga är med andra ord av stort intresse också internationellt och inte bara med tanke på de nordiska maktutredningarnas historiska underlåtenhetsynder.

En konsekvent tillämpning av de båda grundläggande principerna politisk jämlikhet och nationellt självbestämmande är den kompromisslösa grundtanken. Ge-

nom att styra sig själva med stöd av bara dessa båda riktmärken ger väljarna sig själva jämförelsevis fria tyglar. Det gör att de växer med uppgiften.

Detta är essensen av vad Robert Dahl hävdar och det är denna essens som Karin Olsson önskar fixera på jakt efter svaret på frågan om varför demokratin vinner på att tolkas proceduriellt och minimalt snarare än brett och substantiellt. Öppenheten för alla sorters politiskt innehåll tillsammans med de minimalt avgränsade beslutsreglerna gör att samtliga väljare tvingas känna ansvar och stolthet över att inom ramen för principerna om allmän rösträtt och politisk frihet vara med om att forma utvecklingen. Fördjupad tillit människor emellan verkar till fördel för ytterligare tillit enligt principen om den goda cirkeln. Poängen är att Karin Olsson inte nöjer sig med detta. Med berömvärd envishet tar hon för givet, att det måste finnas en underförstådd mekanism att upptäcka hos Robert Dahl. Vilken är, närmare bestämt, enligt dennes mening den anordning, varförutan en innehållsligt obestämd demokrati inte förmår återskapa sina egna grundförutsättningar?

Alltför återhållsam idékritik

Vägledande för Karin Olssons undersökning är en metodologisk ansats, som är rimlig utifrån frågeställningen och materialet. Enligt denna urskiljer hon tre analytiska nivåer hos Robert Dahl. Allra mest grundläggande är de båda normativa *axiomen* om politisk jämlikhet och nationellt självbestämmande. Alla skall ha samma rätt att inverka och inget skall vara undantaget från rätten att inverka. Dessa grundvärden resulterar på den andra nivån i de fem *kriterierna* allmän och lika rösträtt, effektivt deltagande, upplyst förståelse, kontroll över dagordningen och att med-

borgare är liktydigt med invånare. Konkret betyder detta att det inte får finnas några hinder mot att rösta och kandidera. Som stöd för majoritetsstyre och ansvarskrävande krävs därutöver en fullt genomförd religions-, förenings- och yttrandefrihet.

På den tredje nivån efterforskar Karin Olsson vad Robert Dahl har att säga om hennes grundläggande begrepp *reproducerbarhet*. Vad är det som gör att en innehållsligt tom och öppen procedur kan återskapa sig själv? Så som Robert Dahl resonerar måste formen vara neutral till innehållet. På det sättet kan flest möjliga idéer och intressen brytas mot varandra inom ramen för överideologin utan att vara utmönstrade på konstitutionella grunder. Enbart valsättet och regeringssättet samt elementära fri- och rättigheter bör vara extra svåra att ändra. Bara om form och innehåll på det sättet kombineras med varandra verkar demokratin informellt självförstärkande. Majoriteten har då fullt ansvar för den sociala och ekonomiska politiken. Medborgarnas tilltro till proceduren och den politiska friheten växer i den mån valutslag gör praktisk skillnad. Men, frågar sig Karin Olsson, är detta i grunden något annat än en from förhoppning? Måste vi inte ur Robert Dahls samlade författarskap kunna destillera fram antaganden om vad det är, närmare bestämt, som gör att demokratin förmår överleva?

På grund av sin minimalism är Robert Dahl förhindrad att öppet och nyanserat uttala sig om betingelserna för reproduktion. Det är så läsaren spontant föreställer sig hans inställning. Den snäva inriktningen på politisk procedur och elementära fri- och rättigheter håller honom tillbaka, när det gäller att uttala sig om vilket politiskt innehåll som *därutöver* är till fördel för demokratins fortlevnad. Hans återhåll-

samhet följer av att han inte vill stöta bort någon från att principiellt ansluta sig till det demokratiska projektet.

Detta är vad den konventionellt tänkande väntar sig att finna vid ett sökande efter uttalanden om reproducerbarhet hos Robert Dahl. Härmed låter sig Karin Olsson inte nöja. Envist söker hon efter antydda och underförstådda antaganden om vad som krävs av politiskt innehåll för att effektivt reproducera allmän rösträtt och politisk frihet.

Genomgången av Robert Dahls författarskap resulterar – utifrån Karin Olssons fråga om reproducerbarheten – i att denne med tanke på demokratins överlevnad räknar med tre faktorer utöver axiomen och kriterierna. Dessa ytterligare faktorer är *rätten*, *bildningen* och *marknaden*. Innebörden av dessa klagör hon på hundra sidor (s. 95-192) i den andra av bokens fyra huvuddelar. Hennes teknik är att pressa uttalanden i förbigående av Robert Dahl på den av henne själv antagna innebörden.

Trogen sitt eget normativa program om minimalismen som en teori, som förtjänar positivt stöd, diskuterar Robert Dahl aldrig öppet och rakt på sak vilken politik som bäst främjar reproducerbarheten. Det innebär att Karin Olsson måste försöka avvinna materialet belägg för att han underförstår rätten, bildningen och marknaden som förutsättningar för reproducerbarhet. På detaljnivå kan många av dessa belägg ifrågasättas. Men på det hela taget menar jag att hon lyckas göra troligt, att det förhåller sig så som hon förutsätter. Schematiskt sammanfattar hon sin analys i en överskådlig figur (s. 184) mot slutet av sin genomgång. Denna samlade bild kan och bör fortsatt forskning ta till utgångspunkt för att i poppersk anda på punkt efter punkt härda den tolkning som hon föreslår.

För det fortsatta resonemangets skull förutsätter jag i denna anmälan, att hennes tolkning är rimligt hållbar. På det sättet blir det av större intresse att reflektera något över vad som kan tänkas ligga i förlängningen.

Enligt gängse minimalistisk doktrin är det bara valsättet och regeringssättet samt reglerna om yttrande- och föreningsfrihet som behöver privilegieras för att möjliggöra bredast möjliga anslutning till överideologin. Öppenhet för skiftande social och ekonomisk politik verkar till stöd för demokratin. Så tänker vi oss att Robert Dahl resonerar. Tilltron till folkstyret växer, om valutslag gör praktisk skillnad. Demokratin gör att folket växer med uppgiften. Enligt den motstående idén om blandad författning, däremot, är det som avgör tilltron till demokratin vartill proceduren används. Lagstiftningen blir alltför kortsiktig, om reglerna för politikens innehåll kan ändras med enkel majoritet. Även centrala delar av dessa regler bör därför hänföras till det svårföränderliga. Det senare är vad Robert Dahl bestämt motsätter sig.

Poängen med vad Karin Olsson vill addera till denna konventionella beskrivning av Robert Dahls tänkta värld är att han underförstått antar positiva omständigheter, som går utöver den allmänna rösträtten, yttrande- och föreningsfriheten. Dessa diskret antydda extra faktorer som han tror är nödvändiga är rätten, bildningen och marknaden. Dessa kan antas inverka, menar författarinnan, på reproducerbarheten. Det sker genom deras förbättrande inverkan på individerna och det politiska systemets institutioner för verkställande. Vad som åstadkoms med stöd av den allmänna rösträtten och den politiska friheten får på det sättet extra skjuts, menar hon sig visa att Robert Dahl föreställer sig, när det gäller att återskapa ett civilise-

rat och civiliserande sätt att fatta beslut avseende den egna gemenskapen och dess framtid.

På vilket sätt är då Karin Olssons analys idékritisk? Genom sitt val av ord i bokens undertitel gör hon anspråk på att tillämpa en ansats i svensk statskunskap, som läsaren förknippar med Herbert Tingstens svingande av det statsvetenskapliga svärdet. Uppgiften var inte bara studiet av levande författning, framhöll denne, gentemot juristernas alltför formella betraktelsesätt. Lika viktigt var bekämpandet av samtidshistoriskt verksamma villoläror. Denna andra huvudsakliga arbetsuppgift innebar inte bara att beskriva och hållbarhetspröva enstaka påståenden. Utöver att tolka och precisera var uppgiften att själva ta ställning till frågor som är djupgående och existentiellt kontroversiella. ”Statskunskapen har inom sitt område samma intellektuella bevakningsuppgift som filosofien inom sitt. I nutiden är denna uppgift särskilt betydelsefull, då icke blott irrationella utan även principiellt antirationalistiska föreställningar överflöda i den politiska debatten” (Tingsten 1940: 213).

Min kritik går ut på att Karin Olsson inte tillräckligt vinnlägger sig om detta tredje moment i en av Herbert Tingsten inspirerad idékritik. Robert Dahls diskreta antydning om att rätten, bildningen och marknaden *också* bidrar till att reproducera – och att det alltså inte räcker med axiomen och kriterierna – förefaller mig vara synnerligen utvecklingsbar och på ett intressant sätt grundläggande omstridd. Vad är det som gör att demokratin återskapas och hur stora är riskerna för att den nu aktiva generationen spelar bort demokratin genom att inte rätt kunna bedöma förhållandet mellan politisk och ekonomisk liberalism?

För en tingstenskt inspirerad idékritik bör uppgiften vara, menar jag, att kritisera

Robert Dahl för att han nöjer sig med att antydningssvis presentera rätten, bildningen och marknaden som *idealtypiskt* positiva faktorer. På det sättet blir begreppen inte fruktbara för vare sig normativ eller empirisk debatt. Att han tänker som han gör tror jag beror på att han önskar vinna brett erkännande. Han tvekar att äventyra uppslutningen kring demokratin som överideologi genom att antyda förekomsten av *nyanserat* sakpolitiska förutsättningar och konsekvenser.

Så bör vi inte tänka som vi vill vara idékritiskt inriktade statsvetare i Herbert Tingstens anda av hänsynslös uppriktighet. Då handlar det inte bara om att mekaniskt registrera och förklara tankar och tänkesätt. Uppgiften är också att ta ställning till hur det verkligen förhåller sig med betydelsen av rätten, bildningen och marknaden som *variabelt* betydelsefulla faktorer. Det räcker inte att antyda vad respektive idealtyp betyder för reproducerbarheten. Det som intresserar är vad utformningen av rätten, bildningen och marknaden faktiskt betyder för demokratin överlevnad under skiftande förhållanden.

Rättssystem kan tänkas vara olika med avseende på hur stora delar av en befolkning som lever rättssäkert och hur stora delar av deras tillvaro som präglas av lagstyre och rättstrygghet. Omfattar förrättsligandet bara kommersiella affärsuppdrag eller har det även utsträckt till förhållandena på bostads- och arbetsmarknaderna? Som en rimlig hypotes framstår att ju större delar av samhället som präglas av likhet inför lagen och möjlighet även för en svagare part att åberopa rättsregler, desto större är sannolikheten för positiva bidrag till demokratin reproducering. Skulle det inte förhålla sig på det sättet, är även detta högtintressant.

Bildningsnivån kan på motsvarande sätt tänkas vara olika med avseende på hur stora delar av ett samhälles befolkning som lever under förhållanden, vilka höjer sig över det rent kommersiella i fråga om kvalitet och bred tillgänglighet. Hur allmänt tillgängliga och utnyttjade är icke-reklamstyrda etermedia? Hur allmänt tillgängliga och lästa är tidningar och tidskrifter med kvalificerat innehåll? Finns det bibliotek, museer, konserthus, skolor och bildningsorganisationer som tillgodoser alla människors förmåga och vilja att uttrycka sig och att ta del av konstnärlig och vetenskaplig skaparkraft? Gäller detta inom hela befolkningen och i hela landet eller bara delar av befolkningen och delar av landet? Ju mer av ett lands bildningsväsen och kulturliv som har dessa karaktäristika, desto större är sannolikheten för positiva bidrag till demokratins reproducering. Det är vad man kan tänka sig analogt med den första hypotesen om att en brett tillämpad likhet inför lagen bidrar till folkstyrets förmåga att återskapa sig självt.

Marknaden som social företeelse kan slutligen vara beskaffad på många olika sätt – inte minst med tanke på jämlika och generellt verkande spelregler (Rothstein 2009). Den som arbetar, sparar, vill låna och bedriva egen verksamhet av skilda slag önskar bli behandlad enligt regler som är begripliga och som tillämpas lika för alla medborgare i samma belägenhet. Maktbalansen mellan konsument och producent, arbetstagare och arbetsgivare liksom mellan hyresgäster och arrendatorer å ena sidan och fastighetsägare å den andra kan vara beskaffad på vitt skilda sätt vid olika tidpunkter i historien och i olika delar av världen. Den tredje av Robert Dahls idealtypiska begrepp synes mig kunna ge upphov till hypotesen om att ju mer jämlika förhållandena är på socialt betydelsefulla marknader desto större är för-

utsättningarna för att demokratin förmår återskapa sig själv.

Så långt om tre hypoteser, vars statsvetenskapliga fruktbarhet jag menar, att Karin Olsson hade kunnat upptäcka och framhålla som viktiga, om hon hade varit mera offensivt inriktad på att dra slutsatser för fortsatt forskning. Hon hade med fördel kunnat förebrå Robert Dahl att hans normativa budskap om vikten av samförstånd och överideologi tenderar att överskugga intresset för verklighetsanalys.

Tyskt villospår

Innan jag sammanfattar vill jag göra ett påpekande rörande en punkt i avhandlingen, där jag menar att Karin Olsson misstar sig. Det gäller vad hon skriver avslutningsvis (s. 324 ff) om att Robert Dahl inte lägger så stor vikt vid ”människan”, som hon själv finner vara rimligt. För mig är detta en missriktad kritik. Ty om det är något som utmärker den öppna och proceduriellt inriktade minimalism som Robert Dahl företräder – liksom ledande nordiska teoretiker som Herbert Tingsten, Alf Ross, Ingemar Hedenius, Jan-Magnus Jansson och Stein Rokkan för övrigt – är betoningen av att demokratin och välfärdsstaten är tomma på politiskt innehåll just precis därför att medborgarna individuellt efter fritt val skall kunna axla ansvaret för sin egen rättsutveckling, sin egen bildning och sitt eget ekonomiska agerande.

Författarinnans mixtrande med ”människan” som alltför litet uppmärksammas av Robert Dahl leder enligt min mening till ett olycksfall i arbetet, när hon söker stöd för sin synpunkt hos den tyske statsrättsprofessorn Ernst-Wolfgang Böckenförde. För att ge eftertryck åt sitt önskemål återger hon Böckenfördes tanke om att frihetliga rättigheter inte ensamma kan

garantera demokratins fortlevnad. ”Det öppna systemet klarar inte av att garantera att friheten bevaras – en gemensam värdegrund behövs eftersom en neutral politisk enhet inte kan stå rycken” (s. 325).

Vad Ernst-Wolfgang Böckenförde skriver i den uppsats som Karin Olsson åberopar är korrekt återgivet men innebär, anser jag, ingen kritik av Robert Dahl. ”Der freiheitliche, säkularisierte Staat lebt von Voraussetzungen, die er selbst nicht garantieren kann. Das ist das grosse Wagnis, das er, um der Freiheit willen eingegangen ist” (Böckenförde 1967: 93). Ja, så är det, skulle Robert Dahl svara. Men än sen då? En öppen och minimalistisk demokratisyn förutsätter, att folket och därmed också varje enskild medborgare växer med uppgiften till följd av svaret. Hur kan man se saken på annat sätt utan att vara kommunist, religiös fanatiker eller marknadsfundamentalist? Är inte själva poängen med en minimalistisk grundsyn, att demokratin är tom, neutral och avförtrollad – för att kunna inbegripa och understödjas av samtliga medborgare?

Enligt min mening har Robert Dahl och Ernst-Wolfgang Böckenförde samma uppfattning. Poängen för den senare – som jämförelsevis vänstersinnad skribent i ett sällskap av ytterligt konservativa skribenter inom ramen för ett symposium – är att påminna om det långa historiska perspektivet från 1500-talet och framåt. Den religiösa grunden för staten försvann oåterkalleligt genom franska revolutionen, påminner han, och ersattes under 1800-talet och första hälften av 1900-talet av nationalismen som sammanhållande kraft.

Efter 1900-talets katastrofer återstår bara den politiska friheten tillsammans med den allmänna och lika rösträtten, varigenom en rimligt stark sammanhållning

mellan alla medborgare i bästa fall kan åstadkommas. För den som är konservativ och religiös är möjligheterna att motverka liberalismen och socialismen därmed inte uttömda, skriver Ernst-Wolfgang Böckenförde välvilligt uppmuntran- de gentemot sina högersinnade kolleger i det aktuella sammanhanget. Också den starkt traditionsbundne kan verka inom ramen för de nya spelreglerna, framhåller han. Den konservative bör inte se folkstyret som något för honom eller henne främmande och demokratin som en gentemot den egna tron fientlig verksamhet ”sondern als die Chance der Freiheit, die zu erhalten und zu realisieren” (Böckenförde 1967: 94).

Därmed säger Ernst-Wolfgang Böckenförde detsamma som Robert Dahl skulle ha sagt, om han hade haft att diskutera med konservativa kritiker, som ifrågasatte om den som är konservativ kan bejaka demokratin. Avgörande, tror jag att de båda menar, är tilltron till yttrandefriheten, föreningsfriheten och den allmänna rösträtten med de möjligheter, som dessa friheter öppnar även för andra än liberaler och socialdemokrater.

Av stort intresse trots brister

Därmed är jag klar med min granskning och kan summera. Den grundläggande fråga som författarinnan ställer är osedvanligt fruktbar, anser jag. Men hon genomför inte sin idékritik så långt som jag menar att hon skulle ha kunnat göra och borde ha gjort, om hon hade velat leva upp till valet av undertitel för avhandlingen.

Utifrån det av Karin Olsson lanserade sättet att ställa problemet och sin tolkning av Robert Dahl skulle hon ha kunnat anvisa två lika centrala som nära till hands liggande forskningsuppgifter. Det ena är

att återanalysera de fem norska, svenska och danska maktutredningarna under de senaste fyrtio åren. Vilken var den fråga dessa ställde? Vad kom de fram till och vilken kritik inbjuder de till i ljuset av hennes idé om reproducerbarhet som demokratiforskningens grundproblem? Den andra är att i ett brett internationellt perspektiv ställa frågan om hur långt demokratin kan avhända sig bestämmanderätt utan att riskera att reproducerbarheten går förlorad. För att på allvar kunna gå i närkamp med dessa båda frågor behöver forskningen låta sig inspireras av hennes idé om reproducerbarhet som det centrala. Därför är det synd att hon försummar att systematiskt relatera sig till något av dessa båda större debattsammanhang.

Vad jag sammanfattningsvis menar är alltså att just denna avhandling, trots sina uppenbara brister, mer än de flesta statsvetenskapliga dissertationer, genom sin skenbart enkla men originella problemställning, förmår stimulera till fruktbara undersökningsuppgifter. Detta gäller enligt min mening inte bara för nordisk utan också för internationell forskning om hur demokratin befästes och överlever.

Referenser

- Bartolini, Stefano, 2008. *Taking 'constitutionalism' and 'legitimacy' seriously*. Florence: European Governance Discussion Papers, No. 1 - 2008.
- Engelstad, Fredrik, 2004. "Den siste maktutredningen bør icke bli den siste", *Nytt norsk tidsskrift*, 21 (1), 96-102.
- Gustavsson, Sverker, 2006. "What makes popular government self-reinforcing?" *Scandinavian Political Studies*, 29 (1): 65-74.
- Gustavsson, Sverker, 2009. "Varför blandad författning?", s. 36-50 i Mette Anthonsen & Sverker C. Jagers, red., *Rätt grönt. Vänbok till professor Lennart J. Lundquist*. Göteborg: University of Gothenburg (Göteborg Studies in Politics, 120).
- Karvonen, Lauri, 2004. "Review of Scandinavian power studies", *Scandinavian political studies*, 27 (4), 423-27.
- Mair, Peter, 2007. "Political opposition and the European Union", *Government and Opposition*, 42 (1), 1-17.
- Petersson, Olof, 2003. "Den sista maktutredningen?" *Nytt norsk tidsskrift*, 20 (4), 351-362.
- Rothstein, Bo, 2009. "Preventing markets from self-destruction. The quality of government factor", s. 203-26 i Mette Anthonsen & Sverker C. Jagers, red., *Rätt grönt. Vänbok till professor Lennart J. Lundquist*. Göteborg: University of Gothenburg (Göteborg Studies in Politics, 120).
- Scharpf, Fritz W., 2009. *The double asymmetry of European integration*. Köln: Max-Planck-Gesellschaft für Gesellschaftsforschung (MPLfG Working Paper 09/12).
- Schmitter, Philippe C., 2010. "The future of 'real-existing' democracy", *Scandinavian political studies*, 33 (2), forthcoming.
- Tingsten, Herbert, 1940. "Statsvetenskapliga arbetsuppgifter", s. 194-215 i Gunnar Aspelin & Göte Turesson, red., *Vetenskap av i dag*. Stockholm: Hugo Gebers förlag.
- Østerud, Øyvind, 2004. "Maktutredning og demokrati" *Nytt norsk tidsskrift*, 21 (1), 94-96.
- Østerud, Øyvind, 2006. "Rettsliggjøring og demokrati", *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 47 (3), 613-22.

Peder Rönnbäck: *Den kommunala policyprocessen. Strömmar i kollektivtrafiken och politiken. Luleå tekniska universitet, Institutionen för industriell ekonomi och samhällsvetenskap, 2008:74.*

LENA WÄNGNERUD¹

Peder Rönnbäck's avhandling handlar om hur kollektivtrafiken utformas i tre svenska kommuner – Luleå, Borås och Örnköldsvik – och varför den i slutändan ser ut som den gör. Kollektivtrafiken på de tre orterna har genomgått förändringar under de senaste 25-30 åren: linjenät har lagts om, försäljning har skett av bussbolag och på olika sätt har man försökt göra kollektivtrafiken mer attraktiv. Den övergripande frågan i avhandlingen är om det är möjligt att uppnå hållbar utveckling, sett ur miljöperspektiv, genom insatser på kommunal nivå. Det är i det ljuset som granskningen av kollektivtrafiken sker.

Komplex politikström

En av de slutsatser som lyfts fram är att vägen fram till politiska beslut är komplex: "...politikströmmen är mer komplex än vad som antas i ramverket", står det i avhandlingens slutkapitel (s. 206). Slutsatsen syftar på en analysmodell inspirerad av John Kingdons (1995) bok *Agendas, Alternatives and Public Policies*. Utgångspunkten är att Kingdon beskriver policyprocessen som bestående av olika *strömmar*. Där finns en policyström som omfattar en

uppsättning politiskt och tekniskt genomförbara förslag. Där finns en problemström som omfattar dramatiska händelser som en miljökatastrof eller annat som kan påverka vårt sätt att se på en fråga. Där finns också en politikström som omfattar allmänna opinionen, intresseorganisationers agerande, media, politiker, tjänstemän etcetera.

Andra element i Kingdons modell är *policyentreprenörer* som, om de är framgångsrika, kan driva igenom sin agenda genom att på ett särskilt sätt koppla ihop de olika strömmarna. Kingdon betonar också betydelsen av *policyfönster* vilket är att likna vid unika tillfällen som underlättar för policyentreprenörer att göra oväntade och slagkraftiga ihopkopplingar: helt plötsligt öppnar sig ett fönster, frisk luft kommer in och lösningar som inte varit tänkbara förut blir möjliga. Det är ungefär den bild som man ska se framför sig.

Men betydelsen av policyentreprenörer och policyfönster visar sig inte riktigt vara den som förutspås i Kingdons modell. Peder Rönnbäck betonar att "... förändringsbeslut åstadkommit både när policyfönster öppnats och när inget sådant funnits. Detsamma gäller förekomsten av policyentreprenörer" (s. 195). Man kan kalla detta för ett nollresultat. Förekomsten av policyfönster och policyentreprenörer är inte någon förutsättning för beslut om förändringar på kollektivtrafikens område; de kan ge förändringsbeslut, men förändringsbeslut kan även åstadkommas utan dessa inslag.

Peder Rönnbäck förordar större fokus på olika regelverks betydelse och det som kallas politiskt-administrativa institutioner. Han betonar att lokala policykulturer har betydelse för kollektivtrafikens utformning. I kommuner (Luleå) där det förekommer konkurrerande kulturer – en form av värderingsstrid – sägs det vara

1 Lena Wängnerud är professor vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
E-post: lena.wagnerud@pol.gu.se

lättare för policyentreprenörer att vara framgångsrika än i kommuner (Örnsköldsvik) där det råder en ”fatalistisk” kultur. En fatalistisk kultur präglas av mottot ”ingen idé att engagera sig”.

Fallstudier av kollektivtrafik

Avhandlingens tema är som sagt lokal policy och kollektivtrafikens roll i och bidrag till en hållbar utveckling. I sin presentation av teori och tidigare forskning konstaterar Peder Rönnbäck att äldre policyforskning präglats av en inkrementell modell där man antagit att frågor först kommer upp på bordet, därefter fattas beslut och sedan verkställs besluten. I den inkrementella modellen ligger också att förändringar vanligen sker med små steg. Det Kingdon betonar är att förändringar kan ske oväntat och vara rätt så abrupta. Det är mer rättvisande, åtminstone ibland, att förstå policyprocesser som parallella strömmar och inte som olika steg som följer på varandra.

Förutom Kingdon använder sig Peder Rönnbäck av antropologen Mary Douglas eller snarare av den vidareutveckling som har skett av hennes arbete. Peder Rönnbäck framhåller kritik mot Kingdon som går ut på att han inte klargör i vilken mån olika strömmar är beroende av varandra. Tanken här är att samhälleliga fenomen – sociala relationer – inte präglas av slumpmässighet utan att det går att tala om relativt stabila återkommande mönster. Inom antropologin talar man om kulturella idealtyper. I avhandlingen har detta sin motsvarighet i policykulturer.

Förutom antropologen Mary Douglas använder sig Peder Rönnbäck av den forskningsinriktning som kallas *Advocacy Coalition Framework* när han betonar institutionernas betydelse och han antar att policyskapandet kan vara påverkat av res-

triktioner som strukturerar processen på olika sätt. Dessa restriktioner består av formella och informella regler – institutioner – och det framställs som en väsentlig uppgift i avhandlingen att förstå hur dessa institutioner inverkar på policyskapandet.

Syftet med avhandlingen är tudelat: dels vill Peder Rönnbäck utveckla Kingdons modell för policyprocessen och dels vill han förklara kollektivtrafikens utformning på de tre valda orterna så fullständigt som möjligt. Utifrån detta syfte sker planläggningen av undersökningen i flera steg. För det första väljs hållbar utveckling ut som övergripande problemområde. Motivering är att området inte utgör ett ”trivialt” problem (s. 11). Kingdons analysmodell blir något av *overkill* på allt för enkla problemområden.

Inom det övergripande problemområdet – hållbar utveckling – väljs sedan kollektivtrafik ut som ett konkret fall av policy. Därefter väljs de tre kommunerna ut: Borås, Luleå och Örnsköldsvik. De likheter som präglar fallen är att det rör sig om större städer som initierat förändringsarbete. Det finns dock skillnader som rör geografiska förhållanden, befolknings-, och boendestruktur, biltäthet och kollektivtrafikens integrering med nationella transportnät. Planläggningen sker utifrån antagandet att ”... skillnad kan kopplas till skillnader i de institutionella arrangemangen eller policykulturerna” (s. 61). Det framstår som en empirisk fråga om policykulturerna varierar.

Varje fallstudie börjar med en övergripande rekonstruktion av de processer som lett fram till beslut om kollektivtrafiken. Materialet bygger här i stor utsträckning på officiella dokument som protokoll från kommunfullmäktige, kommunstyrelsen, remissvar, handlingar från projektgrupper etc. När processerna rekonstruerats har intervjuer genomförts med

centrala aktörer som politiker och tjänstemän. Syftet med intervjuerna har varit att få en kompletterande bild och en fördjupad förståelse. Lokalpressens bevakning har också analyserats; dels som ett källmaterial i rekonstruktionen men i Luleå-fallet också som en aktör med egen agenda.

Luleå är det fall som får störst utrymme. Här testas analysmodellens olika delar och en ingående diskussion förs kring centrala element. Syftet med att undersöka Borås och Örnsköldsvik är i huvudsak att se hurvida de preliminära slutsatser som drags i fallstudien av Luleå också gäller i de övriga fallen. Peder Rönnbäck finner att nej, så är det inte. I fallet Luleå finner Peder Rönnbäck belägg för förekomsten av såväl policyentreprenörer som policyfönster, men inte i de övriga fallen. Vad som förklarar utfallet är istället policykulturerna och organisering inom det särskilda policyområdet.

Diskussion

Det jag uppskattar med avhandlingen är att man kommer den lokala politiken nära. Man ser aktörerna framför sig, hur de kämpar för att få genomslag för sina idéer och förslag. Jag uppskattar också att Peder Rönnbäck tar sig an en central teoribildning och jag blir övertygad om att policyentreprenörer och deras roll är väsentliga att undersöka. Men det finns två svagheter i avhandlingen: Dels är genomgången av tidigare forskning snäv vilket gör att teoriutvecklingen inte blir så angelägen som den hade kunnat vara. Dessutom är det anmärkningsvärt att den empiriska prövningen av policykulturernas betydelse i stort sett försvinner längs vägen.

Peder Rönnbäck pendlar mellan en ambition att förklara utfall och att utveckla teori. Det är inte så att man måste välja antingen det ena eller det andra, men de fles-

ta avhandlingar tjänar på att ha *ett* tydligt överordnat syfte.

Den teoriutveckling som nu sker framstår inte som uppdaterad. Ett intressant perspektiv, som inte berörs, återfinns till exempel i studien *How policy networks can damage democratic health: a case study in the government of governance* (Greenway, Salter & Hart 2007). Denna undersökning gäller striderna kring lokaliseringen av ett storsjukhus i England. Det man visar är hur policyentreprenörer kan utgöra ett hot mot en god demokratisk ordning. Här ges en inblick i det spel som sker bakom gallerierna där folkvalda politiker delvis ställs åt sidan och möjligheterna till ansvarsutkrävande för medborgarna försvåras.

Det jag uppfattar som mest väsentligt i Peder Rönnbäcks avhandling är den empiriska prövningen av policykulturernas betydelse. Det saknas dock utförlig diskussion av studiens design utifrån det teoriupprövande syftet. I allt väsentligt verkar det handla om en design som ger upphov till motstridiga förväntningar på resultaten: Å ena sidan är miljö, hållbar utveckling, ett område där många kunniga personer är engagerade vilket talar för goda möjligheter för policyentreprenörer att få genomslag. Å andra sidan är kollektivtrafik ett område där stora resurser investeras i rådande tekniska lösningar och institutionella arrangemang över lång tid vilket talar för motsatsen.

Tittar man närmre på de empiriska kapitlen skiljer de sig åt på ett iögonfallande sett. Fallet Luleå omfattar 65 sidor, Borås 36 sidor och Örnsköldsvik 15 sidor. Om Peder Rönnbäck gått på djupet med undersökningen av olika policykulturers betydelse hade det inte rimligen kunnat se ut på det viset. Beskrivningen av de olika strömmarna är god, men det analytiska arbetet och prövningen av olika förklaringsfaktorer är tunn. Om teoriupprövningen

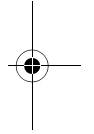
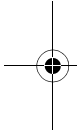
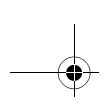
getts en mer överordnad roll hade vi kunnat få mer ingående diskussioner kring rimliga indikatorer och referensramar för slutsatsdragningen.

Till sist kan man undra om det är ett resultat som förvånar en statsvetare att en politikström är ”komplex”. Med en tyngre argumentation hade jag kunnat övertygas om att det är en viktig slutsats inom just det här fältet, men efter en genomgång av Peder Rönnbäcks avhandling önskar jag mig snarast mer av preciseringar och rensning bland en rätt vildvuxen flora av begrepp och potentiella orsakssamband. Nu står man där och undrar: Hur var det? Är

det möjligt att uppnå hållbar utveckling, sett ur miljöperspektiv, genom insatser på kommunal nivå? Frågan är angelägen och kommer säkert att återkomma i fler studier framöver.

Referenser

- Greenway J, Salter B & Hart S. 2007. How policy networks can damage democratic health: a case study in the government of governance. *Public administration*, Vol. 85(33):717-738.
- Kingdon J. 1995. *Agendas, Alternatives and Public Policies*. 2:a uppl. New York: HarperCollins College Publishers.

Prenumerera på Statsvetenskaplig tidskrift!
www.statsvetenskapligtidskrift.se

